

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ  
УНІВЕРСИТЕТ**

# ***Фінансові дослідження***

***ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ***

***№ 1 (1)***

Чернігів 2016

УДК 336:339.7  
ББК 65.26:65.268  
Ф59

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 11 від 26.12.2016).

Ф59 **Фінансові** дослідження : електронний науковий журнал / Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Чернігів. нац. технол. ун-т, 2016. – № 1 (1). – 130 с.

У цьому випуску журналу «Фінансові дослідження» вміщено статті, присвячені актуальним проблемам міжнародних фінансів та світової економіки, удосконаленню фінансової політики та фінансового механізму держави, теоретико-методологічним засадам розвитку фінансового ринку, фінансам суб'єктів господарювання.

Журнал «Фінансові дослідження» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

**УДК 336:339.7**  
**ББК 65.26:65.268**

***Головний редактор:***

Шкарлет С.М., доктор економічних наук, професор.

***Заступники головного редактора:***

Гонта О.І., доктор економічних наук, професор;  
Абакуменко О.В., доктор економічних наук, професор;  
Ліщук В.П., доктор економічних наук, професор;

***Члени редакційної колегії:***

Дерій Ж.В., доктор економічних наук, професор;  
Кичко І.І., доктор економічних наук, професор;  
Кульпінський С.В., доктор економічних наук, професор;  
Левківський В.М., доктор економічних наук, професор;  
Маргасова В.Г., доктор економічних наук, професор;  
Прокопенко В.Ю., доктор економічних наук, професор;  
Савченко В.Ф., доктор економічних наук, професор;  
Величко А.Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);  
Петрова Т.Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія).

***Виконавчий секретар:***

Дубина М.В., кандидат економічних наук, доцент.

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE  
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

# ***Financial Research***

***ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL***

***ISSUE № 1 (1)***

Chernihiv 2016

UDC 336:339.7  
LBC 65.26:65.268

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 11 dated 26.12.2016).

**Financial Research** : electronic scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2016. – № 1 (1). – 130 p.

The articles on actual problems of international finance and the global economy, improving financial policy and financial mechanism of the state, theoretical and methodological basis of financial market development, finance of business entities have been published in this issue of the Scientific journal “Financial Research”.

“Financial Research” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

**UDC 336:339.7**  
**LBC 65.26:65.268**

***Chief Editor:***

Shkarlet S.M., Doctor of Economics, Professor.

***Deputy Editors in Chief:***

Olena Honta, Doctor of Economics, Professor.

Olha Abakumenko, Doctor of Economics, Professor;

Valerii Ilchuk, Doctor of Economics, Professor.

***Members of the Editorial Board:***

Abakumenko O.V., Doctor of Economics, Professor;

Zhanna Derii, Doctor of Economics, Professor;

Iryna Kychko, Doctor of Economics, Professor;

Serhiy Kulpinskyi, Doctor of Economics, Professor;

Vasyl Levkivskyi, Doctor of Economics, Professor;

Viktoriia Marhasova, Doctor of Economics, Professor;

Valeriia Prokopenko, Doctor of Economics, Professor;

Volodymyr Savchenko, Doctor of Economics, Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria).

***Executive Secretary:***

Maksym Dubyna, PhD in Economics, Associate Professor

## ЗМІСТ

### УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВИ

<b>Грапко Н. В., Абрамова А. С., Жаворонок А. В.</b> Система адміністрування податків в Україні .....	6
<b>Зеленська О. О., Зеленський С. М., Алешугіна Н. О.</b> Правова регламентація бюджетної підтримки аграрної галузі в Україні .....	13
<b>Карабаза І. А., Кальонова А. О.</b> Позитивні й негативні наслідки кредитної політики у країнах Європи і Латинської Америки та уроки для України.....	26
<b>Шишкіна О. В., Краснянська Ю. В.</b> Діагностування стану і структури грошової маси у контексті монетизації економіки України .....	32

### ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

<b>Лавров Р. В.</b> Реалізація аутсорсингових рішень в банківській середі.....	43
<b>Панченко О. І., Савченко Т. В.</b> Проблеми та перспективи розвитку перестраховального ринку України.....	48
<b>Шкарлет С. М., Дубина М. В., Тунік М. В.</b> Застосування індексного аналізу до дослідження динаміки розвитку страхового ринку України .....	57
<b>Деркач А. О., Корнєєва М. В., Абакуменко О. В.</b> Діджиталізація банківського сектору України .....	69
<b>Ільчук В. П., Ануля В. В.</b> Проблеми розвитку страхового ринку в Україні.....	76

### ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

<b>Ільчук В. П., Пазюк В. Л.</b> Фінансове забезпечення процесів створення та просування винного бренду .....	81
<b>Садчикова І. В., Садчиков В. С.</b> Концептуальні засади інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.....	87
<b>Удалих О. О.</b> Бюджетування як метод економічного управління діяльністю підприємства.....	96
<b>Холодницька А. В., Недей А. О.</b> Вплив продуктивності праці на фінансові результати підприємств харчової промисловості .....	101
<b>Хоменко І. О., Концева В. В., Бойко Н. В.</b> Методичні аспекти превентивного антикризового управління та оцінювання фінансового стану суб'єктів господарювання .....	105
<b>Kalchenko O.</b> Managing financial sustainability of enterprise in the system of financial management .....	118
<b>Pchuk V., Shtyrkhun Kh.</b> Financial support of the organic market .....	123
<b>Жарій Я. В.</b> Методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки комерційного банку.....	130
<b>Основні вимоги до оформлення та подачі рукописів наукових статей.....</b>	138

## УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВИ

УДК 336.221.4

**Н. В. Грапко**, канд. екон. наук

**А. С. Абрамова**, канд. екон. наук

**А. В. Жаворонок**, асистент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

### СИСТЕМА АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ

**Н. В. Грапко**, канд. экон. наук

**А. С. Абрамова**, канд. экон. наук

**А. В. Жаворонок**, ассистент

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина

### СИСТЕМА АДМІНІСТРИРОВАНИЯ НАЛОГОВ В УКРАИНЕ

**Natalia Grapko**, PhD, Associate Professor

**Alla Abramova**, PhD, Associate Professor

**Artur Zhavoronok**, Assistant Professor

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

### SYSTEM OF ADMINISTRATION TAXES IN UKRAINE

*Розкрито економічний зміст, елементи та значення системи адміністрування податків у формуванні доходів зведеного бюджету держави, оскільки необхідність узагальнення теоретико-методичних аспектів функціонування вітчизняної системи адміністрування податків і формулювання практичних рекомендацій, які сприятимуть її вдосконаленню, є запорукою існування ефективної податкової системи держави загалом. Розглянуто склад та суб'єкти національної системи адміністрування податків, визначено значущість податкових надходжень на етапі розвитку ринкової економіки. Проаналізовано виконання доходної частини зведеного бюджету України, розглянуто склад доходів за розділами бюджетної класифікації, здійснено детальний аналіз податкових надходжень до зведеного бюджету за 2013–2015 роки, який показав, що доходи бюджетів відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку суспільства. Централізація значної частини фінансових ресурсів держави у бюджетах різних рівнів дає можливість проводити єдину фінансову політику, забезпечувати перерозподіл коштів на користь пріоритетних галузей економіки, задовольняти приблизно на однаковому рівні потреби соціальної сфери незалежно від того, на якій території функціонують її установи. Вказані проблеми вітчизняної системи адміністрування податків напрями їх вдосконалення.*

**Ключові слова:** адміністрування, податок, система адміністрування податків, бюджет, бюджетна класифікація, зведений бюджет, податкові надходження.

*Раскрыто экономическое содержание, элементы и значение системы администрирования налогов в формировании доходов сводного бюджета государства, поскольку необходимость обобщения теоретико-методических аспектов функционирования отечественной системы администрирования налогов и формулирование практических рекомендаций, которые будут способствовать ее совершенствованию, является залогом существования эффективной налоговой системы государства в целом. Рассмотрены состав и субъекты национальной системы администрирования налогов, определены значимость налоговых поступлений на этапе развития рыночной экономики. Проанализировано выполнение доходной части сводного бюджета Украины, рассмотрены состав доходов по разделам бюджетной классификации, осуществлен подробный анализ налоговых поступлений в сводный бюджет за 2013–2015 годы, который показал, что доходы бюджетов играют важную роль в социально-экономическом развитии общества. Централизация значительной части финансовых ресурсов государства в бюджетах разных уровней дает возможность проводить единую финансовую политику, обеспечивать перераспределение средств в пользу приоритетных отраслей экономики, удовлетворять примерно на одинаковом уровне потребности социальной сферы независимо от того, на какой территории функционируют ее учреждения. Указанные проблемы отечественной системы администрирования налогов направления их совершенствования.*

**Ключевые слова:** администрирование, налог, система администрирования налогов, бюджет, бюджетная классификация, сводный бюджет, налоговые поступления.

*In the article deals with economic content, elements and importance of tax administration in the formation of the consolidated budget of the state, because the need to generalize theoretical and methodological aspects of domestic tax administration and formulation of practical recommendations that will contribute to its improvement is the key to being an effective tax system of the state in general. The components and entities of the national tax administration, defined the significance of revenues during the development of a market economy. Analyzed the performance of revenues of the consolidated budget of Ukraine, considered the composition of income sections of the budget classification, made a detailed analysis of tax revenues to the consolidated budget for 2013 - 2015 years, which showed that budget revenues play an important role in socio-economic development of society. Centralization of significant state financial resources in the budgets of different levels enables a single financial policy, to ensure the redistribution of funds to priority sectors, to meet at*

*a similar level of necessary social services, regardless of the territory in which its institutions are functioning. These problems of domestic tax administration areas of improvement.*

**Key words:** *administration, tax, tax administration, budget, budget classification, consolidated budget tax revenues.*

**Постановка проблеми.** Фінансовою основою функціонування держави є податки, адже саме вони забезпечують більшу частину доходів бюджетів, мобілізуючи грошові ресурси для фінансування державних видатків. У сучасних умовах господарювання податки слугують не лише джерелом наповнення бюджетів, а й дієвим інструментом державного регулювання економіки, тому вони виконують важливу роль як у забезпеченні фінансової стабільності держави, так і в досягненні соціального добробуту громадян.

Невідповідність податкових надходжень до бюджетів фінансовим потребам держави загострює проблему підвищення ефективності адміністрування податків і зборів, вирішення якої потребує системного підходу. В умовах динамічних змін, нестабільності економічної ситуації та низького рівня податкової дисципліни в Україні особливого значення набуває створення такої системи адміністрування податків, яка б відповідала потребам соціально-економічного розвитку держави, забезпечила зниження податкового навантаження, ініціювала поживлення ділової активності суб'єктів підприємництва, стимулювала інвестиційно-інноваційну діяльність та заохочувала платників до своєчасної сплати податків повною мірою.

**Аналіз основних наукових досліджень і публікацій.** Теоретичні та практичні аспекти адміністрування податків досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Засади оподаткування висвітлені у працях відомих зарубіжних учених-економістів Д. Вілсона, Ф. Енгельса, Дж. М. Кейнса, В. Красницького, А. Лаффера, К. Маркса, І. Озерова, І. Перонка, Д. Рікардо, А. Сміта. Особливості адміністрування податків досліджували вітчизняні науковці В. Андрущенко, З. Варналій, О. Василик, О. Воронкова, О. Данілов, О. Десятнюк, Т. Єфименко, О. Замасло, Ю. Іванов, М. Кармінська-Белоброва, А. Кізима, В. Кміть, А. Крисоватий, М. Крупка, В. Мартинюк, В. Мельник, Л. Олейнікова, К. Проскура, А. Соколовська, І. Таранов, К. Швабій.

Попри велику кількість публікацій з цієї проблеми важливі питання функціонування вітчизняної системи адміністрування податків у кризових умовах, зокрема щодо підвищення її ефективності з урахуванням європейського досвіду, а також усунення багатьох суперечностей у цій сфері, залишаються недостатньо дослідженими, що і зумовило вибір дослідження.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Узагальнення теоретико-методичних аспектів функціонування вітчизняної системи адміністрування податків і формулювання практичних рекомендацій, які сприятимуть її вдосконаленню

**Мета статті.** Головною метою цієї роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад функціонування національної системи адміністрування податків і розроблення пропозицій, спрямованих на підвищення її ефективності.

**Виклад основного матеріалу.** В сучасних умовах процес оподаткування суб'єктів господарювання відіграє важливу роль у національній економічній політиці кожної країни, що зумовлено значущістю його функцій, без яких сучасна держава, а отже, і суспільство існувати не може – фіскальної і регулюючої. Податкові надходження є основою наповнення доходної частини бюджету, а отже, і головним джерелом фінансування державних потреб.

Термін «адміністрування податків» у суспільний обіг запроваджений порівняно недавно, хоча вид діяльності, який він позначає, у практиці державного управління існує досить давно. Вітчизняні практики почали вживати цей термін десь з другої половини 90-х років минулого століття. Він також часто трапляється у науковій літературі, проте єдності серед фахівців щодо трактування сутності цього поняття немає.

Оскільки термін «адміністрування» походить від латинського «*adminisratio*», що означає «управляти», то його застосування у сполученні зі словом «податки» утворює словосполучення «управління податками». Таким чином, адміністрування податків

можна визначити як комплекс взаємопов'язаних дій фіскальних органів, спрямованих на організацію податкового процесу та здійснення контролю за дотриманням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою та своєчасністю сплати до бюджету податків, зборів та інших обов'язкових платежів [1].

Відповідно до ст. 14.1.1 Податкового кодексу України адміністрування податків, зборів та інших платежів визначається як «сукупність рішень та процедур контролюючих органів і дій їх посадових осіб, що визначають інституційну структуру податкових та митних відносин, організують ідентифікацію, облік платників податків і платників єдиного внеску та об'єктів оподаткування, забезпечують сервісне обслуговування платників податків, організацію та контроль за сплатою податків, зборів, платежів відповідно до порядку, встановленого законом» [4].

Система адміністрування податків передбачає взаємодію керуючої (фіскальних та інших центральних органів виконавчої влади) та керованої (податкових платежів) систем, причому управлінська діяльність керуючої системи спрямована на формування податкових надходжень до бюджетів різних рівнів і державних цільових фондів, що забезпечує реалізацію функцій податків у порядку, передбаченому законодавством.

У процесі забезпечення податкових надходжень до бюджетів та державних цільових фондів у національній системі адміністрування податків виникають фінансово-економічні відносини.

Як і будь-яка система, система адміністрування податків складається з певних елементів, зокрема:

- податків, зборів та платежів, які справляються на території України;
- структури та ієрархії фіскальних органів;
- прав, обов'язків і відповідальності фіскальних органів;
- податкової роботи;
- податкових пільг;
- податкових санкцій;
- податкових відносин [5, с. 521].

Суб'єктами системи адміністрування податків є, з одного боку, уповноважені державою фіскальні органи, а з іншого – платники податків, зборів та платежів до бюджетів і державних цільових фондів, а також інші суб'єкти, які впливають на формування та функціонування системи адміністрування податків.

На нашу думку, систему адміністрування податків слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів, зокрема фіскальних та інших центральних органів виконавчої влади як керуючої і податкових платежів як керованої систем. Управлінська діяльність керуючої системи спрямована формування податкових надходжень до бюджетів різних рівнів і державних цільових фондів, що забезпечує реалізацію функцій податків у порядку, передбаченому законодавством.

Розвиток світової економіки спрямований на поглиблення взаємозв'язків на основі інтеграції національних економічних систем з метою досягнення високого рівня суспільного добробуту. Особливої уваги заслуговують інтеграційні процеси в оподаткуванні, оскільки вони суттєво впливають на соціально-економічний розвиток держави. Національні податкові системи стають активними учасниками міжнародних відносин, перетворюючись на один із важливих чинників перерозподілу факторів виробництва у межах глобальної економічної системи.

Вітчизняна податкова система проходить серйозну перевірку часом, щоб пройти її за тієї економічної ситуації, яка склалася сьогодні як у державі, так і поза її межами, необхідно, насамперед, подолати такі недоліки:

- нерівномірність розподілу податкового навантаження між суб'єктами оподаткування;
- необґрунтованість ставок податків;
- нестабільність податкового законодавства;



- відсутність науково обгрунтованої концепції доходів держави.

Усі ці недоліки знижують міжнародну конкурентоспроможність України, спричиняють зростання тіньового сектору економіки, поширення корупції та соціальної несправедливості в суспільстві.

Податок є одним із способів формування бюджетних доходів, однією з форм економічних відносин з розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту відповідно до потреб фінансування видатків бюджету та державного регулювання відносин економічних процесів.

Значущість податкових надходжень на етапі розвитку ринкової економіки зростає не лише при формуванні фінансового ресурсу держави, в умовах зниження ефективності державного регулювання економіки шляхом накладання прямих заборон та директив система державного управління поступово переорієнтовується на застосування непрямих, у тому числі податкових методів регулювання економіки.

Однак регулятивні можливості податків мають певні обмеження. Високий рівень вилучення коштів у підприємств і населення призводить до зменшення підприємницької активності, сукупного попиту на ринку, що відповідно впливає на зменшення обсягів виробленої продукції, реально виробленого ВВП і, як наслідок, потенційних доходів бюджету. Встановлення низького рівня вилучення скорочує бюджетні доходи, що тягне за собою обмеження можливостей державного регулювання. Тому перед суспільством постає проблема визначення оптимальних меж податкового та бюджетного регулювання з огляду на економічний стан країни.

Доходи Зведеного бюджету України за 2013–2015 роки наведено в табл. 1 [3].

Таблиця 1

*Аналіз доходів зведеного бюджету України за 2013–2015 роки*

Показник	2013	2014	2015
План з урахуванням змін, млн грн	470 652,4	490 857,6	636 414,9
Факт, млн. грн.	442 788,7	456 067,3	651 966,3
Виконання, %	94,1	92,9	102,4
Зростання факту до попереднього року, %	- 0,6	3,0	43,0

Отже, в період з 2013 року до 2015 року спостерігалася чітка тенденція до збільшення доходів зведеного бюджету відносно попереднього бюджетного року. Зокрема у 2013 році зведений бюджет за доходами виконано в обсязі 442 788,7 млн грн, що на 2736,6 млн грн (0,6 %) менше, ніж у попередньому році, у 2014 році – дохідну частину зведеного бюджету виконано в обсязі 456 067,3 млн грн, що на 13 278,6 млн грн (або на 3 %) більше, ніж у 2013 році, а у 2015 році бюджет виконано у розмірі 651 966,3 млн грн, що на 2,4 % більше, ніж за планові показники.

При визначенні частки податкових надходжень у Зведеному бюджеті Україні важливим є проведення аналізу структури його доходів за розділами бюджетної класифікації (табл. 2) [3].

Таблиця 2

*Аналіз доходів зведеного бюджету України за розділами бюджетної класифікації за 2013–2015 роки*

Показник	2013	2014	2015
Податкові надходження, млн грн	353 968,1	367 511,9	507 635,9
Частка податкових надходжень від загальних доходів, %	79,9	80,6	77,9
Неподаткові надходження, млн грн	84981	80612,8	140089,7
Частка неподаткових надходжень від загальних доходів, %	19,2	17,7	21,5
Доходи від операцій з капіталом, млн грн	1637	2015,8	1799,5
Частка доходів від операцій з капіталом від загальних доходів, %	0,4	0,4	0,3
Цільові фонди, млн грн	673,3	543,9	558,9
Частка цільових фондів від загальних доходів, %	0,15	0,12	0,1
Всього доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів), млн грн	442 788,7	456 067,3	651 966,3

Податкові надходження та неподаткові надходження щороку зростали, разом з тим питома вага кожної із перерахованих вище статей у загальному підсумку доходів зведеного бюджету не зберігала тенденцію до зростання. У період з 2013 року по 2014 рік питома вага податкових надходжень у доходах зведеного бюджету мала чітку тенденцію до зростання з 79,9 до 80,6 %, а у період з 2014 року по 2015 рік відбулося зниження цього показника до 77,9 %. Що стосується частки неподаткових надходжень у доходах зведеного бюджету, то максимальне її значення спостерігалось в 2015 році – 21,5 %, мінімального значення питома вага неподаткових надходжень у загальних доходах досягла у 2014 році – 17,7 %.

При загальному зростанні доходів зведеного бюджету у 2014 році порівняно з попереднім роком спостерігається зростання податкових надходжень на 3,8 %, доходів від операцій з капіталом на 23,1 % та зниження неподаткових надходжень на 5,1 %, доходів цільових фондів на 19,2 %. У 2015 році порівняно з попереднім роком спостерігається зростання податкових надходжень на 38,1%, зниження доходів від операцій з капіталом на 10,7% та зростання неподаткових надходжень на 2 %, доходів цільових фондів – на 2,8 %.

У процесі аналізу ефективності адміністрування податків важливе значення відіграє дослідження динаміки і структури податкових надходжень та їх адміністрування до зведеного бюджету (табл. 3) [3].

Як свідчать наведені в табл. 3 дані, у 2014 році спостерігається позитивна динаміка щодо зростання податкових надходжень до Зведеного бюджету України порівняно з 2013 роком по всім податковим платежам, крім податку на прибуток та податками на власність, надходження яких до бюджету в досліджуваному періоді зменшилися на 15 592 млн грн і 286,3 млн грн – у порівнянні з 2012 роком та на 14 792 млн грн і 177,8 млн грн – у порівнянні з 2013 роком відповідно. Також слід відзначити, що в аналізованому періоді відбулося зростання надходжень непрямих податків та зменшення прямих податків.

Таблиця 3

*Аналіз податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2013–2015 роках,*

млн грн

Доходи	2013	2014	2015	Відхилення (+,-) звітного періоду до	
				2013 року	2014 року
Всього податкових надходжень	353 968,1	367 511,9	507 635,9	153 667,8	140 124,0
в тому числі:					
Прямі податки:	175 688,1	170 779,4	218 087,6	42 399,5	47 308,2
з них:					
Податок на доходи фізичних осіб	72 151,1	72 202,9	99 983,2	27 832,1	27 780,3
Податок на прибуток підприємств	54 993,8	40 201,5	39 053,2	-15 940,6	-1148,3
Податки на власність	576,7	398,9	1,8	-574,9	-397,1
Платежі за використання природних ресурсів	28 863,0	33 596,7	41 958,2	13 095,2	8361,5
Непрямі податки:	164 937,5	184 123,8	281 863,8	116 926,3	97 740,0
з них:					
ПДВ	128 269,3	139 024,3	178 452,4	50 183,1	39 428,1
Акцизний податок	36 668,1	45 099,5	63 110,6	26 442,5	18 011,1
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	13 342,5	12 608,7	40 300,8	26 958,3	27 692,1

У 2015 році позитивна динаміка відносно 2014 року збереглась майже по всіх видах податкових надходжень, крім податку на прибуток підприємств та податків на власність, які скоротились на 1148,3 млн грн та 397,1 млн грн відповідно. Таке зменшення може бути пояснене нестабільністю в економіці України та стрімкими коливаннями курсів валют, які негативно вплинули на суб'єктів господарювання та на їхню діяльність.

Проте нинішня структура податкової системи України на думку вітчизняних науковців та фахівців не є в повній мірі адекватною ринковій економіці. Переважна частина податків сплачується юридичними особами, на відміну від країн з ринковою економікою, де основними платниками податків виступають фізичні особи. Це пов'язано з тим, що принципова модель податкової системи України формувалась на базі структури доходів господарюючих суб'єктів, яка склалася в межах економіки командно-адміністративного типу.

За останні три роки (2013–2015) у структурі податкових надходжень до Зведеного бюджету України майже не відбулося суттєвих змін. Спостерігалася тенденція поступового зменшення в податкових надходженнях питомої ваги прямих податків та водночас – до зростання часток непрямих податків (в основному за рахунок зростання частки ПДВ у податкових надходженнях). Виходячи з потенціалу екосистеми країни у структурі податкових надходжень, на нашу думку, дещо низька частка рентних платежів і платежів за використання природних ресурсів, забруднення природних ресурсів, хоча вона має тенденцію до зростання.

Загалом, доходи бюджетів відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку суспільства. Централізація значної частини фінансових ресурсів держави у бюджетах різних рівнів дає можливість проводити єдину фінансову політику, забезпечувати перерозподіл коштів на користь пріоритетних галузей економіки, задовольняти приблизно на однаковому рівні потреби соціальної сфери незалежно від того, на якій території функціонують її установи.

**Висновки і пропозиції.** Адміністрування податків є органічною складовою управління системою оподаткування, тому поняття «адміністрування податків» є вужчим за своїм змістом, аніж «управління системою оподаткування». Адміністрування податків трактується як управлінська діяльність державних органів, спрямована на забезпечення і реалізацію контролю за дотриманням податкового законодавства усіма учасниками податкових відносин.

Під системою адміністрування податків розуміється сукупність взаємопов'язаних елементів, зокрема фіскальних та інших центральних органів виконавчої влади як керуючої і податкових платежів як керованої систем.

Управлінська діяльність керуючої системи спрямована формування податкових надходжень до бюджетів різних рівнів і державних цільових фондів, що забезпечує реалізацію функцій податків у порядку, передбаченому законодавством.

До складу національної системи адміністрування податків входять такі елементи: податки, збори та платежі, які справляються на території України; структура та ієрархія фіскальних органів; права, обов'язки та відповідальність фіскальних органів; податкова робота; податкові пільги; податкові санкції; податкові відносини. Основними функціями системи адміністрування податків є фіскальна (забезпечення фінансовими ресурсами бюджетів різних рівнів), стимулювальна (створення таких умов оподаткування, які сприяють розвитку економічних процесів і явищ, а також підвищенню рівня добровільності сплати податків у країні) та контрольна (контроль з боку держави за фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання).

Національній системі адміністрування податків властиві проблеми правового (пов'язані з дотримання положень податкового законодавства), організаційного (виникають на етапі організації процесу адміністрування податків), соціально-психологічного (спричинені конфліктом інтересів фіскальних органів та платників податків) та економічного характерів (пов'язані з недостатньою економічною ефективністю функціонування системи адміністрування податків). Напрямами їх подолання є: подальше вдосконалення податкового законодавства України; проведення масово-роз'яснювальної роботи щодо ролі податків у забезпеченні економічного та суспільного розвитку держави та тлумачення положень Податкового кодексу України; організація та проведення курсів підви-

щення кваліфікації для посадових осіб фіскальних органів в країнах ЄС; формування серед дітей дошкільного, шкільного віку та студентства податкової культури; проведення цілеспрямованої пропаганди серед платників щодо необхідності своєчасно сплачувати податки в повній мірі; зменшення витрат на адміністрування податків; здійснення заходів зі своєчасного виявлення й усунення причин податкових девіацій.

Базисом вдосконалення системи адміністрування податків повинен бути подальший розвиток партнерських відносин між платниками податків і фіскальними органами, в основі якого лежить якісно нова філософія розуміння місця громадянина у процесі адміністрування податків, повага до його прав та інтересів.

#### **Список використаних джерел**

1. *Ільяшенко В.* Удосконалення системи адміністрування податкових платежів до державного бюджету [Електронний ресурс] / В. А. Ільяшенко // Ефективна економіка. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1953>.

2. *Крисоватий А. І.* Адміністрування податків в Україні: організація та напрями трансформації : монографія / А. І. Крисоватий, Т. Л. Томнюк. – Тернопіль : ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2012. – 212 с.

3. *Офіційний сайт Державної фіскальної служби України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.

4. *Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році* : Закон України від 24 грудня 2015 року № 909-VIII.

4. *Швабій К. І.* Ефективність адміністрування податків в Україні: методологія та аналіз / К. І. Швабій // *Фінансова система України: збірник наукових праць*. – 2016. – Вип. 1, ч. 3. – С. 520–527.

УДК 338.439.02

**О.О. Зеленська**, канд. екон. наук

**С.М. Зеленський**, канд. екон. наук

**Н.О. Алешугіна**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

### **ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ БЮДЖЕТНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ**

**Е.А. Зеленская**, канд. экон. наук

**С.Н. Зеленский**, канд. экон. наук

**Н.А. Алешугина**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

### **ПРАВОВАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ БЮДЖЕТНОЙ ПОДДЕРЖКИ АГРАРНОЙ ОТРАСЛИ В УКРАИНЕ**

**Olena Zelenska**, PhD in Economics

**Serhii Zelenskyi**, PhD in Economics

**Nataliia Aleshuhina**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

### **LEGAL REGULATION OF BUDGETARY SUPPORT TO THE AGRICULTURAL SECTOR IN UKRAINE**

*Здійснено критичний аналіз нормативно-правового забезпечення бюджетної підтримки аграрної сфери в Україні. Визначено недоліки окремих положень законодавчих актів та проблеми, що виникають у процесі їх застосування на практиці. Запропоновано альтернативні варіанти правового регулювання аграрної сфери в Україні з використанням бюджетних методів та важелів, застосування яких, на думку автора, дозволить підвищити ефективність функціонування аграрної галузі України і, в кінцевому рахунку, вирішити проблему забезпечення продовольчої безпеки держави.*

**Ключові слова:** бюджетна підтримка, об'єкти регулювання, методи і важелі бюджетного регулювання, субсидії, дотації, квоти, тарифи, ціни.

*Осуществлен критический анализ нормативно-правового обеспечения бюджетной поддержки аграрной сферы в Украине. Определены недостатки отдельных положений законодательных актов и проблемы, возникающие при их применении на практике. Предложены альтернативные варианты правового регулирования аграрной сферы в Украине с использованием бюджетных методов и рычагов, применение которых, по нашему мнению, позволит повысить эффективность функционирования аграрной отрасли Украины и, в конечном счете, решит проблему обеспечения продовольственной безопасности государства.*

**Ключевые слова:** бюджетная поддержка, объекты регулирования, методы и рычаги бюджетного регулирования, субсидии, дотации, квоты, тарифы, цены.

*The article presents a critical analysis of the regulatory framework of budgetary support to the agrarian sector in Ukraine. Identify deficiencies of certain provisions of laws and problems encountered in their application in practice. To offer an alternative of legal regulation of agrarian sphere in Ukraine using the budgetary practices and leverage the use of which, in my opinion, will improve the efficiency of the agricultural sector of Ukraine and, ultimately - solve the problem of food security of the state.*

**Key words:** budget support, the adjustment items, methods and instruments of budget management, grants, subsidies, quotas, tariffs, prices.

**Постановка проблеми.** Вирішення проблеми продовольчої безпеки країни багато в чому залежить від якості нормативно-правового забезпечення, що створює інституційну основу для здійснення економічних відносин, у тому числі бюджетних, спрямованих на її вирішення. Нині проблема вдосконалення законодавчої бази в АПК України та її наближення до законодавства Європейського Союзу відповідно до Угоди про асоціацію та до відповідних міжнародних стандартів (наприклад, щодо безпеки продуктів харчування тощо) помітно актуалізувалася. Це цілком зрозуміло і виправдано, адже аграрна сфера на сьогодні формує 13 % ВВП України, 11 % доходів Державного бюджету України та забезпечує значні валютні надходження й оптимізує сальдо зовнішньоторговельного балансу держави.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженню проблем нормативно-правового забезпечення процесу бюджетного регулювання розвитку агросфери в Україні присвячено велику кількість праць вітчизняних науковців, зокрема О. Бородіної,

П. Гайдучького, А. Гальчинського, В. М. Гейця, О. І. Гойчук, М. Я. Дем'яненко, С. М. Кваши, Д. Ф. Крисанова, В. Месель-Веселяка, Л. В. Молдаван, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, О. М. Шпичака, О. В. Шубравської, В. Юрчишина та ін.

Однак динамічна зміна політичних, економічних, соціальних, екологічних та інших умов розвитку агросфери, продовольчих ринків тощо зумовлює необхідність постійного вивчення і коригування окремих положень нормативно-правових актів, що регулюють їх функціонування з метою забезпечення ефективного розвитку АПК та забезпечення продовольчої безпеки держави.

**Мета статті.** Метою цієї статті є вивчення та критичне осмислення норм і положень нормативно-правової бази України у сфері бюджетного регулювання розвитку агросфери, визначення альтернативних і більш оптимальних форм і методів прямої та непрямої бюджетної підтримки АПК в Україні на сучасному етапі її розвитку.

**Виклад основних результатів дослідження.** Нижче представлено положення основних законів, що нині регламентують в Україні напрями, обсяги, механізми і т. ін. бюджетної підтримки (прямої чи опосередкованої) аграрної галузі.

Так, Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» [1] визначає, що розмір державних централізованих капіталовкладень, які спрямовуються на зміцнення матеріально-технічної бази соціальної сфери села та агропромислового комплексу, має становити не менше 1 % від вартості ВВП України. Ці капіталовкладення виділяються в Державному бюджеті України окремим рядком. Централізовані капіталовкладення спрямовуються, передусім, на реалізацію державних програм. Частина доходу підприємств та організацій, що витрачається на розвиток та утримання соціальної сфери села, звільняється від оподаткування.

Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [2] визначено такі напрями бюджетної підтримки галузі:

1. Державне регулювання цін окремих видів сільськогосподарської продукції.

Зміст державного цінового регулювання полягає у здійсненні Аграрним фондом у межах організованого аграрного ринку України державних інтервенцій в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги (фіксінг) на рівні, не нижчому за мінімальну інтервенційну ціну та не вищому за максимальну інтервенційну ціну.

Об'єктами державного цінового регулювання є такі види сільськогосподарської продукції: пшениця тверда і м'яка; зерноsumіші пшениці та жита; кукурудза; ячмінь; жито озиме та ярове; горох; гречка; просо; овес; соя; насіння соняшнику, ріпаку, льону; шишки хмелю; цукор-пісок (буряковий); борошно пшеничне і житнє; м'ясо та субпродукти забійних тварин та птиці; молоко сухе; масло вершкове; олія соняшникова. Цей перелік визначається за результатами моніторингу аграрного ринку та підлягає офіційному оприлюдненню. Для об'єктів державного цінового регулювання встановлюється гранична торговельна надбавка (націнка) на рівні не вище 20 % оптово-відпускної ціни виробника (митної вартості) для кінцевого споживача.

*Фінансові інтервенції* здійснюються Аграрним фондом за рахунок придбання окремих об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку на умовах споту або форварда з метою встановлення ціни рівноваги в розмірі, який не є меншим від значення мінімальної інтервенційної ціни.

Фінансові інтервенції здійснюються у такому порядку:

а) якщо рівень ціни пропозиції на умовах споту або форварда на визначений об'єкт державного цінового регулювання протягом однієї торгової сесії не є меншим встановленого рівня мінімальної інтервенційної ціни або є меншим за такий рівень не більше ніж на 5 %, фінансова інтервенція не здійснюється;

б) якщо рівень ціни пропозиції є меншим від встановленого рівня мінімальної інтервенційної ціни від 5 до 20 % її значення, то Аграрний фонд здійснює фінансову інтер-

венцію у розмірах, достатніх для встановлення ціни рівноваги на рівні, що не є меншим за рівень мінімальної інтервенційної ціни;

в) якщо рівень ціни пропозиції є меншим за рівень мінімальної інтервенційної ціни більше ніж на 20 % її значення, то Аграрний фонд призупиняє торгівлю таким товаром та провадить консультації з учасниками біржового ринку;

г) Аграрний фонд може у виняткових випадках здійснювати фінансову інтервенцію, якщо протягом однієї торгової сесії виникає загроза встановлення ціни рівноваги на рівні, що є меншим за розмір мінімальної інтервенційної ціни, або коли Кабінет Міністрів України приймає постанову щодо закупівлі таких об'єктів державного цінового регулювання, не пов'язаної з державним ціновим регулюванням (у тому числі для потреб державного резерву).

Фінансові інтервенції не здійснюються з метою придбання сільгосппродукції, що була раніше імпортована в Україну без прийняття КМУ відповідного рішення.

У державному бюджеті на черговий рік передбачаються витрати на здійснення фінансових інтервенцій. Якщо на кінець звітного бюджетного року обсяг державного інтервенційного фонду сформовано повністю, то кошти, що залишаються не використаними Аграрним фондом, підлягають зарахуванню до складу доходів державного бюджету. На період дії режиму заставних закупівель окремих об'єктів державного цінового регулювання Аграрний фонд виконує від імені держави функції кредитора.

## 2. Державні заставні закупівлі зерна.

Запроваджуються за рішенням Кабінету Міністрів України. Згідно із режимом державних заставних закупівель Аграрний фонд (кредитор) надає бюджетну позику виробнику зерна, яке є об'єктом державного цінового регулювання (позичальнику), під заставу такого об'єкта, що оформлюється переданням кредитору подвійного складського свідоцтва. Розмір суми бюджетної позики не може перевищувати 80 % розміру мінімальної інтервенційної ціни. Бюджетна позика надається на строк, встановлений сторонами, який не може перевищувати одного маркетингового періоду. Пролонгації та дисконтування (списання) основної суми та процентів не дозволяються.

3. Фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів.

Здешевлення кредитів здійснюється в режимі кредитної субсидії та полягає у субсидуванні частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті.

Компенсація лізингових платежів полягає у частковому відшкодуванні сплачених суб'єктами господарювання агропромислового комплексу лізингових платежів за придбані техніку та/або обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу.

Кредитна субсидія та/або компенсація лізингових платежів надаються на конкурсній основі особам, які є суб'єктами господарювання агропромислового комплексу.

Субсидуванню підлягає частина плати (процентів) за кредитом, сума якого використовується за цільовим призначенням. Кредитна субсидія надається у порядку та розмірі, визначених Кабінетом Міністрів України: у національній валюті – у розмірі не менше 1,5 облікові ставки НБУ за короткостроковими, середньостроковими та довгостроковими кредитами, що діє на день нарахування відсотків за користування кредитами, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами; в іноземній валюті – у розмірі не менше 10 % річних, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами. Кредитна субсидія не надається особі, яка є стороною договору заставної закупівлі зерна (стосовно об'єкта такої закупівлі) та позичальнику, якого визнано банкрутом, стосовно якого порушено справу про банкрутство та що перебуває на стадії ліквідації.

Обсяги коштів, що спрямовуються на фінансову підтримку суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації

лізингових платежів, встановлюються Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік. Кабінет Міністрів України щорічно приймає постанову про режим надання кредитної субсидії та компенсації лізингових платежів.

4. Деретуляція українського ринку сільськогосподарської продукції та заборона дискримінації прав її власників.

Із метою запобігання створенню штучного дефіциту аграрної продукції в агропозживаючих регіонах та спекулятивного збільшення цін на продукти першої необхідності на їх території законодавством заборонено введення будь-яких адміністративних, кількісних або якісних обмежень під час переміщення аграрної продукції та продуктів її переробки по всій території України.

Кабінет Міністрів України встановлює режим цінового регулювання вартості таких послуг:

- а) ветеринарної медицини (проведення лабораторних досліджень, оформлення ветеринарного сертифіката або свідоцтва);
- б) хлібної інспекції (огляд та оформлення сертифікатів);
- в) карантинної інспекції (огляд та оформлення сертифікатів, проведення фумігації);
- г) ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин.

При цьому вартість таких послуг не може перевищувати ціну, розраховану за двадцятипроцентною нормою рентабельності до витрат, здійснених на їх надання.

5. Бюджетна тваринницька дотація.

Надається з метою підтримки рівня платоспроможного попиту українських споживачів продукції тваринництва та запобігання виникненню збитковості українських виробників такої продукції.

Об'єктами бюджетної дотації є: велика рогата худоба, свині, вівці, коні, птиця свійська, кролі, молоко незбиране екстра, вищого, першого та другого ґатунків (не піддане будь-якому обробленню, переробленню чи пакуванню для потреб подальшого продажу), вовна стрижена, кокони тутового шовкопряда, мед натуральний.

Отримувачем бюджетної дотації або спеціальної бюджетної дотації є безпосередній виробник об'єкта такої дотації.

Розмір спеціальної бюджетної дотації на черговий бюджетний рік встановлюється Кабінетом Міністрів України у твердих сумах з розрахунку на одну голову об'єкта дотації, що перебуває у власності суб'єкта дотації станом на початок чергового бюджетного року. Як база для розрахунку дотацій, а також для визначення ціни при закупівлі продукції тваринництва безпосередньо у виробника використовується мінімально допустимий рівень цін на продукцію тваринництва.

6. Інші види державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Підтримка сільськогосподарських товаровиробників незалежно від виду та обсягу продукції, яку вони виробляють, може надаватися через:

- виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь;
- часткового бюджетного відшкодування вартості висіяного високорепродукційного насіння сільськогосподарських культур;
- виконання цільових державних програм, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, боротьбу зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин і тварин, ведення сільського господарства на радіаційно забруднених територіях;
- застосування державних форвардних закупівель зерна на організованому аграрному ринку України;

- відшкодування в обсязі до 50 % вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів з кількістю великої рогатої худоби не менше 500 голів, свинюматок – не менше 1200 голів та птиці - не менше 1 мільйона голів, а також в обсязі до 30 % відшкодовується вартість закупівлі техніки та обладнання для сільськогосподар-



ського виробництва, будівництва та реконструкції підсобних підприємств з перероблення та зберігання сільськогосподарської продукції;

- застосування нульової ставки ввізного мита при ввезенні на митну територію України безпосередньо сільськогосподарськими товаровиробниками виключно для власних потреб техніки та обладнання для сільськогосподарського виробництва (тракторів, комбайнів, сільськогосподарських машин, вантажних автомобілів, причепів, обладнання для тваринництва і птахівництва, забою худоби та птиці, виробництва продуктів харчування, зберігання і подальшого перероблення зерна, овочів, фруктів, м'яса, молока, відходів виробництва, для виробництва біопалива та інших альтернативних видів енергії), аналоги яких не виробляються в Україні;

- здешевлення вартості засобів ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин;

- компенсація та відшкодування за рахунок коштів державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам вартості збудованих у сільській місцевості соціально-побутових об'єктів (житлові будинки, гуртожитки, дитячі садки та ясла, школи, медичні пункти), інженерно-технічних комунікацій (дороги, водопровідні, каналізаційні, газові мережі та мережі електропередачі, альтернативних видів тепло- та енергопостачання) за умови, що вони забезпечують діяльність цих соціально-побутових об'єктів (збудовані сільськогосподарськими товаровиробниками соціально-побутові об'єкти та інженерно-технічні комунікації, на які сільськогосподарські товаровиробники отримали компенсацію, не можуть бути продані, реалізовані, передані в заставу або будь-яким іншим чином відчужені і використовуються виключно за призначенням). Порядок використання бюджетних коштів визначається Кабінетом Міністрів України;

- підтримка надання послуг із маркетингу та просування продукції на ринок (створення та підтримка розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції, державної системи моніторингу аграрного ринку, біржової торгівлі продукцією і товарними деривативами, заготівельно-збутових, постачальницьких та інших обслуговуючих підприємств та організацій у сфері агропромислового комплексу, організація виставок і виставкових заходів);

- підтримка заходів, пов'язаних із забезпеченням контролю якості та безпеки продуктів харчування.

Порядок надання вищезазначених видів підтримки визначається постановами Кабінету Міністрів України.

У Постанові Кабінету Міністрів України № 104 від 13.02.2012 р. «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі» [3] визначено механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті Мінагрополітики за програмою «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі». Метою використання бюджетних коштів є збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення продуктивності в сільському господарстві, сприяння розвитку аграрного ринку та забезпечення продовольчої безпеки. Головним розпорядником бюджетних коштів і відповідальним виконавцем бюджетної програми визначено Мінагрополітики.

Відповідно до вищезазначеної Постанови передбачено використання бюджетних коштів за такими напрямками:

- створення і забезпечення резервного запасу сортового та гібридного насіння;
- державна підтримка сільськогосподарської дорадчої служби;
- здійснення заходів з охорони і захисту, раціонального використання лісів, наданих у постійне користування агропромисловим підприємствам;
- селекція в рослинництві;
- розвиток тваринництва;

- часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва;
- здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів;
- надання фінансової підтримки для створення оптових ринків сільськогосподарської продукції;
- часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів;
- фінансування заходів із захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів;
- підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- часткове відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів;
- виконання програми селекції у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу;
- виплата субсидій на гектар посівів;
- державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників через здешевлення страхових платежів (премій).

Використання бюджетних коштів на фінансування вказаних заходів, погашення бюджетної кредиторської заборгованості, зареєстрованої в органах Державної казначейської служби України, закупівля товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти, складення та подання фінансової і бюджетної звітності про використання бюджетних коштів, а також контроль за їх цільовим та ефективним витрачанням здійснюються в установленому законодавством порядку.

Розділ 3 Закону України «Про фермерське господарство» [4] визначає положення державної підтримки фермерських господарств в Україні. Так, цим Законом передбачено, що новостворені фермерські господарства у період становлення (3 роки; у трудонедостатніх поселеннях – 5 років) можуть отримати допомогу за рахунок Державного і місцевого бюджетів, а також через Український державний фонд підтримки фермерських господарств.

Кошти Державного бюджету України спрямовуються на меліорацію земель, а також на консервацію та рекультивацію малопродуктивних сільськогосподарських угідь, на придбання сільськогосподарської техніки (комбайнів, тракторів, автомашин, бульдозерів, сівалок тощо). За рахунок місцевих бюджетів фермерським господарствам може надаватися допомога у будівництві об'єктів виробничого і невиробничого призначення, житла, проведенні заходів щодо землеустрою.

Український державний фонд підтримки фермерських господарств є державною бюджетною установою, яка виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств. Його кошти надаються новоствореним фермерським господарствам на безповоротній або поворотній основі (залежно від місцерозташування), а також спрямовуються на забезпечення гарантій, поруки при кредитуванні банками фермерських господарств. Головним розпорядником бюджетних коштів визнано Міністерство аграрної політики та продовольства України, розпорядником нижчого рівня – Фонд.

Новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, фермерським господарствам, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах, на поліських територіях, визначених Кабінетом Міністрів України, передбачено надання коштів на безповоротній основі за бюджетною програмою «Фінансова підтримка фермерських господарств» для таких цілей: відшкодування вартості розробки проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства; відшкодування частини витрат, пов'язаних зі сплатою відсотків за користування кредитами банків та часткову компенсацію витрат на придбання одного трактора, комбайна, вантажного автомобіля,

будівництво та реконструкцію тваринницьких приміщень, включаючи вартість проектно-кошторисних документів, страхування фермерських господарств; підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів фермерських господарств у сільськогосподарських навчальних закладах; розширення досліджень з проблем організації і ведення виробництва у фермерських господарствах, видання рекомендацій з питань використання досягнень науково-технічного прогресу в діяльності фермерських господарств. На поворотній основі допомога надається за бюджетною програмою «Надання кредитів фермерським господарствам» для виробництва, перероблення і збуту виробленої продукції, на здійснення виробничої діяльності та інші передбачені статутом Українського державного фонду напрями підтримки фермерських господарств.

Іншим фермерським господарствам надається допомога за рахунок коштів Державного бюджету України і місцевих бюджетів, у тому числі через Український державний фонд підтримки фермерських господарств, на поворотній основі строком до п'яти років на такі цілі: придбання техніки, обладнання, поновлення обігових коштів, на виробництво та перероблення сільськогосподарської продукції, будівництво та реконструкцію виробничих і невиробничих приміщень, у тому числі житлових, закладення багаторічних насаджень, розвиток кредитної та обслуговуючої кооперації, зрошення та меліорацію земель.

Основні положення державної підтримки особистих селянських господарств визначені Законом України «Про особисте селянське господарство» [5]. Згідно з цим Законом державна підтримка особистих селянських господарств здійснюється відповідно до загальнодержавних і регіональних програм за рахунок коштів Державного і місцевих бюджетів.

Кабінет Міністрів України відповідно до загальнодержавних програм щорічно під час підготовки проекту Державного бюджету України передбачає відповідні кошти на підтримку особистих селянських господарств. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до регіональних програм щорічно передбачають кошти у проектах місцевих бюджетів на підтримку особистих селянських господарств.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень сприяють особистим селянським господарствам:

- в організації у сільській місцевості кредитних спілок, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для надання послуг із заготівлі, зберігання, перероблення та збуту сільськогосподарської продукції, спільного використання технічних і транспортних засобів та соціально-побутового обслуговування, забезпечення кормами і молодняком худоби та птиці;

- в організації діяльності з надання інженерно-технічних, ветеринарних, агрономічних, зоотехнічних та інших послуг, а також послуг із забезпечення сортовим насінням, садівним матеріалом, племінною та продуктивною худобою, гібридами та кросами птиці, сільськогосподарською технікою та обладнанням;

- у виділенні земельних ділянок єдиним масивом;

- в отриманні кредитів для будівництва житла, господарських будівель і споруд, придбання сільськогосподарської техніки та обладнання;

- в організації у сільській місцевості фахової підготовки та перепідготовки членів особистого селянського господарства.

Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» [6] встановлює порядок тарифного і нетарифного регулювання імпорту сільськогосподарської сировини та продуктів її переробки для створення рівних умов конкуренції між продукцією вітчизняного виробництва та продукцією нерезидентів, а також деякі методи цінової підтримки сільськогосподарських товаровиробників України.

*Тарифне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції.* Ввізні (імпортні) мита на товари встановлюються та змінюються Верховною Радою України. Повні ставки ввізного мита на товари першої та другої груп Української класифікації товарів зов-

нішньоекономічної діяльності (крім підакцизних) встановлюються у подвійному розмірі до розміру пільгових ставок ввізного мита. Повні ставки ввізного мита на товари третьої – двадцять четвертої груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, а також на підакцизні товари встановлюються на рівні пільгових ставок.

*Сезонні мита на ввезення сільськогосподарської продукції.* Сезонні ввізні мита запроваджуються щорічно у подвійному розмірі до розміру пільгових ставок ввізного мита на сільськогосподарську продукцію груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності протягом строку збирання і закладення на зберігання аналогічної продукції українського виробництва. Сезонні мита вважаються винятком з преференційних або пільгових режимів, у тому числі з угод про вільну торгівлю, митні союзи, виробничу кооперацію та інших подібних міжнародних угод, якщо це передбачено такими угодами. Сезонні мита протягом часу їх дії заміщують ввізні мита.

Сезонні мита встановлюються стосовно товарів, які підпадають під визначення певних кодів Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (07.01-07.08, 08.06.10, 08.07.10, 08.08.10, 08.08.20, 08.09.10000, 08.09.20, 10.01-10.05, 10.08, 12.06-12.08, 12.10, 12.12.91, 12.12.92, 12.13, 12.14) та при цьому оподатковуються за пільговою ставкою, яка дорівнює або перевищує 30 %.

*Нетарифне регулювання імпорту продукції тваринництва.* З метою підтримання конкурентоспроможності вітчизняних виробників продукції тваринництва Кабінет Міністрів України встановлює щорічні квоти (кількісні обмеження) на ввезення продукції, що підпадає під визначення першої та другої груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності та оподатковується ввізним митом за пільговою ставкою, яка дорівнює або перевищує 30 %.

Квоти у поточному році діють до дня проведення аукціону з їх продажу на наступний рік та поширюються на імпортні поставки продукції тваринництва з усіх країн. При цьому сільськогосподарська продукція, що підлягає квотуванню, не звільняється від обкладення ввізним митом.

Обсяг квоти стосовно окремого виду продукції тваринництва не може перевищувати 10 % від обсягу виробництва аналогічної продукції в Україні року, що передує поточному. Конкретний обсяг квоти в межах зазначених 10 % визначається Кабінетом Міністрів України відповідно до обсягів вітчизняного виробництва окремого виду продукції тваринництва та обсягів її споживання (включаючи імпортовану) у році, що передує поточному.

Щорічні квоти на ввезення імпортової продукції тваринництва реалізуються за кошти на аукціонах, які проводяться Міністерством сільського господарства і продовольства України після оприлюднення статистичних даних щодо фактичних обсягів вітчизняного виробництва продукції тваринництва та обсягів її споживання (включаючи імпортовану) у році, що передує поточному. Квоти, що залишаються нереалізованими протягом зазначеного строку, подальшій реалізації або використанню не підлягають. За проведення аукціону з покупців імпортних квот стягується державне мито у розмірі, передбаченому законодавством. Доходи, отримані від продажу квот, зараховуються до Державного бюджету України.

Сільськогосподарська продукція, яка ввозиться на митну територію України, підлягає санітарно-епідеміологічному, радіологічному, а в разі ввезення об'єктів державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду – ветеринарному контролю.

Закон України «Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України» [7] визначає, що:

1. Видатки на розвиток системи інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу передбачаються щорічно в державному бюджеті окремими рядками.
2. Цінова політика в системі інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу спрямовується на попередження диспаритету цін.

3. Внутрішній фінансовий контроль за використанням виділених бюджетних коштів здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну аграрну політику, та інші органи відповідно до своїх повноважень.

Кредитування суб'єктів системи інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу здійснюється з урахуванням пріоритетів інноваційно-інвестиційного оновлення основних фондів підприємств агропромислового комплексу. Його механізм встановлює Кабінет Міністрів України. З цією метою він: формує систему державного цільового кредитування технічного переоснащення агропромислового виробництва, вносить пропозиції щодо необхідних для цього обсягів державних кредитних ресурсів, встановлює порядок використання кредитних ресурсів та визначає обсяги часткової компенсації вартості придбаної нової техніки.

Митна політика стосовно системи інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу спрямовується за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів на захист економічних інтересів суб'єктів цієї системи (передусім резидентів) і здійснюється відповідно до митного законодавства.

Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [8] визначає, що державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції полягає у наданні з державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам грошових коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу (страхової премії), фактично сплаченого ними за договорами страхування сільськогосподарської продукції. Частина страхових платежів, яка субсидується з державного бюджету, визначається Кабінетом Міністрів України.

Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [9] визначає, що основними завданнями державної політики з підтримки сільськогосподарських кооперативів є формування сприятливої податкової, фінансово-кредитної, інвестиційної політики щодо діяльності кооперативів та їх членів, а також розроблення механізму їх державної підтримки. Державна підтримка сільськогосподарських кооперативів здійснюється відповідно до державних та регіональних програм за рахунок державного і місцевих бюджетів.

Так, Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [10] визначає такі напрями державного регулювання ринку зерна:

- запровадження режиму державних заставних закупівель;
- формування державного продовольчого резерву зерна з метою підтримки належного рівня продовольчої безпеки та здійснення державної аграрної інтервенції;
- забезпечення фінансування Аграрного фонду;
- проведення цінової політики на ринку зерна та страхування ризиків для суб'єктів зернового ринку;
- впровадження механізму експорту та імпорту зерна і продуктів його переробки за міжнародними договорами;
- забезпечення фінансування програм експорту та імпорту зерна за міжнародними договорами за рахунок коштів державного бюджету;
- запровадження декларування зерна, що знаходиться на зберіганні на зернових складах, а також зерна, що зберігається суб'єктами виробництва зерна та іншими суб'єктами господарювання у власних або орендованих зерносховищах;
- забезпечення моніторингу ринку зерна;
- здійснення митно-тарифної політики;
- забезпечення розробки балансів зерна та періодичного їх уточнення;
- фінансування науково-селекційної роботи та насінництва, впровадження їх досягнень;
- забезпечення фінансової підтримки виробників насіння, науково-дослідних установ, сортовипробувальних станцій за рахунок коштів державного бюджету;

- надання часткової компенсації сільськогосподарським товаровиробникам сортових надбавок за придбане ними насіння високих репродукцій за рахунок коштів державного бюджету;
- запровадження системи державних форвардних закупівель;
- запровадження режиму тимчасового адміністративного регулювання цін;
- надання тимчасової бюджетної дотації.

Закон України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» [11]. Державне регулювання виробництва цукру та вирощування цукрових буряків передбачає квотування обсягів виробництва цукру, що поставляється на внутрішній ринок України. Квоти визначаються щорічно Кабінетом Міністрів України. Обсяги виробництва цукру в межах квоти розподіляються між цукровими заводами на конкурсних умовах. Для стабільного забезпечення потреб внутрішнього ринку цукром протягом року та недопущення значних сезонних коливань ціни на нього визначаються кварталні та місячні обсяги реалізації цукру. Декларування наявності цукру є обов'язковим для всіх суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форми власності, які виробляють цукор і зберігають його для подальшої реалізації.

Обсяги закупівлі цукру для задоволення внутрішніх державних потреб визначаються щорічно Кабінетом Міністрів України. закупівля цукру здійснюється за умови попереднього фінансування витрат виробників цукру та цукрових буряків у межах мінімальних цін на відповідну продукцію, встановлених законодавчо. У межах попереднього фінансування зазначених витрат може застосовуватися державне матеріально-технічне забезпечення виробників цукру та вирощування цукрових буряків. Обсяги і порядок попереднього фінансування та державного матеріально-технічного забезпечення виробників цукру та цукрових буряків передбачаються Державним бюджетом України.

Грошові розрахунки між підприємствами, що закуповують цукор для задоволення державних потреб, і виробниками цукру та цукрових буряків здійснюються через центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів.

Законом врегульовані також особливості ціноутворення в бурякоцукровому комплексі. Так, мінімальна ціна на цукрові буряки і цукор (у межах встановленої квоти) визначаються щорічно Кабінетом Міністрів України з урахуванням базисної цукристості. Мінімальні ціни на цукор і цукрові буряки встановлюються на рівні, що забезпечує прибутковість виробництва відповідних видів продукції.

Із метою недопущення спаду виробництва цукру в Україні та створення умов для нарощування обсягів його виробництва здійснюється пільгове державне кредитування виробників цукру та цукрових буряків. Обсяги коштів, що призначаються для надання кредитів виробникам цукру та цукрових буряків, визначаються Державним бюджетом України на поточний рік. Умови та порядок надання таких кредитів, терміни та порядок їх повернення встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Закон України «Про молоко та молочні продукти» [12] визначає, що державна підтримка виробників молока, молочної сировини і молочних продуктів здійснюється через фінансування з Державного бюджету України:

- програм розвитку селекційно-плеємної роботи в молочному скотарстві, протиепізоотичних заходів, що мають загальнодержавне значення;
- дотацій на молоко незбиране екстра вищого, першого та другого гатунку і вершки незгущені;
- підтримки виробництва продукції дитячого харчування;
- надання пільгових короткострокових і довгострокових кредитних ресурсів;
- лізингових послуг щодо придбання обладнання вітчизняного та зарубіжного виробництва для технічного переоснащення і запровадження сучасних технологій виробництва та переробки молока і молочних продуктів суб'єктами господарювання;

– стимулювання підвищення якості молока, що відповідає вимогам державного стандарту України, через доплати у відсотках до закупівельної ціни: для молока гатунку екстра – 25 %; для молока вищого гатунку – 20 %.

Положення щодо нарахування та виплати коштів для державної підтримки виробників молока, молочної сировини та молочних продуктів затверджуються Кабінетом Міністрів України за погодженням з комітетами Верховної Ради України з питань аграрної політики і земельних відносин та з питань бюджету.

Як бачимо, чинним законодавством України врегульовано численні аспекти розвитку сільського господарства, переробних та обслуговуючих галузей, продовольчого ринку тощо. Але чимало з них передбачають надмірне державне регулювання розвитку згаданих сфер або, навпаки, лишають неврегульованими окремі питання їх функціонування, дублюють положення інших законів та не відповідають стандартам ЄС й іншим міжнародним стандартам. З огляду на це 12.02.2015 р. Верховною Радою України було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» [13]. Як очікується, цей Закон має позитивно вплинути на умови ведення бізнесу в аграрному секторі економіки, оскільки передбачає скорочення функцій і оптимізацію процедур адміністративного регулювання господарської діяльності в галузі. Закон відмінив ветеринарні свідоцтва, сертифікацію пестицидів і агрохімікатів, сертифікати та свідоцтва виробника про якість тощо.

Дуже часто реалізація положень чинних Законів на практиці призводить до інших наслідків, ніж ті, які очікувалися законотворцями (табл.).

Таблиця

*Оцінка практичної реалізації окремих форм і напрямів бюджетної підтримки АПК в Україні*

Напрямок бюджетної підтримки	Наслідки його застосування на практиці	Пропонована альтернатива
1	2	3
Тваринницька дотація	Зниження закупівельних цін на продукцію тваринництва, збитковість виробництва більшості видів тваринницької продукції, скорочення поголів'я худоби і птиці, відсутність у виробника стимулів для зниження собівартості продукції	Підвищення рівня купівельної спроможності населення
Регулювання цін на сільськогосподарську продукцію, у т. ч. через інтервенційні заходи	Величезне навантаження на бюджет, складний і непрозорий механізм реалізації, гра на користь агробізнесу, а не безпосередніх с.-г. виробників, відсутність покращення цінової ситуації, стримування підприємництва в галузі, протидія ринковим механізмам	Орієнтація на механізм ринкового ціноутворення
Здешевлення кредитів	Практична недоступність пільгових кредитів для дрібнотоварних господарств усіх категорій, переважання короткострокових кредитів, відсотки за кредит сплачуються виробниками регулярно і в повному обсязі, а відшкодування здійснюються ДКСУ із запізненням; обмеження верхньої межі відсоткових ставок посилює рівень корупції	Продовжувати використання, але за умови фактичного забезпечення рівних можливостей виробників у їх отриманні, узгодженні термінів сплати відсотків та компенсації відсоткової ставки державою
Компенсація лізингових платежів	Не вирішує проблему забезпечення сіл. госп-ва основними засобами через недостатні обсяги компенсації, підвищення собівартості вітчизняної техніки, виробництво непопулярної техніки, нав'язування аграріям низькоякісної вітчизняної техніки, зловживання і корупція при здійсненні компенсації	Розвиток приватних лізингових компаній. Справедливий розподіл компенсацій між виробниками

Закінчення табл.

1	2	3
Прямі дотації виробникам	Доступні дуже обмеженій кількості великих товаровиробників, що мають політичний вплив на розподіл коштів бюджету, виділяються несвоєчасно, без врахування сезонності сільськогосподарського виробництва	Забезпечення рівного доступу і своєчасного (на початку року) виділення бюджетних коштів із наданням переваг господарствам, які забезпечують екологічні, ветеринарні та інші стандарти (а не великим чи малим). Концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку агропродовольчого комплексу
Податкові пільги	Через неадекватне визначення об'єкта оподаткування (площа земельних угідь) не дотримується принцип справедливості оподаткування, оскільки великі агрохолдинги, які отримують значні прибутки, сплачують мізерні суми податків до бюджету. Відсутність відповідальності за порушення умов спеціального режиму оподаткування призводить до того, що суб'єкт може займатися впродовж року чим завгодно, а оподатковуватись у пільговому режимі як сільгоспвиробник (цей режим скасовується лише наступного року)	Підвищення ставки фіксованого сільськогосподарського податку. Для видів агробізнесу, де нелогічно як об'єкт оподаткування використовувати земельні площі (наприклад, птахофабрики), об'єктом оподаткування доходів має бути виторг. Застосування при оподаткуванні аграрної продукції пониженої (на рівні 7–10 %) ставки ПДВ

**Висновки.** Таким чином, вивчення положень нормативно-правового забезпечення, що стосуються бюджетної підтримки агросфери в Україні, дозволяє зробити висновок, що нинішнє чинне законодавство помітно відстає від потреб регулювання системи продовольчої безпеки держави. На нашу думку, його доцільно вдосконалювати, зосереджуючи першочергову увагу на таких напрямках:

- визначення і застосування таких форм, методів та інструментів бюджетної підтримки АПК, які в сучасних умовах виступатимуть доповненням до об'єктивних законів ринку, а не діятимуть на противагу їм та формування ринкових інституцій, здатних виконати це завдання;
- посилення відповідальності за дії або бездіяльність у процесі здійснення фінансової підтримки аграріям;
- раціональне використання бюджетних коштів із відмовою від неефективних державних програм фінансової підтримки сільгоспвиробників;
- державна фінансова підтримка має здійснюватися прозоро і відповідно до специфіки та строків проведення сільськогосподарських робіт, потреб продовольчого ринку та споживачів, а не можливості окремих виробників лобювати власні інтереси;
- підтримка агросфери має бути орієнтована на її стратегічний розвиток, на підвищення рівня конкурентоспроможності галузі, а не на вирішення поточних проблем, звідси – необхідність підтримки розвитку ринкової інфраструктури, розвиток села, людський розвиток тощо;
- стимулювання споживчого попиту на продукти харчування (через зростання реальних доходів населення, надання прямої адресної допомоги найбільш вразливим верствам, сприяння розвитку експорту і т. ін.), низький рівень якого є суттєвим стримуючим фактором розвитку аграрного виробництва;
- реформування фінансово-кредитної системи, яка обслуговує аграрний сектор, у напрямку адаптації її функцій, механізмів та строків кредитування, пільг, принципів роботи з позичальниками тощо до потреб аграріїв.

#### Список використаних джерел

1. *Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/400-12>.



2. *Про державну підтримку сільського господарства України* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
3. *Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/104-2012-п#n8>.
4. *Про фермерське господарство* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
5. *Про особисте селянське господарство* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
6. *Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/468/97-вр>.
7. *Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/229-16>.
8. *Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>.
9. *Про сільськогосподарську кооперацію* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр>.
10. *Про зерно та ринок зерна в Україні* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/37-15/print1367234281232437>.
11. *Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/758-14>.
12. *Про молоко та молочні продукти* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1870-15>.
13. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/191-viii>.

УДК 339.72

**І. А. Карабаза**, канд. екон. наук

**А. О. Кальонова**, студентка

Криворізький економічний інститут ДВНЗ «КНУ», м. Кривий Ріг, Україна

## **ПОЗИТИВНІ Й НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ І ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

**И. А. Карабаза**, канд. экон. наук

**А. А. Калёнова**, студентка

Криворожский экономический институт ГВУЗ «КНУ», г. Кривой Рог, Украина

## **ПОЛОЖИТЕЛЬНЫЕ И ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ В СТРАНАХ ЕВРОПЫ И ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ И УРОКИ ДЛЯ УКРАИНЫ**

**Iryna Karabaza**, PhD in Economics

**Alona Kalonova**, student

Kryvyi Rih Economic Institute of Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine

## **POSITIVE AND NEGATIVE CONSEQUENCES OF CREDIT POLICIES IN EUROPEAN AND LATIN AMERICAN COUNTRIES AND LESSONS FOR UKRAINE**

*Визначено позитивні та негативні наслідки кредитної політики окремих країн Європи та Латинської Америки. Проведено аналіз показників заборгованості груп країн, досліджено динаміку міжнародного кредитування та державного боргу окремих країн Європи та Латинської Америки за останні роки. Визначено напрями уникнення помилок у сфері міжнародного кредитування для України.*

**Ключові слова:** кредитна політика, міжнародне кредитування, державний борг, показники заборгованості країни.

*Определены положительные и отрицательные последствия кредитной политики отдельных стран Европы и Латинской Америки. Проведён анализ показателей задолженности групп стран, исследовано динамику международного кредитования и государственного долга отдельных стран Европы и Латинской Америки за последние годы. Определены направления избежания ошибок в сфере международного кредитования для Украины.*

**Ключевые слова:** кредитная политика, международное кредитование, государственный долг, показатели задолженности страны.

*The article identifies the positive and negative effects of the credit policies of certain countries Europe and Latin America. There is the analysis of debt indicators of groups of countries, the study of the dynamics of international lending and government debt of certain countries of Europe and Latin America in recent years. The direction of avoiding mistakes in international lending for Ukraine is defined in the article.*

**Key words:** credit policies, international lending, government debt, country debt indicators.

**Постановка проблеми.** На сьогодні світова економіка характеризується нестабільністю і невизначеністю. Виклики сучасності, з якими стикаються економіки окремих країн і регіонів, а також світу в цілому, виявляються неподоланими без сторонньої допомоги. Міжнародне кредитування і фінансова допомога, безумовно, є одними з інструментів вирішення проблем бідності, стабільного розвитку, модернізації інфраструктури та ін. Проте наслідки подібного фінансування можуть мати для країн різний характер, зважаючи на особливості їх соціально-економічного розвитку.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Останнім часом дослідженням наслідків міжнародного кредитування для економік країн світу і України зокрема є актуальним питанням. Так, В. І. Троненко зазначає, що кризи, що потрясли «експортну економіку» латиноамериканських країн на початку 50-х років і пізніше, виразно показали нагальну необхідність покінчити з односторонньою, нав'язаною ззовні аграрно-сировинною спеціалізацією, життєву потребу диверсифікації господарства і створення сучасної промисловості. Від 1981 р. більшість латиноамериканських та карибських країн були вражені найбільш глибокою і тривалою кризою за останні півстоліття, «втрачене десятиліття» характеризувалось хвилеподібним зростанням зовнішнього боргу [1]. Потребу змінити сировинну спеціалізацію, і створення сучасної промисловості на фоні глибокої кризи, що супроводжується зростанням зовнішнього боргу, тягар обслуговування якого знач-

но перевищує економічні та фінансові можливості країни, можна спостерігати в Україні сьогодні.

С. Н. Лебедева, Ю. Г. Козак вважають, що стабілізаційні кредити від МВФ сприяли реформам у країнах пострадянського простору в Східній Європі, зокрема, в Польщі, де довіра МВФ мотивувала зарубіжних інвесторів вкладати кошти в польську економіку, і до 2011 року країна мала більше 20 тисяч підприємств з іноземним капіталом, та вийшла на перше місце серед країн Центральної та Східної Європи за динамікою капіталовкладень [2]. Для України найважливішим нині є модернізація промисловості за рахунок закордонних інвесторів для виробництва товарів з високою доданою вартістю, але поки що, незважаючи на довіру МВФ, інвестиції скорочуються.

Важливим є внесок експертів Світового банку, ООН, Міжнародного валютного фонду, які постійно вивчають проблеми розвитку міжнародних кредитних відносин у розрізі глобалізаційних процесів [3; 4].

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Потребують вивчення наслідки кредитної політики, що проводиться в окремих країнах Європи та Латинської Америки, з метою їх аналізу та отримання певних висновків для України.

**Мета статті.** Метою дослідження є визначення наслідків кредитної політики окремих країн Європи та Латинської Америки та уроків для України.

**Виклад основного матеріалу.** Для дослідження наслідків міжнародного кредитування необхідно надати визначення самому терміну «міжнародне кредитування». Отже, **міжурядовий міжнародний кредит** – різновид міжнародного кредиту, який надається однією країною іншій в товарній або грошовій формі в межах міжурядової угоди. У широкому розумінні до міжурядових позик належать кредити міжнародних валютно-кредитних організацій, які надаються через МВФ, групу МБРР, Європейський Інвестиційний банк та інші фінансово-кредитні інститути [5].

Для урядового кредиту характерним є те, що суб'єктами кредитних відносин є окремі держави, а об'єктом перерозподілу – їх національний дохід. Звичайно, урядовий кредит надається на більш пільгових умовах, ніж приватний. Він може бути безпроцентним, пільговим, може надаватись у вигляді субсидій. Найчастіше урядовий кредит є цільовим для опанування конкретних проектів, програм економічного та соціального розвитку. Міжурядові позики виступають у формі інвестиційного кредиту, який використовується для фінансування капітальних вкладень. Він може направлятися на збалансування платежів між країнами.

Європейські країни з перехідною економікою постраждали від глобальної економічної кризи 2008–2009 рр. більше за будь-які інші, а темпи відновлення в цих країнах були порівняно нижчими. Макроекономічний дисбаланс, що був спричинений кризою, призвів до залучення центрально-, східно- та південно-європейськими країнами кредитів від міжнародних організацій, таких як МВФ та Світовий Банк (включаючи ЄБРР та МАР).

Якщо використовувати регіональні порогові рівні, то бідність досі зберігається у всіх країнах цього регіону. Пороговий рівень бідності для регіону становить 5,00 дол. США на день, а пороговий рівень крайньої бідності – 2,50 дол. США на день. Згідно з оцінками, при даних порогових рівнях 15 % населення є незаможними, а 3,5 % населення – дуже бідними (оціночні дані за 2012 рік станом на 16 липня 2014) [4].

За допомогою отриманих кредитів країнам регіону вдалося досягти певних успіхів у реалізації цільових проектів і програм з розвитку, на які ці кредити і надавалися. Зокрема, розширено доступ до фінансів для малих і середніх підприємств у Боснії і Герцеговині та Хорватії; надано допомогу в підвищенні кваліфікації робочої сили та посиленні гнучкості ринку праці в Колишній Югославській Республіці Македонія; здійснені інвестиції в інфраструктуру в Україні; посилено регулювання фінансового сектору, поліпшено ділове середовище і вдосконалено заходи політики сприяння інноваціям у

КЮР Македонія та Сербії; надано консультації з питань інновацій, торгівлі та систем логістики в Польщі.

Для оцінювання наслідків кредитування доцільно проаналізувати динаміку реального ВВП та відношення державного боргу до ВВП за останні роки у деяких європейських країнах (рис. 1, 2).



Рис. 1. Темпи зростання реального ВВП деяких європейських країн у 2013–2015<sup>1</sup> рр., середні значення у %  
Примітка: <sup>1</sup> – тут і надалі дані 2015 р. – прогноз МВФ.

Джерело: складено автором на основі аналізу даних [3].

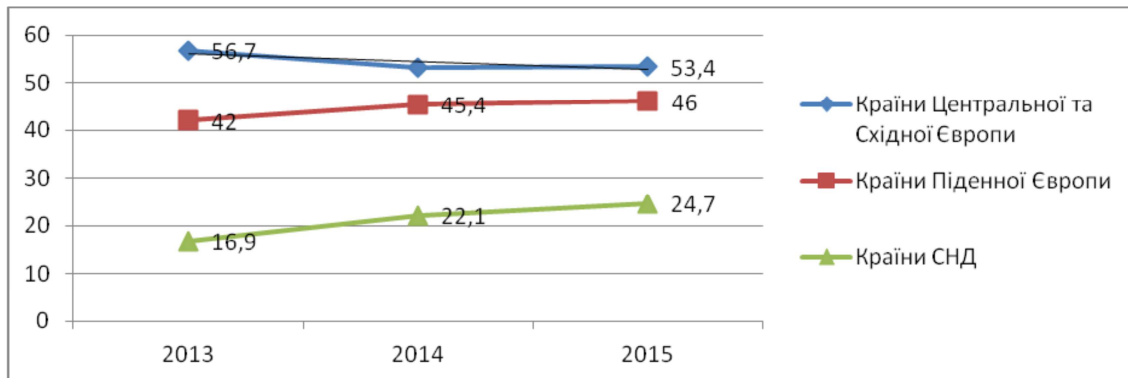


Рис. 2. Динаміка відношення державного боргу до ВВП деяких європейських країн та країн СНД у 2013–2015<sup>1</sup> рр., середні значення у %

Джерело: складено автором на основі аналізу даних [3].

Країни Центральної, Східної та Південної Європи демонструють позитивну динаміку розвитку економіки, середні значення приросту ВВП за регіонами – 3,1 та 2,1 % на 2015 р. Такі значення є вищими за середні по Європі взагалі (2013 р. – 1,8 %, 2014 р. – 1,4 %, 2015 р. – -0,4 %), але все ж є невисокими. Найгірші результати у цій групі країн продемонструвала Хорватія (у 2013 р. – падіння ВВП на 0,9 %, у 2014 р. – падіння на 0,4 %, у 2015 р. – зростання на 0,5 %). Країни СНД демонструють негативну динаміку цього показника: найгірші результати у цій групі демонструє Україна (у 2013 р. зростання ВВП – 0 %, 2014 р. – падіння на 6,8 %, у 2015 р. – падіння на 5,5 %). Причинами такої динаміки є період низького росту економік розвинених європейських країн, у тісному зв'язку з якими перебувають економіки країн Центральної, Східної та Південної Європи (як ті, що є членами ЄС, так і ті, що не є членами цього об'єднання), а також геополітична криза в Україні.

Аналіз динаміки відношення державного боргу до ВВП показує, що країни Центральної та Східної Європи демонструють поступове зниження значень цього показника. Це пов'язано з тим, що поступово досягаються цілі, які було поставлено для взятих кредитів, і країни все частіше відмовляються від кредитної співпраці з міжнародними кредитними установами як країни-реципієнти. Країни Південної Європи та СНД, навпаки, демонструють збільшення значень цього показника (за період 2013–2014 рр. країни СНД – у 1,46 разу, південно-європейські країни – у 1,09 разу), що, з одного боку, пов'язано з па-

дінням ВВП, а з іншого – з додатковими позиками, які вони отримують. Країни цієї групи мають статус найбільших позичальників МВФ (зокрема, Україна та Хорватія).

Рівень економічної активності у країнах Латинської Америки і Карибського басейну в після кризові роки був низьким, що обумовлено стабільними або падаючими цінами на біржові товари, слабким зростанням у Сполучених Штатах у першому кварталі 2014 року і внутрішніми проблемами. Якщо взяти за основу, що обсяг експорту в країни з високим рівнем доходу збільшиться, а приплив капіталу залишатиметься настільки ж стійким, середні по регіону темпи зростання повинні збільшитися з 2,9 % у 2015 році до 3,5 % у 2016 році.

Враховуючи рівень економічного розвитку в регіоні, рівні споживання, якими визначається бідність, становлять 2,50 і 4,00 дол. США в день. Якщо ґрунтуватися на цих показниках, за останнє десятиліття поріг бідності переступили близько 80 мільйонів чоловік у країнах регіону. У період з 2003 по 2012 рік відсоток населення, що живе у крайній бідності (менше ніж на 2,50 дол. США в день), скоротився наполовину, до 12 %, а частка помірно бідного населення (живе на 4 дол. США в день або менше) скоротилася з 42 до 25 %. Середній клас у країнах регіону виріс до 34 % населення в 2012 році [6].

Фінансова допомога включала кредити МБРР у розмірі 4,6 млрд дол. США і резервування кредитних ресурсів МАР на суму в 460 млн дол. США. Серед секторів найбільші суми були виділені на вдосконалення державного управління та судово-правової системи (1,8 млрд дол. США), транспорту (746 млн дол. США), охорони здоров'я та інших соціальних послуг (711 млн дол. США) [4].

Зовнішній борг за вирахуванням валютних резервів скоротився із середнього рівня в 28,6 % ВВП у 1998–2002 рр. до 5,7 % у 2008 році. Хоча ця тенденція до зниження була перервана в 2008 році, коли рахунок поточних операцій регіону перестав зводитися з профіцитом, який спостерігався з 2003 року, рівень боргу в 2014 році все ще був низьким за історичними стандартами – всього 8 %. Оскільки низькі коефіцієнти заборгованості підвищують вірогідність того, що країна зможе погасити свою заборгованість вчасно, вони дозволяли більшості латиноамериканських країн користуватися надзвичайно широким доступом до зовнішнього фінансування, зокрема приватного. Так, починаючи з 2005 року країни Латинської Америки отримали від Китаю 76 різних позик загальною сумою 118,53 млрд дол. США, з яких 22,1 млрд дол. США було отримано у 2014 році [7].

Для оцінювання наслідків кредитування доцільно проаналізувати динаміку реального ВВП та відношення державного боргу до ВВП за останні роки (рис. 3, 4). Оскільки згідно з даними ЕКЛАК розвиток країн Латинської Америки, як і країн Європи, не є рівномірним, то нами обрано 3 країни, які ілюструють кожен з груп: Мексика – північ, Бразилія – центр, Аргентина – південь.

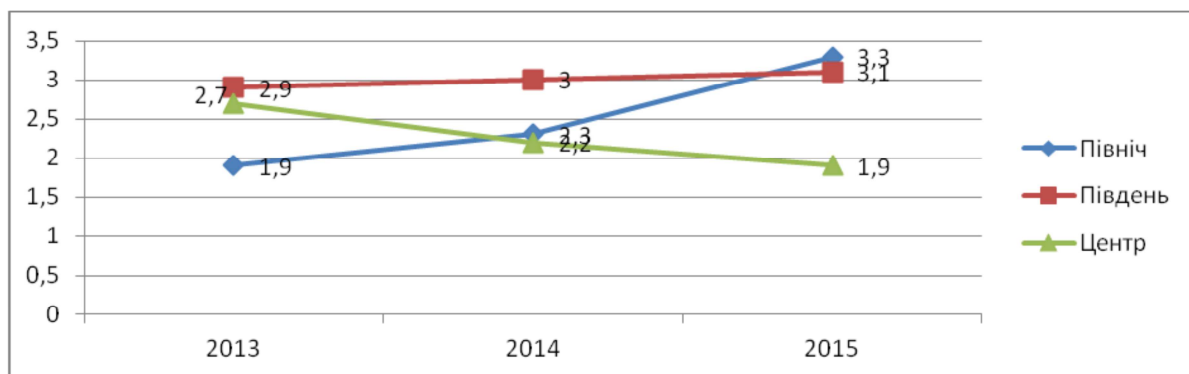


Рис. 3. Темпи зростання реального ВВП деяких латиноамериканських країн у 2013-2015<sup>1</sup> рр., середні значення у %

Джерело: складено автором на основі аналізу даних [8].

На графіку легко побачити, що країни центральної Латинської Америки у порівнянні з північною та південною частинами демонструють спад у темпах зростання ВВП, а отже, й у економіці загалом. Так, наприклад, темп зростання ВВП у Бразилії постійно знижується (у 2015 р. прогнозовано сягне -3 %), що впливає на результат регіону загалом. Серед країн центру аутсайдером є Аргентина (2013 – 2,9 %, 2014 – 0,5 %, 2015 – 0,4 %). Причинами подібного спаду стало припинення латиноамериканського буму на біржові товари, а також падіння цін на нафту, від чого найбільше постраждали економіки Венесуели, Чилі, Перу, Колумбії.

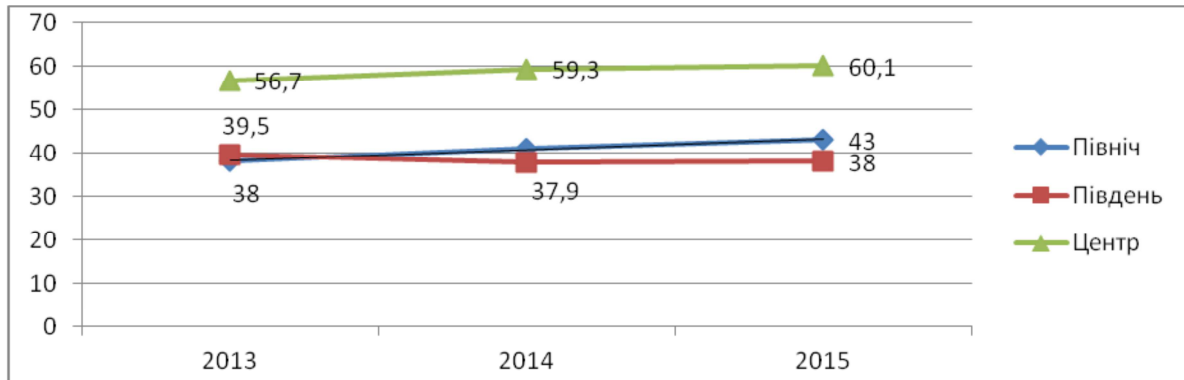


Рис. 4. Динаміка відношення державного боргу до ВВП деяких латиноамериканських країн у 2013-2015<sup>1</sup> рр., середні значення у %.

Складено автором на основі аналізу даних джерела [8].

Аналіз динаміки відношення державного боргу до ВВП показує, що регіонально ситуація аналогічна темпам росту ВВП країн. Так само найяскравішим прикладом групи країн центру є Бразилія (2013 – 58 %, 2014 – 66 %, 2015 – 68 %), показник якої постійно збільшується. Така динаміка пояснюється надто високими держвитратами, які постійно зростають, а також затягуванням уряду країни з впровадженням податкових реформ. Якщо до кризового 2008 року країнам півночі та півдня вдавалося поступово знижувати відношення держборгу до ВВП, то з 2009 року темпи зростання ВВП значно знизилися, а доступ до кредитування все ще залишився високим. А отже і значення показника також зросло: Мексика – 2013 р. – 37 %, 2014 р. – 40 %, 2015 р. – 41 %, Аргентина, відповідно, 55 %, 59 %, 60 %.

Щодо наслідків міжнародного кредитування для латиноамериканських країн та європейських країн з перехідною економікою, то можна виділити наступні:

- значні позитивні зрушення в соціальній та економічній сферах більшості країн Латинської Америки говорять про ефективність застосування отриманих коштів. Хоча рівень бідності у країнах регіону все ще є доволі високим, але цей показник поступово знижується;

- незважаючи на доволі високі показники заборгованості, країни Центральної, Східної та Південної Європи демонструють успіхи у застосуванні отриманих коштів – рівень життя і загальний стан економіки покращуються;

- програми для реалізації головної цілі кредитування – перебудова економіки і збалансування усіх її сфер – не реалізуються багатьма країнами, які внаслідок цього потрапляють у боргову яму, структура економіки не зазнає жодних позитивних змін, посилюється борговий тягар;

- економіки країн обох регіонів доволі сильно залежать від політики організацій і держав-кредиторів, що призводить до зменшення самостійності у прийнятті внутрішніх економічних рішень, адже усі кредити надаються на певних умовах;

- ані країни Європи, ані країни Латинської Америки не можуть розраховувати на сприятливі зовнішні фактори для забезпечення зростання власної економіки, тому постає необхідність реформування. Проте обидва регіони потерпають від таких внутрішніх проблем, як бюрократія та корупція, що стримують реформацію системи.

**Висновки та пропозиції.** Порівнюючи досвід країн Європи та Латинської Америки, можна зробити висновок, що обидва регіони зазнають впливу як позитивних, так і негативних наслідків отримання міжнародного кредиту. Латиноамериканським країнам останніми роками, наприклад, отримані кредити допомогли покращити економічну та соціальну ситуацію, зменшити відсоток бідного та дуже бідного населення, стимулювати розвиток економіки і максимально скоротити величину свого боргу. Водночас країни регіону через відсутність власних «штовхаючих» економічний розвиток елементів стикаються із сильною залежністю від розвитку економіки США. Центрально-, східно- та південноєвропейські країни наразі відчують на собі те, що називають «кредитним зашморгом»: країни накопичили такі кредитні суми, які не в змозі виплатити, а витрати на обслуговування позик з'їдають левову частку бюджету. У той же час хибним буде не зазначити, що спочатку кредити допомогли країнам регіону стабілізувати економічну і соціальну сфери. Україна, у свою чергу, може винести для себе такі уроки:

- задля забезпечення стабільного економічного зростання країна має ефективно використовувати сильні сторони власної економіки, а не сподіватися на сприятливе середовище «сильних сусідів»;

- без проведення структурних реформ жоден кредит не допоможе забезпечити соціальний та економічний розвиток держави;

- країна з перехідною економікою не може сподіватися залишитися незалежною у прийнятті своїх рішень, маючи борг у розмірі 60 % від власного ВВП.

З одного боку, створюються великі можливості для економічного і соціального розвитку країн, якими деякі держави скористалися. З іншого боку, отримуючи кредити, але не проводячи жодних реформ, уряди держав самі затягують зашморг на ший національних економік. Україна може скористатися безцінною нагодою і, використавши досвід іноземних держав, уникнути багатьох помилок у сфері міжнародного кредитування.

#### Список використаних джерел

1. *Економіка зарубіжних країн* : підруч. для студ. екон. спец. вищ. закл. освіти [Електронний ресурс] / [А. С. Філіпенко, В. А. Вергун, І. В. Бураківський, В. Д. Сікора та ін.] – [2-ге вид]. – К. : Либідь, 1998. – 416 с. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/12/39/>.

2. *Економіка зарубіжних країн* : навчальний посібник [Електронний ресурс] / [Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, С. Н. Лебедева, М. Є. Бикова та ін.] ; за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського. – [4-те вид]. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 292 с. – Режим доступу : <http://dSPACE.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/219/1/Economy%20of%20foreign%20countries.pdf>.

3. *Regional Economic Issues: Central, Eastern and Southeastern Europe Report Report* [Електронний ресурс] // International Monetary Fund. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2015/eur/eng/erei1115.htm>.

4. *The World Bank Annual Report* [Електронний ресурс] // World Bank. – Режим доступу : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/20093>.

5. *Доліновська О.* Міжнародний кредит: економічна природа, сутність і види [Електронний ресурс] / О. Доліновська // *Економіка*. – 2011. – № 128 – С. 51–55. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnyy-kredit-ekonomicheskaya-priroda-suschnost-i-vidy.pdf>.

6. *Латинская Америка.* В поисках основы [Электронный ресурс] / Хосе Антонио Окампо, Алехандро М. Вернер, Аугусто де ла Торре, Даниэль Ледерман, Сэмюэл Пинкнагура и др. // *Финансы и развитие*. – 2015. – № 3 (52). – С. 58. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2015/09/index.htm>.

7. *China – Latin America Finance Database* [Електронний ресурс] // The Dialogue. – Режим доступу : [http://www.thedialogue.org/map\\_list](http://www.thedialogue.org/map_list).

8. *IMF Data Mapper* [Електронний ресурс] // International Monetary Fund. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>.

УДК 336.71

**О. В. Шишкіна**, канд. екон. наук**Ю. В. Краснянська**, студентка

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ДІАГНОСТУВАННЯ СТАНУ І СТРУКТУРИ ГРОШОВОЇ МАСИ У КОНТЕКСТІ  
МОНЕТИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ****Е. В. Шишкина**, канд. экон. наук**Ю. В. Краснянская**, студентка

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ДИАГНОСТИКА СОСТОЯНИЯ И СТРУКТУРЫ ДЕНЕЖНОЙ МАССЫ  
В КОНТЕКСТЕ МОНЕТИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ****Olena Shyshkina**, PhD in Economics**Yuliia Krasnianska**, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**DIAGNOSIS OF THE MONEY SUPPLY' CONDITION AND STRUCTURE IN THE  
CONTEXT OF THE MONETIZATION ECONOMY OF UKRAINE**

*Досліджено сутність грошової маси та її структурних елементів, розглянуто питання насиченості економіки грошима, проведено діагностику зміни структури й обсягу грошової маси і визначено вплив зазначених змін на соціально-економічний розвиток суспільства. Також встановлено взаємозв'язок складу і структури грошової маси та монетизації економіки, вивчено світовий досвід визначення оптимального рівня монетизації і його можливостей використання в Україні.*

**Ключові слова:** грошова маса, монетизація економіки, грошові агрегати.

*Исследована сущность денежной массы и ее структурных элементов, рассмотрены вопросы насыщенности экономики деньгами, проведена диагностика изменения структуры и объема денежной массы и определено влияние указанных изменений на социально-экономическое развитие общества. Также установлена взаимосвязь состава и структуры денежной массы и монетизации экономики, изучен мировой опыт определения оптимального уровня монетизации и его возможностей использования в Украине.*

**Ключевые слова:** денежная масса, монетизация экономики, денежные агрегаты.

*In the article the essence of money supply and its structural elements are investigated, the issue of saturation of the economy with money is studied, the diagnostics of the changes in the structure and volume of money supply is conducted and the influencing of this changes to the socio-economic development of societies is determined. Also the relationship between composition and structure of the money supply and monetization of the economy is established, the world experience of the determining of the optimal monetization opportunities and its using in Ukraine is studied.*

**Key words:** money supply, monetization, monetary aggregates.

**Постановка проблеми.** Активізація інтеграційних процесів України до Європейського Союзу (ЄС) можлива за умови ефективного проведення реформ у грошовій сфері, які повинні бути орієнтовані на забезпечення її стабільності і здійснення у найкоротші строки. Як показує світовий досвід, за певної оптимальної структури грошової маси та науково обґрунтованої відповідності «наповненості» грошовою масою економіки країни та дійсних потреб у грошових коштах підвищується економічна активність суб'єктів господарювання держави, налагоджуються міжнародні зв'язки, як наслідок зростають доходи держави, фізичних та юридичних осіб, що відображується у результативних макроекономічних показниках.

Сучасна грошово-кредитна політика України спрямована на обмеження обсягів грошової маси, що відбивається на низькому рівні монетизації економіки і підвищує ймовірність поглиблення фінансово-економічної кризи. У цих умовах зростає потреба у своєчасному моніторингу стану і структури грошової маси у контексті існуючого рівня монетизації економіки, що обумовлює актуальність цього наукового дослідження.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Грошову масу і проблеми монетизації економіки вивчали численні вітчизняні й іноземні науковці. Зокрема, дослідженню сутності монетизації як економічного і монетарного явища присвячені роботи П. Самуельсона, Ф. Хайека, Л. Харріса, М. Фрідмена [16], М. Ф. Ербі [19] та багатьох інших. Питання зміни рівня монетизації та визначення її оптимального розміру знайшли відображення у роботах І. Альошина, А. Гальчинського, С. Міщенко [4; 5], М. Савлука, А. Чухно та інших науков-



ців. Взаємозв'язок рівня монетизації економіки і темпів її зростання розкривається у роботах А. Гальчинського, В. Гейця [6], П. Матвієнко [3], С. Міщенко [4; 5], В. Садкова [14], С. Семенова [15], П. Юхименко [18] та багатьох інших.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** У роботах зазначених науковців прослідковується думка про те, що монетизацію економіки слід досліджувати у двох аспектах: перший – як показник насиченості економіки грошима, а другий – як процес, пов'язаний із забезпеченням економіки необхідною грошовою масою. Незважаючи на широкий спектр проведених досліджень, пов'язаних з проблемами монетизації, багато питань залишається недостатньо розкритими. Зокрема, це стосується системних досліджень впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на рівень монетизації ВВП, взаємозв'язку стану і структури грошової маси з рівнем монетизації та деякі інші питання. Недостатнє висвітлення вказаних аспектів обумовлює актуальність проведення досліджень у цій сфері.

**Мета статті.** Метою статті є діагностування стану і структури грошової маси у контексті існуючого рівня монетизації економіки України з урахуванням можливості використання досвіду розвинених країн світу.

**Виклад основного матеріалу.** Визначальною умовою стійкого економічного зростання є доведення обсягів грошової маси до необхідного і достатнього рівня. Надлишок грошової маси спричинює розгортання інфляційних процесів в економіці України, що може руйнівним чином позначитись на життєдіяльності економічних суб'єктів. Нестача грошової маси стримує розвиток суспільного виробництва і обумовлює низьку ділову активність і недостатній рівень ліквідності та платоспроможності, що негативно впливає на показники економічного зростання.

Нині для України набуває актуальності питання забезпечення стабільності грошової сфери, що визначається структурою та станом грошової маси і нерозривно пов'язано із монетизацією економіки.

Протягом тривалого періоду відбуваються наукові дискусії щодо визначення оптимального коефіцієнта насиченості економіки грошима. Так, наприклад, М. Фрідман вважав, що високий рівень монетизації економіки стимулює її розвиток, сприяє створенню нових робочих місць [16]. Натомість вітчизняні науковці М. І. Діба та І. А. Горбатюк [2] стверджують про високу ймовірність інфляційних криз у забезпеченні високого рівня монетизації; низький же рівень монетизації, на їх думку, призводить до стагнації економіки, бартеризації обігу ВВП та незначних обсягів заощаджень, що чітко прослідковується в економіці України. Отже, діагностування коефіцієнта насиченості господарства грошима повинно носити теоретико-прикладний і системний характер та враховувати всі необхідні чинники і передумови.

Детальне дослідження проблеми монетизації економіки України потребує проведення діагностування динаміки і структури грошової маси. На наш погляд, у межах цього дослідження доцільно виділити декілька етапів, а саме:

- дослідження сутності грошової маси та її складових елементів – грошових агрегатів;
- формулювання основних тенденцій і закономірностей коливання грошової маси та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни;
- визначення сутності і змісту монетизації валового внутрішнього продукту;
- аналіз рівня монетизації економіки України та встановлення взаємозв'язку структури грошової маси і рівня монетизації;
- визначення можливості і доцільності використання іноземного досвіду для визначення оптимального рівня монетизації валового внутрішнього продукту.

Розглянемо ці етапи докладніше.

### **1. Дослідження сутності грошової маси та її складових елементів – грошових агрегатів.**

Під грошовою масою розуміють сукупність запасів грошей у всіх їх формах, які перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обороту в певний момент часу; це –

сукупність споживчих, платіжних і нагромаджених коштів, що обслуговує економічні зв'язки і належить фізичним, юридичним особам та державі [5; 17].

Обсяг грошової маси визначається державою – емітентом грошей, його законодавчою владою. Коливання обсягу грошової маси значним чином визначається грошово-кредитною політикою держави, у тому числі й емісійними процесами. При цьому зростання емісії обумовлено потребами товарного обороту і держави.

Грошова маса має певний кількісний вираз (наприклад, обсяг у мільйонах або у мільярдах грошових одиниць) та надзвичайно складну структуру та динаміку руху [5; 17]. З погляду якісної характеристики грошової маси важливе значення має її структура, а з погляду практики її регулювання – динаміка руху обсягу та структури.

У структурному відношенні грошову масу можна поділити за кількома *критеріями*, а саме:

- за ступенем «готовності» окремих елементів до оборотності, тобто за ступенем ліквідності;
- за формою грошових засобів (готівкові, депозитні);
- за розміщенням у суб'єктів грошового обороту;
- за територіальним розміщенням та ін.

Найбільшу складність має структуризація грошової маси за першим критерієм, оскільки немає однозначного розуміння ступеня ліквідності кожного її елемента, як і немає чіткого розмежування між власне грошима і високоліквідними фінансовими активами, що вже не є грошима. За цим критерієм наука і практика виділяють кілька елементів грошової маси, комбінацією яких можна визначати різні за складом і обсягом показники грошової маси, які називаються грошовими агрегатами [17].

*Грошовий агрегат* – це специфічний показник грошової маси, який характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності [5].

Кількість агрегатів, які використовуються у статистичній практиці окремих країн, не однакова, що пояснюється істотними відмінностями в елементному складі грошової маси, у спектрах активів, які розглядаються в національній практиці як гроші, у завданнях використання грошової маси в регулятивних цілях. Так, у США застосовуються чотири агрегати для визначення маси грошей, у Великобританії – п'ять, у Німеччині і Швейцарії – три, у Росії – чотири.

Національний банк України (НБУ) визначає такі агрегати (рис. 1):

*Агрегат  $M_0$*  відображає масу готівки, яка перебуває поза банками, тобто на руках у фізичних осіб і в касах юридичних осіб. Готівка в касах банків сюди не входить.

*Агрегат  $M_1$*  включає гроші в агрегаті  $M_0$  + вклади в банках, які можуть бути використані власниками негайно, без попередження банків, тобто запаси коштів на поточних рахунках та на ощадних рахунках до запитання.

*Агрегат  $M_2$*  – це гроші в агрегаті  $M_1$  + кошти на всіх видах строкових рахунків, кошти на рахунках капітальних вкладень та інших спеціальних рахунках.

*Агрегат  $M_3$*  охоплює гроші в агрегаті  $M_2$  + кошти на вкладах за трастовими операціями банків.

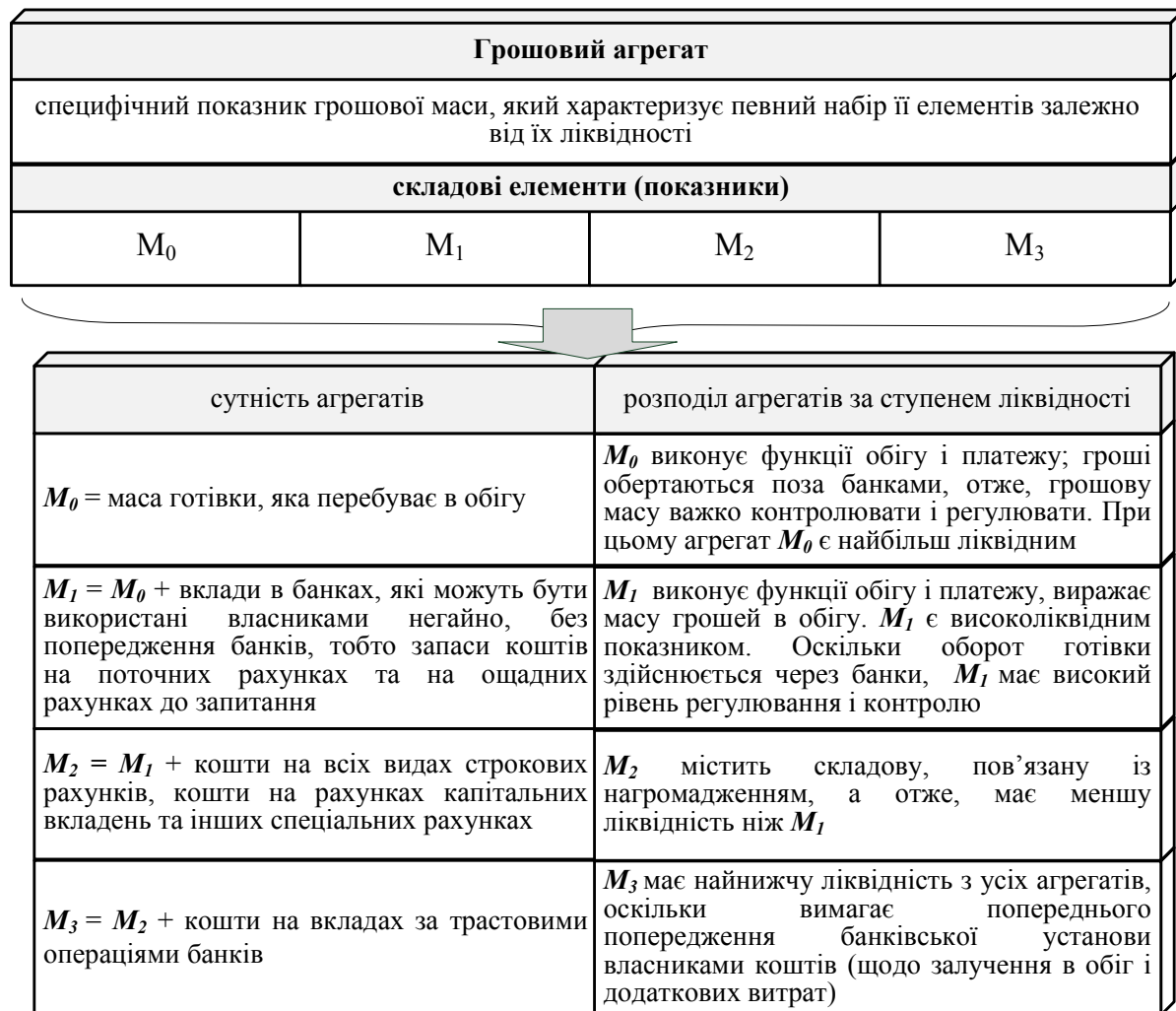


Рис. 1. Сутність грошових агрегатів та розподіл їх за ступенем ліквідності

Джерело: складено за даними Офіційного сайту НБУ та матеріалів [17].

## 2. Виявлення основних тенденцій і закономірностей коливання грошової маси та дослідження їх впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Цей етап дослідження передбачає діагностування динаміки і структури грошової маси у цілому та її структурних елементів – грошових агрегатів зокрема. Це дозволить сформулювати основні тенденції та дослідити їх вплив на процеси економічного розвитку країни. Використовуючи офіційні дані звітів Національного банку України [6–13] зведемо значення грошових агрегатів до таблиці 1.

Таблиця 1

### Грошові агрегати

Станом на	$M_3$ , млрд грн	$M_2$ , млрд грн	$M_1$ , млрд грн	$M_0$ , млрд грн
01.01.2008	396,16	391,27	181,67	111,12
01.01.2009	515,73	512,53	225,13	154,76
01.01.2010	487,30	484,77	233,75	157,03
01.01.2011	597,87	596,84	289,89	182,99
01.01.2012	685,52	681,80	311,05	192,67
01.01.2013	773,20	771,13	323,23	203,25
01.01.2014	908,99	906,24	383,82	237,78
01.01.2015	956,73	955,35	435,47	282,95

Джерело: складено за даними Офіційних сайтів комерційних банків [6–13].

Аналізуючи дані табл. 1, зазначимо таке: у період 2008–2015 рр. відбулось суттєве зростання усіх без винятку грошових агрегатів. Зокрема, готівка в обігу ( $M_0$ ) зросла на 60,73 %,  $M_1$  – на 58,28 %,  $M_2$  – на 59,04 %, а  $M_3$  – відповідно, на 58,59 %. У розрізі ча-

сового періоду дослідження найбільший темп зростання показує агрегат  $M_1$ , що пов'язаний із поточними рахунками, а отже з коштами, що носять переважно короткостроковий характер. Така тенденція відображає недостатній рівень довіри до банківської системи з погляду фізичних і юридичних осіб. При цьому ми бачимо наявність інфляційних очікувань та інших факторів, що позначились на більш помірних темпах зміни агрегата  $M_2$ .

Проаналізуємо зміни грошової маси України у контексті динаміки грошової маси країн Євросони (рис. 2). Узагальнюючи дані рис. 2 і табл. 1, можна прослідкувати чітку тенденцію до зростання грошової маси, що притаманно більшості країн з розвинутою економічною системою.

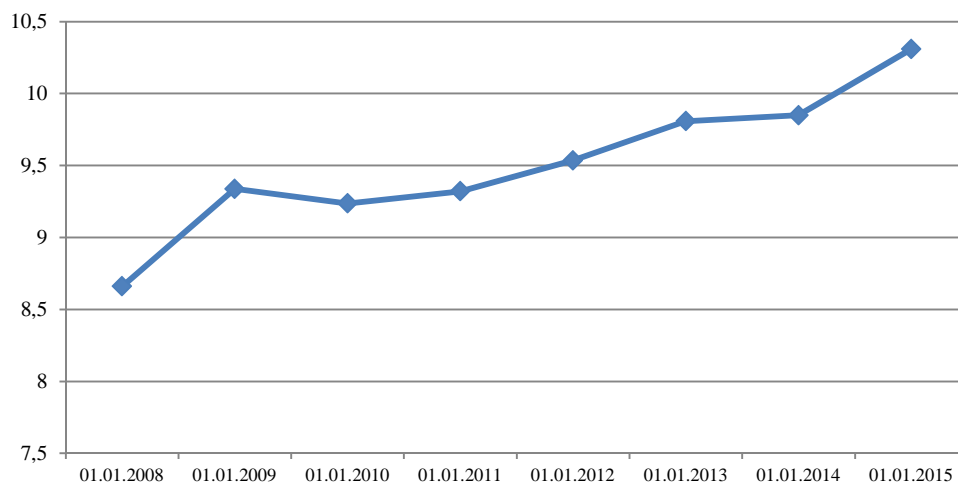


Рис. 2. Динаміка грошової маси Євросони, трильйонів євро

Джерело: [20].

Аналіз динаміки питомої ваги грошових агрегатів (рис. 3) у складі грошової маси України свідчить про відносно сталу частку (що наближається до 100 %) грошового агрегата  $M_2$ . До того ж протягом досліджуваного періоду у структурі грошової маси можна виокремити характерну рису, а саме – великий вміст готівки – близько 30 %, тоді як у країнах-членах ЄС це значення, зазвичай, не перевищує 10 %. Це свідчить про недовіру населення до банківської системи, її недостатню стійкість, низький рівень розвитку фондового ринку і, відповідно, пасивність суб'єктів підприємництва на фондовому ринку, наявність інфляційних очікувань тощо.

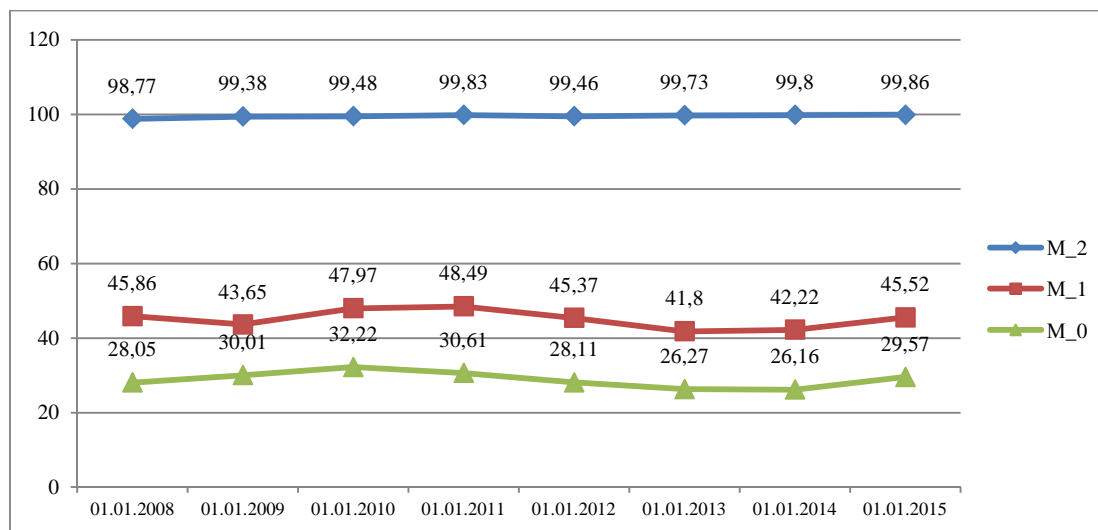


Рис. 3. Динаміка питомої ваги грошових агрегатів, %

Джерело: складено за даними Офіційного сайту НБУ.

На основі даних табл. 1 розрахуємо частки окремих видів грошей у складі грошової маси (табл. 2).

Таблиця 2

*Структура грошової маси за видами грошей*

Станом на	$M_3 - M_2, \%$	$M_2 - M_1, \%$	$M_1 - M_0, \%$	$M_0, \%$
01.01.2008	1,23	52,91	17,81	28,05
01.01.2009	0,62	55,73	13,64	30,01
01.01.2010	0,52	51,51	15,75	32,22
01.01.2011	0,17	51,34	17,88	30,61
01.01.2012	0,54	54,09	17,26	28,11
01.01.2013	0,27	57,93	15,53	26,27
01.01.2014	0,20	57,58	16,06	26,16
01.01.2015	0,14	54,34	15,95	29,57

Аналізуючи дані, наведені у табл. 2, можемо стверджувати, що обчислені значення  $M_1 - M_0$  свідчать про низький рівень розвитку безготівкових розрахунків, що значно послаблює керованість грошовим обігом з боку НБУ. При цьому частка  $M_3 - M_2$  на території нашої держави прямує до нуля, на відміну від країн з розвиненою економікою, що є негативним явищем. Мінімізувати негативний вплив виявлених тенденцій можна за рахунок зваженої грошово-кредитної політики України, яка, серед іншого, повинна передбачати заходи, спрямовані на створення умов для збільшення залучених строкових депозитів, фінансових ресурсів Держстраху, коштів на рахунках капітальних вкладень підприємств і організацій.

Використовуючи офіційні дані ЄЦБ [22] порівняємо існуючу (станом на 01.01.2015) структуру грошової маси України та країн – членів ЄС (рис. 4).

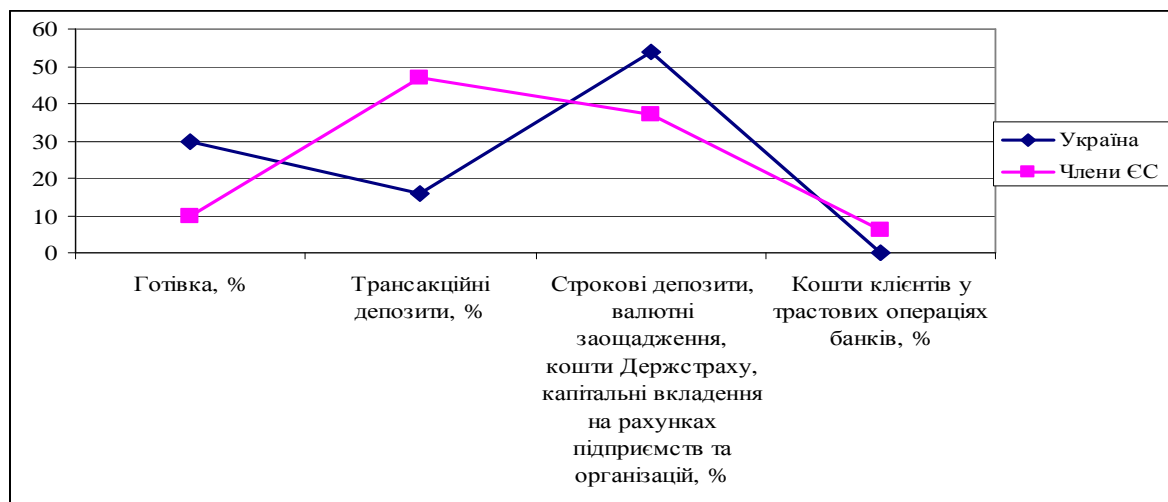


Рис. 4. Порівняння структури грошової маси України і країн – членів ЄС

Джерело: складено авторами на основі [6–13; 22].

Дані, наведені в табл. 2 і на рис. 4, відображують специфічні риси структури грошової маси України і країн ЄС, серед яких є висока питома частина готівки (близько 28 %), що є свідченням високого ступеня доларизації, розвитку тіньового ринку, зниження схильності до заощадження через банківську систему та інших негативних явищ у монетарній сфері. Ці тенденції негативно позначаються на обсягах інвестиційних ресурсів, що акумулюються у банківській системі і розміщуються на внутрішньому і зовнішньому фінансових ринках.

Крім того, необхідно відзначити низький, порівняно з європейським, рівень вітчизняних трансакційних депозитів (вкладів, що враховуються в агрегаті  $M_1$ ), кошти з яких можуть бути переведені іншим особам у вигляді платежів за операціями, що здійснюються за допомогою чеків або електронних грошових переказів.

Динаміка, що відображує відношення строкових депозитів, валютних заощаджень, капітальних вкладень та коштів клієнтів за трасовими операціями банків, наочно підтверджує необхідність проведення зваженої грошово-кредитної політики з урахуванням попередньо запропонованих змін.

### 3. Визначення сутності і змісту монетизації валового внутрішнього продукту.

Оптимальна структура грошової маси є запорукою розвитку грошової сфери. «Наповненість» економіки грошима повинна відповідати її потребам. З огляду на це для кожного конкретного періоду необхідно встановлювати відповідний рівень грошової маси, тобто слід визначити рівень монетизації економіки, який би забезпечив її успішне функціонування і розвиток грошової системи та країни загалом.

**Монетизація економіки** розглядається як рівень забезпечення усіх економічних суб'єктів країни необхідним обсягом грошових коштів для їх нормального функціонування (здійснення розрахунків й платежів, виплати заробітної плати, допомоги, стипендій та ін.) [4; 5; 17].

Показники грошової маси використовуються для оцінки *рівня і стану монетизації економіки* (рис. 5). Рівень монетизації економіки визначають як співвідношення грошових агрегатів до ВВП, при цьому значення отримують у відносних показниках (у відсотках).

<b>МОНЕТИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ</b>	
розглядається як рівень забезпечення усіх економічних суб'єктів країни необхідним обсягом грошових коштів для їх нормального функціонування (здійснення розрахунків й платежів, виплати заробітної плати, допомоги, стипендій та ін.)	
<b>методи розрахунку коефіцієнта монетизації</b>	
Існує два підходи до розрахунку коефіцієнта монетизації: 1) рівень монетизації визначається як відношення грошової маси ( $M_3$ ) до обсягу ВВП: $R_M = \frac{M_3}{ВВП}$	
2) рівень монетизації визначається як відношення середньорічної грошової маси в національній валюті ( $M_2$ ) до номінального ВВП: $R_M = \frac{M_2}{ВВП}$	
Показник <i>фактичного стану монетизації економіки</i> звичайно розраховують як частку від ділення усієї грошової маси в обігу до номінального річного обсягу ВВП, тобто: $R_M^{\phi} = \frac{M_3}{ВВП}$	
У розвинених країнах коефіцієнт монетизації дорівнює 70 – 80%, що є орієнтиром для Національного банку України	
<b>ступінь монетизації економіки</b>	
<b>низький</b> (менше ніж 70 – 80 %)	<b>високий</b> (більше ніж 70 – 80 %)
свідчить про недостатню забезпеченість економіки грошовою масою, що може негативно впливати на платіжну дисципліну: з'являється платіжна криза, бартерні відносини, недостатньою є ліквідність економічних суб'єктів (зокрема, банків)	високий рівень монетизації відображує зростання мобільності економіки й потенційної гнучкості поведінки економічних суб'єктів
проблема монетизації економіки в Україні	
<p>Питання наповнення грошима економіки є надто важливим для України. Вважається, що низький (порівняно з іншими державами) ступінь монетизації є чи не головною причиною зростання заборгованостей, неплатежів та інших численних проблем.</p> <p>Співвідношення коефіцієнта монетизації та індексу інфляції за останні роки свідчить, що зростання грошової маси в обігу повністю поглинається економікою країни.</p> <p>Індекс споживчих цін значно перевищує темпи росту монетизації, що означає нестачу грошей в обігу й не дає можливості банківській системі України забезпечити достатнє накопичення необхідних кредитних ресурсів за рахунок заощаджень населення</p>	

Рис. 5. Сутність та проблема монетизації ВВП

Джерело: [17].

Обчислення коефіцієнта насиченості економіки грошима доцільно почати з використанням агрегата  $M_3$ , який найбільш широко характеризує ступінь забезпечення господарства грошовою масою:

$$R_M = \frac{M_3}{ВВП}, \quad (1)$$

де  $R_M$  – рівень монетизації економіки країни;  $M_3$  – обсяг грошової маси на кінець періоду (року) за грошовим агрегатом  $M_3$ ;  $ВВП$  – валовий внутрішній продукт.

Аналогічно застосуванню агрегата  $M_3$  можливо провести розрахунки для грошових агрегатів  $M_2$ ,  $M_1$ ,  $M_0$  за формулами (2)–(4) відповідно

$$R_M = \frac{M_2}{ВВП}, \quad (2)$$

$$R_M = \frac{M_1}{ВВП}, \quad (3)$$

$$R_M = \frac{M_0}{ВВП}, \quad (4)$$

де  $M_0$ ,  $M_1$ ,  $M_2$  – обсяг грошової маси на кінець періоду (року) за відповідним грошовим агрегатом.

#### **4. Аналіз рівня монетизації економіки України та встановлення взаємозв'язку структури грошової маси і рівня монетизації.**

Використовуючи офіційні дані НБУ (за відповідними значеннями  $M_3$  та  $ВВП$  з «Річних звітів» НБУ), на основі формули (1), розрахуємо рівень монетизації економіки України за грошовим агрегатом  $M_3$ . Розраховані дані, наведені у табл. 3, наочно відображають тенденцію зростання рівня монетизації економіки України протягом 2007–2014 рр. Аналогічну ситуацію спостерігаємо під час проведення розрахунків для грошових агрегатів  $M_2$ ,  $M_1$ ,  $M_0$  за формулами (2)–(4) (табл. 4).

Таблиця 3

#### *Рівень монетизації економіки України з використанням грошового агрегата $M_3$*

Станом на	$M_3$ , млрд грн	ВВП, млн грн	Рівень монетизації за агрегатом $M_3$ , %
01.01.2008	396,16	720,73	54,97
01.01.2009	515,73	948,06	54,40
01.01.2010	487,30	913,35	53,35
01.01.2011	597,87	1094,6	54,62
01.01.2012	685,52	1316,6	52,07
01.01.2013	773,20	1408,9	54,88
01.01.2014	908,99	1454,93	62,48
01.01.2015	956,73	1566,7	61,07

Джерело: складено на основі [6–13].

Таблиця 4

#### *Рівень монетизації економіки України з використанням грошових агрегатів $M_2$ , $M_1$ , $M_0$*

Станом на	Рівень монетизації за агрегатом $M_2$ , %	Рівень монетизації за агрегатом $M_1$ , %	Рівень монетизації за агрегатом $M_0$ , %
01.01.2008	54,29	25,21	15,42
01.01.2009	54,06	23,75	16,32
01.01.2010	53,08	25,59	17,19
01.01.2011	54,53	26,48	16,72
01.01.2012	51,78	23,63	14,63
01.01.2013	54,73	22,94	14,43
01.01.2014	62,29	26,38	16,34
01.01.2015	60,98	27,81	18,06

Джерело: складено на основі [6–13].

Вищенаведені матеріали (рис. 5, табл. 3, 4) дозволяють стверджувати, що рівень монетизації української економіки значно нижче нормативного рівня (70–80 %), що свідчить про недостатню забезпеченість економіки грошовою масою. Недостатність грошової маси може негативно впливати на платіжну дисципліну: з'являється платіжна криза, бартерні відносини, недостатньою є ліквідність економічних суб'єктів, банків.

**5. Визначення можливості і доцільності використання іноземного досвіду для визначення оптимального рівня монетизації валового внутрішнього продукту.**

Питання наповнення грошима економіки є дуже важливим для України. Вважається, що низький (порівняно з іншими державами) ступінь монетизації є чи не головною причиною зростання заборгованостей, неплатежів та інших численних проблем.

З метою визначення оптимального рівня монетизації економіки України проведемо порівняльне дослідження цього показника відносно інших держав, визначимо взаємозалежність між розвитком країни і коефіцієнтом її насиченості грошима. З цією метою використаємо типологічну структуру світової економіки, обраною Економічною і соціальною радою ООН, за якою всі держави світу поділяють на:

- розвинені, з ринковою економікою (до яких віднесемо і країни, які за визначенням МВФ названі «країнами з передовими економіками» (Південна Корея, Сінгапур, Гонконг, як особливий адміністративний район Китаю, і Тайвань), Ізраїль і Кіпр;
- країни з ринковою і перехідною економікою (країни, у яких відбувається перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки, до яких відносять і частину країн Східної Європи, що супроводжується роздержавленням економіки, розвитком недержавних форм власності, формування диверсифікованих ринків і насичення їх товарами і т. ін.);
- країни, що розвиваються (до яких відноситься значна частина країн Азії, Африки, Латинської Америки, що характеризуються низьким і середнім рівнем доходів і є великими постачальниками сировини і палива на світовий ринок) (рис. 6).

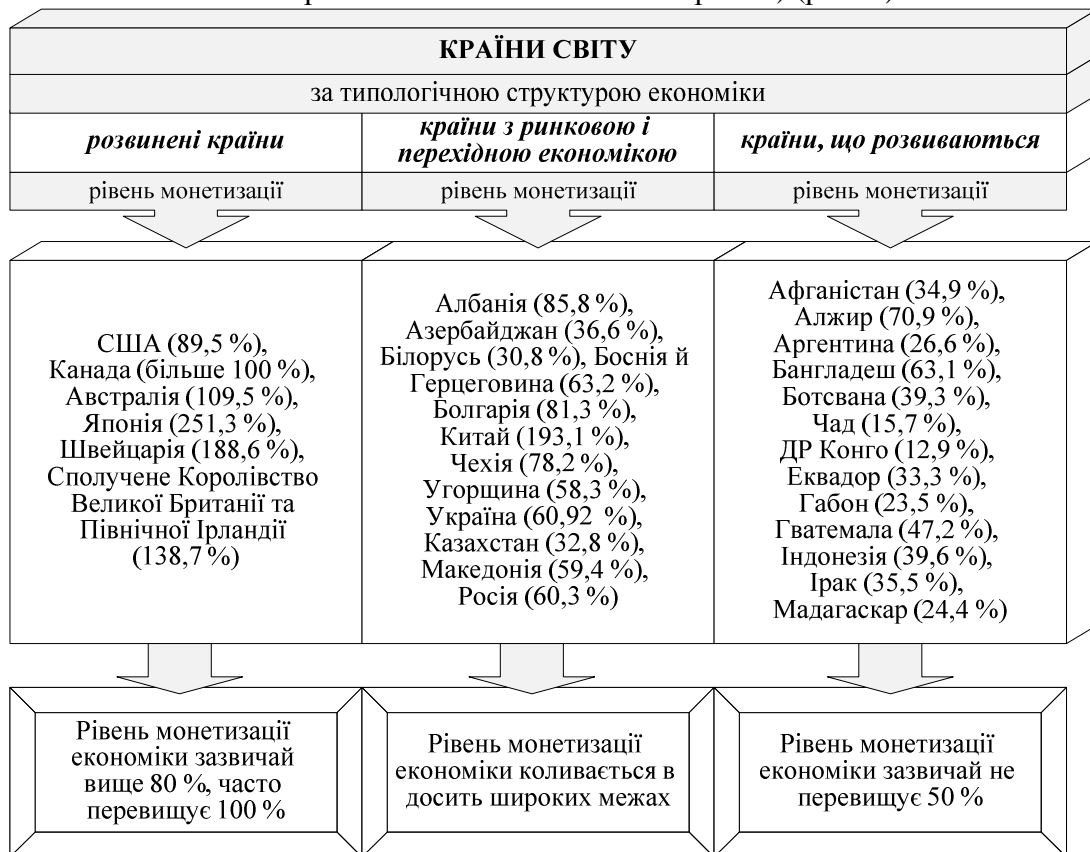


Рис. 6. Рівень монетизації економіки різних за типологічною структурою держав світу  
Джерело: складено авторами на основі [20; 21; 22].



Проведені дослідження свідчать про недостатній рівень монетизації економіки нашої держави, який тривалий час наближався до 50 %, що притаманно, зазвичай, країнам, що розвиваються або ж з перехідною економікою. Зауважимо, що значення коефіцієнта насиченості економіки грошима в Україні значно нижче (майже вдвічі станом на 01.01.2015 року) за середнє світове [21] (рис. 7).

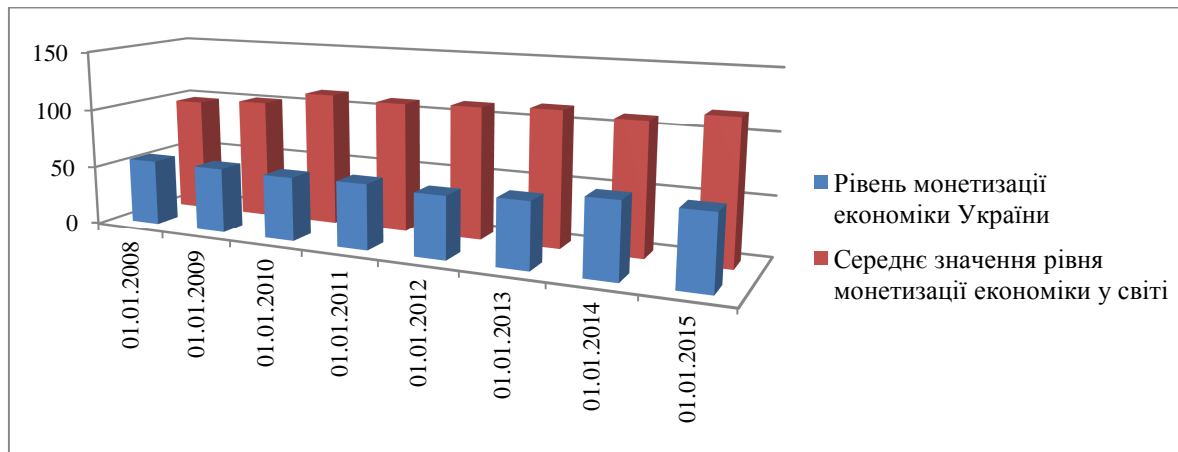


Рис. 7. Порівняння рівня монетизації економіки України із середнім значенням у світі

Оскільки у розвинених країнах коефіцієнт монетизації дорівнює 70–80 %, то наближення до цього значення є орієнтиром для Національного банку України. Співвідношення коефіцієнта монетизації та індексу інфляції за останні роки свідчить, що зростання грошової маси в обігу повністю поглинається економікою країни. Індекс споживчих цін значно перевищує темпи росту монетизації, що означає нестачу грошей в обігу й не дає можливості банківській системі України забезпечити достатнє накопичення необхідних кредитних ресурсів за рахунок заощаджень населення. Незважаючи на вказані проблеми, в останні роки спостерігається зростання рівня монетизації, що є позитивним моментом оскільки вказує на зростання мобільності економіки й потенційної гнучкості поведінки економічних суб'єктів.

**Висновки.** Першочерговим завданням грошово-кредитної політики України є забезпечення цінової стабільності, що неможливе без налагодженого успішного функціонування грошової сфери, яке значною мірою залежить від стану та структури грошової маси, а також рівня монетизації економіки.

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що у структурі грошової маси значну частку займає готівка (що не притаманно країнам з ринковою економікою), при цьому безготівковий обіг розвивається повільними темпами, що негативно впливає на процес управління грошовим обігом, яке здійснюється Національним банком України. На сьогодні потребує уваги Національного банку України напрям збільшення строкових депозитів, капітальних вкладень підприємств та організацій. До того ж не можна назвати оптимальним і рівень монетизації економіки України. Доведена необхідність підвищення його значення не менше ніж до 70–80 %, що характерно для держав з розвиненою економікою. Це, у свою чергу, потребує удосконалення грошово-кредитної політики у напрямку забезпечення придатних умов для руху вартості ВВП, що сприятиме підвищенню ефективності розвитку економіки держави.

#### Список використаних джерел

1. Гець В. М. Капіталізація економіки України / [Гець В. М., Гриценко А. А.] ; за ред. В. М. Гейця. – К. : Ін-т економіки і прогнозування, 2007. – 220 с.
2. Горбатюк Л. А. Підвищення рівня монетизації економіки як важливий фактор макроекономічної стабільності України / Л. А. Горбатюк, М. І. Діба // Вісник КЕФ КНЕУ імені В.Гетьмана. – 2011. – № 2. – С. 23–27.

3. *Матвієнко П.* Монетизація економіки України: реальний рівень та проблеми його визначення / П. Матвієнко // Вісник НБУ. – 2008. – № 4. – С. 29–32.
4. *Мищенко С. В.* Современные проблемы теории денег и денежного обращения / С. В. Мищенко. – К. : ЦНДНБУ, УБС, 2011. – 230 с.
5. *Мищенко С.* Економіко-статистичний аналіз факторів монетизації економіки / С. Міщенко // Вісник НБУ. – 2012. – № 1. – С. 31–34.
6. *Річний звіт НБУ за 2007 рік* [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=52855>.
7. *Річний звіт НБУ за 2008 рік* [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=66437>.
8. *Річний звіт НБУ за 2009 рік* [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=66438>.
9. *Річний звіт НБУ за 2010 рік* [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=77106>.
10. *Річний звіт НБУ за 2011 рік* [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=121938>.
11. *Річний звіт НБУ за 2012 рік* [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=2150782>.
12. *Річний звіт НБУ за 2013 рік* [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=8253030>.
13. *Річний звіт НБУ за 2014 рік* [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=17568764>.
14. *Садков В. Г.* О целевых ориентирах уровней монетизации экономики и инфляции с позиций конечных результатов развития общества / В. Г. Садков, И. Е. Греков // Общество и экономика. – 2008. – № 5. – С. 3–22.
15. *Семенов С. К.* Деньги: скорость обращения и монетизация экономики / С. К. Семнов // Финансы и кредит. – 2007. – № 17 (257). – С. 27–29.
16. *Фридман М.* Если бы деньги заговорили / М. Фридман. – М. : Дело, 1998. – 210 с.
17. *Шишкіна О. В.* Гроші та кредит : навч. посіб. / О. В. Шишкіна, М. В. Дубина. – Чернігів : Видавець Брагинець О. В., 2016. – 692 с.
18. *Юхименко П. І.* Становлення і розвиток монетарних концепцій / П. І. Юхименко. – К., 2003. – 310 с.
19. *Arby M. F.* Financial sector deepening and economic development / Pakistan Journal of Public Administration, December 2001.
20. *Broad money* [Електронний ресурс] / Worldbank. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/FM.LBL.BMNY.CN?locations=XС>.
21. *Money and quasi money as % of GDP* [Електронний ресурс] / Worldbank. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/FM.LBL.MQMY.GD.ZS>.
22. *Monthly Bulletin* [Електронний ресурс]/European Central Bank. – Режим доступу : <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/mobu/mb201412en.pdf>.

## ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

УДК 336.71

**Р. В. Лавров**, канд. екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

### РЕАЛИЗАЦИЯ АУТСОРСИНГОВЫХ РЕШЕНИЙ В БАНКОВСКОЙ СРЕДЕ

**Р. В. Лавров**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

### РЕАЛІЗАЦІЯ АУТСОРСИНГОВИХ РІШЕНЬ У БАНКІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

**Ruslan Lavrov**, PhD in Economics

Chernigov National University of Technology, Chernigov, Ukraine

### IMPLEMENTATION OF OUTSOURCING SOLUTIONS IN THE BANKING SPHERE

*Исследовано генезис и специфику понятия «аутсорсинг», основные виды аутсорсинговых услуг и возможности их получения с целью усиления конкурентных позиций банка на финансовом рынке. Обобщено движущие мотивы и подробно проанализировано этапы механизма внедрения аутсорсинга в практику деятельности банковских учреждений. Определено проблемы широкого применения аутсорсинга в условиях реалий современного экономического пространства. Очерчено комплекс его преимуществ и недостатков при обслуживании банками субъектов агросферы. Изложено авторское видение и оригинальные подходы к решению актуальной научной задачи.*

**Ключевые слова:** финансовые инновационные технологии, банковский аутсорсинг, аутсорсер, бизнес-процессы, субъекты аграрной сферы.

*Досліджено генезис і специфіку поняття «аутсорсинг», основні види аутсорсингових послуг і можливості їх отримання з метою посилення конкурентних позицій банку на фінансовому ринку. Узагальнено рушійні мотиви і детально проаналізовано етапи механізму впровадження аутсорсингу в практику діяльності банківських установ. Визначено проблеми широкого застосування аутсорсингу в умовах реалій сучасного економічного простору. Окреслено комплекс його переваг і недоліків під час обслуговування банками суб'єктів агросфери. Викладено авторське бачення та оригінальні підходи до вирішення актуального наукового завдання.*

**Ключові слова:** фінансові інноваційні технології, банківський аутсорсинг, аутсорсер, бізнес-процеси, суб'єкти аграрної сфери.

*In this article genesis and specificity of concept "outsourcing", main kinds of outsourcing services and possibility of their reception for the purpose of strengthening of competitive positions of bank in the financial market are investigated. Leading motives are generalized and stages of mechanism of introduction of outsourcing in practice of activity of banking establishments are analysed in detail. Problems of wide application of outsourcing in the conditions of realities of modern economic space are defined. The complex of its advantages and drawbacks at servicing by banks of subjects of agrosphere is outlined. Author's vision and original approaches to the solution of actual scientific problem is presented.*

**Key words:** financial innovative technologies, bank outsourcing, outsourcer, business processes, subjects of agrarian sphere.

**Постановка проблеми.** В современном экономическом пространстве финансовая деятельность банков стремительно приобретает признаки интенсивного характера, что обуславливает формирование новых концепций организации и управления ее развитием. В реалиях рыночной системы хозяйствования при обслуживании субъектов аграрной сферы все большее значение играют инновационно-финансовые технологии, в частности аутсорсинг, которые обеспечивают прибыльность и финансовую стабильность банков в конкурентной среде. Коммерческого успеха добиваются банки, которые гарантируют высокое качество продуктов и услуг при минимальном объеме инвестиционных вложений. Однако условия принятия финансовых решений усложняются, поскольку необходимо использовать инновационно-финансовые технологии, непрерывно искать пути увеличения эффективности [11]. Одной из инновационных технологий повышения уровня обслуживания субъектов агросферы, что способствует развитию финансовой деятельности и возможности усиления конкурентных преимуществ банка на рынке через оптимизацию бизнес-процессов и качества банковских продуктов и услуг, считается аутсорсинг. Для Украины эта инновационная технология является относительно новой и полностью не изученной.

**Анализ последних исследований и публикаций.** Попытки исследовать аутсорсинг и выявить проблемы его применения постоянно предпринимались в ряде научных трудов следующими учеными: Б. Аникиным, О. Белорусом, А. Бовсуновским, С. Вялым, Т. Гавриленко, О. Гаврилюком, Н. Евдокимовым, Н. Йохной, С. Календжяном, Т. Колодизевой, А. Манойленком, Н. Молотковой, И. Сахаровым, К. Таньковым, А. Тридедом и многими другими. В то же время, отношение к положительным и отрицательным аспектам использования аутсорсинга банками при обслуживании субъектов аграрной сферы остается неоднозначным.

**Цель статьи.** Целью представленной статьи является определение сущности аутсорсинга и возможности его применения в качестве инновационной технологии повышения эффективности обслуживания субъектов аграрной сферы банками, демаскирование ряда преимуществ и недостатков аутсорсинга, осуществление комплексного мониторинга существующих проблем его использования в контексте банковских реалий и современного финансового пространства, а также разработка научных подходов к их решению.

**Изложение основных результатов исследования.** Аутсорсинг (от англ. outsourcing (outer-source-using) – привлечение внешних ресурсов) – это передача сторонним организациям части функций по обслуживанию деятельности предприятия, которые гарантируют должный уровень качества и эффективности их выполнения на основе трансформации или обновления бизнес-процессов и технологий. Поэтому под термином «аутсорсинг» обычно понимают передачу сторонней организации некоторых бизнес-процессов и части производственных функций. Аутсорсинг в наиболее распространенном толковании означает передачу второстепенных функций или бизнес-процессов хозяйствующего субъекта и связанных с ним активов в управление профессиональному подрядчику (аутсорсеру) [3].

Целью аутсорсинга является увеличение прибыльности экономического субъекта путем улучшения результативности деятельности, снижения рисков и затрат, повышения конкурентоспособности услуг и продукции благодаря привлечению внешних контрагентов, специализирующихся на выполнении непрофильных для предприятия функций.

В 30-х годах XX в. начали появляться первые примеры аутсорсинга, когда на заводах Г. Форда использовали услуги сторонних организаций для снижения затрат на внутренние снабженческо-сбытовые операции. Однако уже в 80-х годах наблюдается активное его применение иностранными корпорациями как инструмента уменьшения расходов и повышения качества услуг. В настоящее время около 54 % общих расходов зарубежных компаний на закупку ресурсов составляют расходы на оплату аутсорсинговых услуг, стоимость которых в 2 раза превышает сумму на приобретение сырья и производственных материалов. Как известно, наиболее популярными сферами деятельности аутсорсеров являются: ИТ-услуги, бухгалтерия, управление кадрами, маркетинг, логистика, документооборот, внедрение проектов (программные продукты для эффективного распределения и хранения информации в архивах) и т. д. [7].

Совокупность аутсорсинговых услуг условно можно разделить на следующие виды: аутсорсинг в сфере информационных технологий; аутсорсинг бизнес-процессов, которые не являются основными в деятельности экономического субъекта (аутсорсинг снабженческо-сбытовых операций, управление персоналом и рекламными акциями, маркетинг, ведение бухгалтерского учета, уборка помещений (клининг), организация общественного питания, предоставление охранных услуг, озеленение территории); производственный аутсорсинг; аутсорсинг персонала (аутстаффинг) и другие. По мнению вице-президента TietoEnator Banking & Insurance М. Йлиламм, аутсорсинг в Западной Европе – быстро растущий сегмент рынка услуг (по данным разных исследовательских компаний годовой прирост составляет от 8 до 11 %). Он наиболее востребован в таких отраслях, как производство, государственный сектор экономики и банковская отрасль. При этом чаще всего используется передача функций по управлению инфраструктурой [9].

Доминирующими побудительными мотивами при принятии решения относительно применения аутсорсинга для экономических субъектов есть потребность улучшения обслуживания клиентов, снижение затрат, повышение гибкости деятельности и концентрация на основных ее видах, избежание дополнительных капиталовложений, минимизация рисков. Считается, что использование аутсорсинга эффективно на этапе внутренних изменений экономического субъекта (реструктуризация, реорганизация, процесс слияния и поглощения), расширения деятельности, когда стоимость неосновных бизнес-процессов непропорционально высокая, а также, если экономический субъект не способен обеспечить соответствующий уровень сервиса для своих клиентов.

Некоторые исследователи утверждают, что услугами аутсорсеров экономически целесообразно и выгодно воспользоваться только при наличии значительных проблем в банковской деятельности. Другие ученые уверены, что аутсорсинг должен быть стратегической основой функционирования каждого банка, а для этого необходимо правильно выбрать процессы, которые лучше будут выполнены специализированными организациями. По нашему мнению, понятие аутсорсинга не стоит упрощать, понимая его как покупку операций в сторонних организациях, которые могли бы осуществляться банком самостоятельно [5]. Поддерживаем позицию С. Календжяна, который настаивает на том, что аутсорсинг является частью стратегии управления, а не просто видом партнерского взаимодействия или кооперации [6]. В отличие от субподряда, аутсорсинг – стратегия управления компанией, что предполагает определенную реструктуризацию внутрикорпоративных процессов и внешних ее отношений [1].

Иначе говоря, аутсорсинг предусматривает передачу обязанностей и ответственности за предоставление компаниям-партнерам по бизнесу определенных услуг. Основным фактором относительно привлечения сторонних организаций к банковским операциям является недостаточность внутренних возможностей, определенного количества и качества ресурсов. Таким образом, экстернализация функций сторонним исполнителям существует длительный период времени и аутсорсинг считается логическим продолжением принципов, заложенных в идею разделения труда.

А. Манойленко обобщенно приводит следующие основные подходы к дефиниции понятия «аутсорсинг»: привлечение внешних источников для ведения работы, которая обычно выполнялась имеющимся персоналом с использованием собственных ресурсов; передача отдельных функций внешним исполнителям; политика менеджмента компании, что предполагает управление важными, но не основными направлениями ее деятельности с привлечением специализированных субподрядчиков; стратегия снижения расходов за счет делегирования некоторых сфер деятельности сторонним организациям; атрибут современной модели хозяйствования, что базируется на международной специализации и разделении труда; механизм передачи сторонней фирме части бизнес-процессов, а также прав, обязанностей и ответственности в отношении конкретного вида работы; разновидность компьютерных услуг, которые предоставляют специализированные организации своим клиентам (банкам, страховым компаниям и т. д.) [8].

Для достижения эффективности процесс внедрения аутсорсинга банками целесообразно разделить на определенные блоки: проверка процессов и функций; определение критериев оценки относительно необходимости передачи бизнес-процессов или функций на аутсорсинг; сопоставление расходов по разным схемам передачи и выполнения; оценка последствий применения аутсорсинга; подбор аутсорсера; установление соответствующего уровня взаимосвязей аутсорсера и банка; заключение договора с аутсорсером; мониторинг деятельности аутсорсера; анализ результатов и разработка корректирующих мероприятий [4].

В ходе реализации банковского аутсорсинга при обслуживании субъектов аграрной сферы выделяют следующие этапы: формирование аутсорсинг-заказа; выбор поставщика аутсорсинговых услуг; подписание соглашения о сотрудничестве; контроль соб-

людения требований контракта; экономическая оценка эффективности. К наиболее значительным стимулирующим факторам введения аутсорсинга можно отнести: прописать в договоре размер премии за превышение зафиксированных нормативов; предусмотреть санкции при нарушении условий соглашения; постоянно проводить тендеры и конкурсы; выбор опции «VIP-клиент»; возможность передачи другой стороне части собственных активов или создания совместного предприятия.

В долгосрочной перспективе использование банковского аутсорсинга при обслуживании субъектов аграрной сферы направлено на удержание стабильных рыночных позиций, что выражается в формировании репутации надежного банка, расширении клиентской базы, налаживании прочных партнерских связей с сельскохозяйственными предприятиями.

По убеждению А. Купера, основой экономического роста служит повышение привлекательности и качества банковских продуктов и услуг, что невозможно за счет уменьшения расходов [13]. В то же время, ИТ-менеджер Ford Motor Company (Россия) И. Ковалев утверждает: «Снижение затрат является важным побуждающим фактором к аутсорсингу. Однако не следует его применять с единственной целью – сэкономить. Основная цель – не заниматься непрофильным бизнесом и тем самым снять с компании связанные с этим заботы» [12]. Авторитетный деловой журнал Fortune информирует, что в настоящее время 90 % финансовых учреждений используют аутсорсинг хотя бы одного бизнес-процесса.

В Украине банковский аутсорсинг находится на начальной стадии своего развития. Характерной особенностью есть фрагментарность и эпизодичность его применения, тогда как специфика данной операции лежит в комплексности и интегральном подходе к решению проблемных ситуаций. Бизнес-процессы, которые чаще всего передаются аутсорсерам предусматривают управление персоналом, финансовый анализ, ИТ-обеспечение, проведение маркетинговых исследований, рейтинговые и транспортные услуги и т. д.

Аутсорсинг имеет как очевидные преимущества, так и определенные недостатки по сравнению с другими формами обслуживания клиентов. К качественным его преимуществам относят: рост показателей рентабельности и прибыли; привлечение прогрессивного опыта; устойчивость и надежность деятельности; повышение темпов развития и др. Среди явных недостатков аутсорсинга можно отметить: нарушение договора конфиденциальности; стоимость аутсорсинговых услуг несколько выше; возможность банкротства аутсорсера; риск низкого качества сервиса; вероятность дальнейшего повышения цен; угроза потери контроля за отдельными видами деятельности; аутсорсинг может дать только разовый финансовый эффект. Результаты исследований международной компании Deloitte Consulting LLP показали, что внедрение аутсорсинга сопровождается такими проблемами: непорядочность подрядчиков и деловых партнеров; низкие стандарты качества и эффективности аутсорсинговых услуг; сложность принятия управленческих решений; ограниченный доступ и потеря информации; отсутствие экономии и скрытые расходы; низкий уровень гибкости системы управления и руководства; одностороннее изменение условий контракта [8].

Итак, рынок аутсорсинга в Украине находится на этапе формирования, поэтому отечественные банки не смогли оценить преимущества применения этой инновационной технологии. Кроме того, неурегулированными остаются правовые отношения между заказчиком и исполнителем аутсорсинговых услуг, отсутствует четкое распределение рисков между сторонами и т. д.

**Выводы.** Обслуживание субъектов аграрной сферы банками должно базироваться на современных инновационно-финансовых тенденциях, что актуально в условиях усиления конкуренции на рынке, когда негибкость и медленная адаптация банков к изменениям внешней среды, а также нерешительность передачи части функций специализированным компаниям разрушительным и сдерживающим образом сказывается на

повышении их конкурентоспособности. Аутсорсинг является новой и достаточно мощной инновационной технологией, эффективное применение которой требует проведения глубокой аналитической и организационной работы, объективной оценки ожидаемых текущих результатов и долгосрочных последствий. Такое сотрудничество между деловыми партнерами гарантирует дополнительные возможности привлечения финансовых, материальных и нематериальных резервов других субъектов с целью достижения успеха в бизнесе [8].

Эксперты считают, что использование аутсорсинга может значительно повысить уровень банковского обслуживания субъектов аграрной сферы. При этом нельзя рассматривать эффективность лишь одного бизнес-процесса, что делегируется аутсорсеру, необходимо сравнить как изменится эффективность деятельности в целом [2]. Очевидно, что в плане организационного развития корпоративной культуры, оснащенности современной техникой и объема финансовых ресурсов банки заметно опережают субъектов агросферы. Введение аутсорсинга упрощает процедуру получения доступа к денежным средствам, которые имеют аутсорсеры. Однако не хватает единого методологического подхода, позволяющего объективно оценить степень эффективности самостоятельного выполнения бизнес-функций и с привлечением сторонних исполнителей.

#### Список использованных источников

1. *Аутсорсинг: создание высокоэффективных и конкурентоспособных организаций* / под ред. Б. Аникина. – М. : Инфра-М, 2003. – 192 с.
2. *Белорус О. Г.* Глобальный конкурентный аутсорсинг : монография / О. Г. Белорус, О. В. Гаврилюк. – К. : КНЭУ, 2010. – 349 с.
3. *Бовсуновский А. Н.* Аутсорсинг в аграрном бизнесе / А. Н. Бовсуновский, С. А. Вялый // АМАКО-информ. – 2010. – № 3-4. – С. 2–5.
4. *Гавриленко Т. В.* Аутсорсинг как инструмент снижения затрат в системе стратегического управления / Т. В. Гавриленко // Актуальные проблемы экономики. – 2009. – № 1 (91). – С. 104–109.
5. *Евдокимов Н.* Аутсорсинг и инсорсинг как инструменты управления затратами [Электронный ресурс] / Н. Евдокимов // Системотехника. – 2004. – № 2. – Режим доступа : <http://systech.miem.edu.ru/>.
6. *Календжян С.* Аутсорсинг и делегирование полномочий в деятельности компаний / С. Календжян. – М. : Дело, 2003. – 272 с.
7. *Лученко В.* Производственный аутсорсинг [Электронный ресурс] / В. Лученко. – Режим доступа : <http://www.luchenko.com/>.
8. *Манойленко А. В.* Аутсорсинг как инструмент повышения эффективности антикризисного управления / А. В. Манойленко // Вестник МСУ. Серия: Экономические науки. – 2006. – Т. 9, № 1. – С. 8–12.
9. *Молоткова Н.* Качество услуг ИТ-аутсорсинга: организационно-технологические решения / Н. Молоткова, И. Сахаров. – Тамбов : ТГТУ, 2008. – 92 с.
10. *Осадчук А. В.* Аутсорсинг как технология повышения эффективности деятельности современных организаций / А. В. Осадчук, Н. А. Йохна // Вестник ХНУ. Серия: Экономические науки. – 2010. – Т. 3, № 3. – С. 119–122.
11. *Тридед А. Н.* Аутсорсинг / А. Н. Тридед, К. Н. Таньков, Т. А. Колодизева. – Х. : ХНЭУ, 2007. – 40 с.
12. *Шашенкова Е.* Каждый проект стремится стать неуспешным [Электронный ресурс] / Е. Шашенкова // Computerworld Россия. – 2004. – № 39. – Режим доступа : <http://www.osp.ru/>.
13. Cooper, A., Reimann, R., Cronin, D. (2007). *About Face 3: The Essentials of Interaction Design*. Indiana: Wiley Publishing, Inc. 648 p.

УДК 368.023.5(477)

**О. І. Панченко**, канд. екон. наук

**Т. В. Савченко**, студентка

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

## **ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЕРЕСТРАХУВАЛЬНОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

**Е. И. Панченко**, канд. экон. наук

**Т. В. Савченко**, студентка

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

## **ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПЕРЕСТРАХОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ**

**Olena Panchenko**, PhD in Economics

**Tatiana Savchenko**, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

## **PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT UKRAINE REINSURANCE MARKET**

*Стаття присвячена розгляду проблем функціонування ринку перестрахування в Україні. У дослідженні сформульовано авторське визначення процесу перестрахування, розкрито роль та значення перестрахування для подальшого розвитку вітчизняного страхового ринку, а також надана його класифікація за різними ознаками. За допомогою статистичних даних проведено аналіз сучасного стану перестрахувального ринку в Україні, визначені особливості його функціонування з погляду вхідного та вихідного перестрахування і структурних складових, а також виявлені тенденції його розвитку в умовах макроекономічної нестабільності. На основі проведеного аналізу визначені проблеми реалізації перестрахування, обґрунтована необхідність їх вирішення, а також запропоновано заходи, спрямовані на вдосконалення перестрахування в умовах інтеграції національного ринку у світовий перестрахувальний простір.*

**Ключові слова:** страхування, перестрахування, перестрахувальний ринок, перестрахові премії, перестрахові виплати.

*Статья посвящена рассмотрению проблем функционирования рынка перестрахования в Украине. В исследовании предоставлено авторское определение процесса перестрахования, раскрыта роль и значение перестрахования для дальнейшего развития отечественного страхового рынка, а также предоставлена его классификация по различным признакам. На основе статистических данных проведен анализ современного состояния перестраховочного рынка в Украине, определены особенности его функционирования с точки зрения входящего и исходящего перестрахования и структурных составляющих, а также выявленные тенденции его развития в условиях макроекономической нестабильности. На основе проведенного анализа определены проблемы реализации перестрахования, обоснована необходимость их решения, а также предложены меры, направленные на совершенствование перестрахования в условиях интеграции национального рынка в мировое перестраховочное пространство.*

**Ключевые слова:** страхование, перестрахование, перестраховочный рынок, перестраховочные премии, перестраховочные выплаты.

*The article deals with the problems of the reinsurance market in Ukraine. The study authors' definition process provided reinsurance The role and importance of reinsurance for the further development of the domestic insurance market, and given its classification on different grounds. Through statistical analysis of the current state of the reinsurance market in Ukraine, the features of its functioning in terms of incoming and outgoing reinsurance and structural components, as well as the tendencies of its development in terms of macroeconomic instability. Based on the analysis of the implementation problems identified reinsurance necessity of their solution, and proposed measures to improve reinsurance in the integration of the national market in the global reinsurance space.*

**Key words:** insurance, reinsurance, reinsurance market, reinsurance premiums, reinsurance payments.

**Постановка проблеми.** Перестрахування є необхідним і важливим елементом розвитку страхового захисту в Україні, який забезпечує фінансову стійкість і стабільність як окремої компанії, так і ринку страхування в цілому. Водночас, становлення перестрахування відбувається в умовах економічної та політичної нестабільності в суспільстві, невідповідності страхового законодавства сучасним вимогам, відсутності страхової культури та низького рівня життя громадян. Тому дослідження сучасного стану вітчизняного ринку перестрахування та виявлення наявних проблем, а також визначення перспективних напрямків його розвитку є актуальним і своєчасним.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Теоретичні та методологічні основи перестрахування неодноразово досліджували вітчизняні вчені, зокрема: В. Д. Базилевич,



А. О. Бойко, Ю. М. Дьячкова, Л. О. Позднякова, О. Д. Заруба, Н. В. Ткаченко, О. М. Віленчук та багато ін.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Проте в період макроекономічної нестабільності та динамічних змін в організації страхового захисту суспільства існує потреба у проведенні дослідження ринку перестраховування та надання оцінки основним параметрам його функціонування.

**Метою статті** є визначення проблем перестраховального ринку України та встановлення напрямків його вдосконалення в сучасних умовах.

**Виклад основного матеріалу.** Перестраховування є важливим фінансовим важелем зменшення впливу наслідків різноманітних ризиків на діяльність страхових компаній, за рахунок передачі їх повністю або частково іншим страховикам. Формування такої системи перестраховальних відносин забезпечує фінансову надійність страхових операцій та сприяє розвитку страхового ринку.

У фаховій літературі етимології слова «перестраховування» приділено значну увагу, тому існують різні підходи до визначення поняття перестраховування (табл. 1).

Таблиця 1

*Різні підходи до визначення поняття перестраховування*

Джерело	Визначення
Стаття 12 Закону України «Про страхування»	Перестраховування – це страхування одним страховиком (цедентом, перестраховальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика (перестраховика) резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика, згідно з законодавством країни, в якій він зареєстрований
Дахно І. І.	Перестраховування – це система економічних відносин між страхувальниками, яка дозволяє страховій фірмі, що уклала договір страхування, передати взяті на себе ризики іншим страховим компаніям – перестраховикам
Гінзбург А. І.	Перестраховування є страхуванням одним страховиком на визначених договором умовах ризику виконання всіх або частини своїх зобов'язань перед страхувальником у іншого страховика
Дьячкова Ю. М.	Перестраховування – це особливий вид договірних економічних відносин, у процесі яких страховик (надалі цедент), приймаючи на страхування ризики, визначену частку по них з урахуванням своїх фінансових можливостей з метою забезпечення фінансової стійкості і рентабельності страхових операцій передає на погоджених умовах іншим страховикам (перестраховикам)
Бойко А. О.	Перестраховування – це галузь страхування, яка являє собою процес передачі визначеної на основі договору частки відповідальності за прийнятими на страхування ризиками одним страховиком (цедентом) з урахуванням власних фінансових можливостей іншому страховику (цесіонеру), та подальшої (в разі необхідності) передачі відповідальності виконання зобов'язань перестраховиком (ретроцедентом) іншому перестраховику (ретроцесіонеру) з метою забезпечення відповідного рівня фінансової стійкості, диверсифікації страхового портфеля та рентабельності діяльності учасників даного процесу

Дослідження визначень поняття «перестраховування» свідчить про відсутність єдиного підходу до його трактування. Кожне визначення має спільну основу, яка уточнюється або доповнюється з різних поглядів, однак повністю не розкриває поняття «перестраховування», тому доцільним є виокремлення визначення, яке, на нашу думку, відображає повною мірою сутність цього поняття.

Отже, перестраховування – це самостійна галузь страхового ринку, яка являє собою систему економічних відносин, що дозволяє здійснити передачу страховиком визначеної в договорі частини відповідальності за прийнятими на страхування ризиками, з урахуванням фінансових можливостей, перестраховику для утримання фінансової стійкості, диверсифікації страхового портфеля та забезпечення беззбиткової діяльності учасників процесу перестраховування.

Залежно від прийнятих критеріїв перестраховування можна класифікувати за різними ознаками, а саме:

- за способом дії – на активне або вихідне (передача ризиків у перестраховування) і пасивне або вхідне (прийняття ризиків на перестраховування);
- за розміщенням ризиків – на вітчизняне (внутрішнє) і зарубіжне (зовнішнє);
- за способом розподілу ризиків – на пропорційне та непропорційне;
- за методом передачі ризиків – на факультативне (добровільне), облігаторне (обов'язкове) і факультативно-облігаторне або облігаторно-факультативне (змішане);
- за формами здійснення – на пропорційне (квотні договори, договори ексцеденту суми та квотно-ексцедентні договори) і непропорційне (договори ексцеденту збитку і ексцеденту збитковості) [2].

Для оцінювання сучасного стану вітчизняного ринку перестраховування та визначення проблем у процесі його функціонування необхідно провести комплексне дослідження організації перестраховального захисту, що включає порівняння основних показників перестраховальної діяльності, аналіз перестраховального ринку за вхідними та вихідними потоками, а також визначення чинників, які впливають на його розвиток.

Основні показники ринку перестраховування, представлені в табл. 2, свідчать про те, що на фоні зменшення обсягів страхових премій у 2014 р. (-6,6 %), динаміка суми страхових премій, сплачених на перестраховування, має позитивний характер (+11,0 %).

Таблиця 2

*Динаміка показників перестраховального ринку, млн грн*

Показники	Роки					Темп приросту, %			
	2010	2011	2012	2013	2014	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013
Страхові премії, отримані страховими компаніями	23 081,7	22 693,5	21 508,2	28 661,9	26 767,3	-1,7	-5,2	33,3	-6,6
Страхові виплати	6 104,6	4 864,0	5 151,0	4 651,8	5 065,4	-20,3	5,9	-9,7	8,9
Сплачено на перестраховування, у т. ч.:	10 745,2	5 906,2	2 522,8	8 744,8	9 704,2	-45,0	-56,8	246,6	11,0
- перестраховикам-резидентам	9 753,9	4 723,5	1 230,8	7 110,4	8 173,7	-51,6	-73,9	477,7	15,0
- перестраховикам-нерезидентам	991,3	1 182,7	1 292,0	1 634,4	1 530,5	19,3	9,2	26,5	-6,4
Виплати, компенсовані перестраховиками, у т. ч.	508,6	731,6	537,8	486,7	640,9	43,8	-26,5	-9,5	31,7
- перестраховиками-резидентами	219,0	164,8	181,1	85,2	172,4	-24,7	9,9	-53	102,3
- перестраховиками-нерезидентами	289,6	566,8	356,7	401,5	468,5	95,7	-37,1	12,6	16,7
Отримані страхові премії від перестраховальників-нерезидентів	192,3	429,1	275,4	324,0	12,9	123,1	-34,8	17,6	-96,0
Виплати, компенсовані перестраховальникам-нерезидентам	1837,1	578,0	15,9	27,4	9,9	-68,5	-81,5	72,3	-63,9

Джерело: [4].

До того ж темпи приросту виплат, компенсованих перестраховиками, більші ніж темпи приросту страхових виплат. Це свідчить про те, що для забезпечення своєї діяльності страхові компанії продовжують використовувати перестраховування.

Частка вихідного перестраховування у валових страхових преміях у 2014 р. становила 36,3 %, що на 5,8 % перевищує аналогічний показник минулого року, на 24,6 % більше показника 2012 р. та на 10,3 % більше показника 2011 р. Однак така динаміка свідчить не стільки про зростання частки перестраховування, як про відновлення його обсягів, оскільки у 2010 р. частка перестраховування у валових преміях становила 46,6 % (рис. 1).

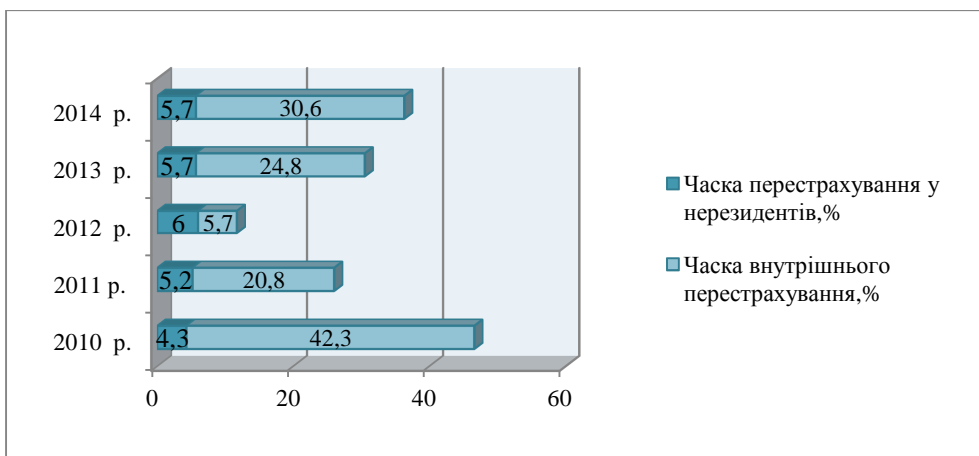


Рис. 1. Частка вихідного перестраховання у валових страхових преміях

Джерело: розроблено авторами за даними [4].

Протягом 2013–2014 рр. помітно збільшились обсяги внутрішнього перестраховання з 48,8 до 84,2 %, а частка нерезидентів у вихідному перестрахованні має тенденцію до суттєвого зменшення з 51,2 до 15,8 % (рис. 2).

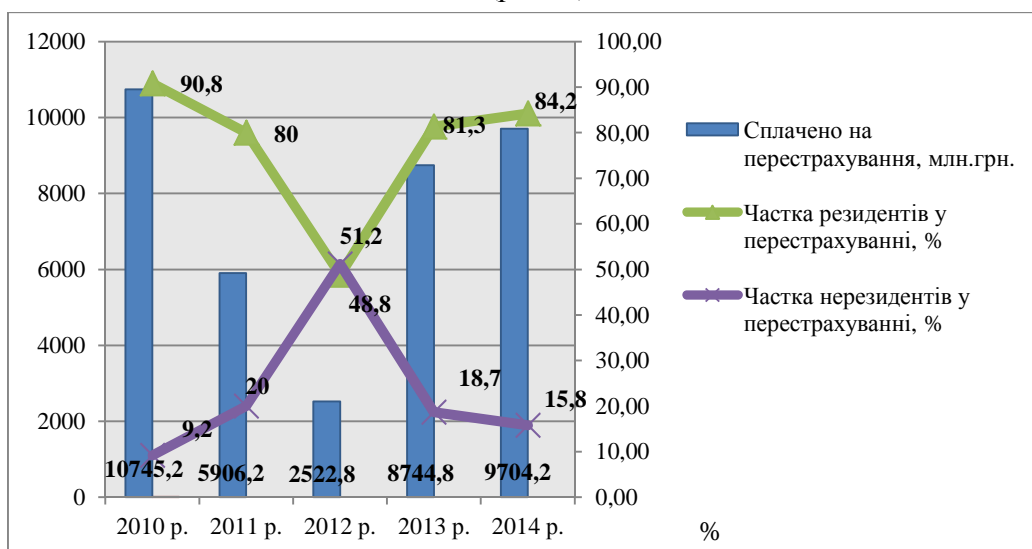


Рис. 2. Співвідношення перестраховання у резидентів і нерезидентів

Джерело: розроблено авторами за даними [4].

Аналізуючи такі зміни на перестраховальному ринку, можна зробити висновок, що в останні роки ситуація кардинально змінилася і частка нерезидентів у вихідному перестрахованні зменшилась рівно на стільки, на скільки збільшилась частка резидентів, причому у 2012 р. таке співвідношення ще було 50 % на 50 %. Це позитивна тенденція, оскільки перестраховання ризиків за кордоном супроводжується відтоком капіталу та втратою значних фінансових ресурсів.

У нерезидентів найчастіше перестраховуються майже всі види морського страхування та страхування відповідальності перевізників. У вітчизняних перестраховиків в основному перестраховуються невеликі ризики, такі як: страхування майна, страхування відповідальності перед третіми особами, цивільна відповідальність та ін.

Структура вихідного перестраховання у нерезидентів свідчить, що у 2014 р. суттєво змінився розподіл між країнами перестраховиків, так частка перестраховання в Російській Федерації зменшилась на 21 % і збільшилась на такий же відсоток у країнах Європейського Союзу (табл. 3).

Таблиця 3

## Розподіл вихідного перестраховання між країнами нерезидентів, %

Показники	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Великобританія	30	27	19	15	23
Російська Федерація	17	19	20	39	18
Швейцарія	12	12	11	11	14
Німеччина	11	11	18	15	21
Франція	5	6	8	3	4
Австрія	5	7	7	6	6
США	2	2	5	2	2
Інші	18	16	12	9	12
Усього	100	100	100	100	100

Джерело: розроблено авторами за даними [4].

Перестраховання ризиків у нерезидентів у 2014 р. здійснювалось у дванадцяти країнах (рис. 3). У загальній сумі сплачених премій на перестраховання нерезидентам найбільше було сплачено до Сполученого Королівства Велика Британія в обсягах – 349,9 млн грн (22,9 %), Німеччини – 326,9 млн грн (21,4 %), Російської Федерації – 275,2 млн грн (18,0 %), Швейцарії – 210,0 млн грн (13,7 %).

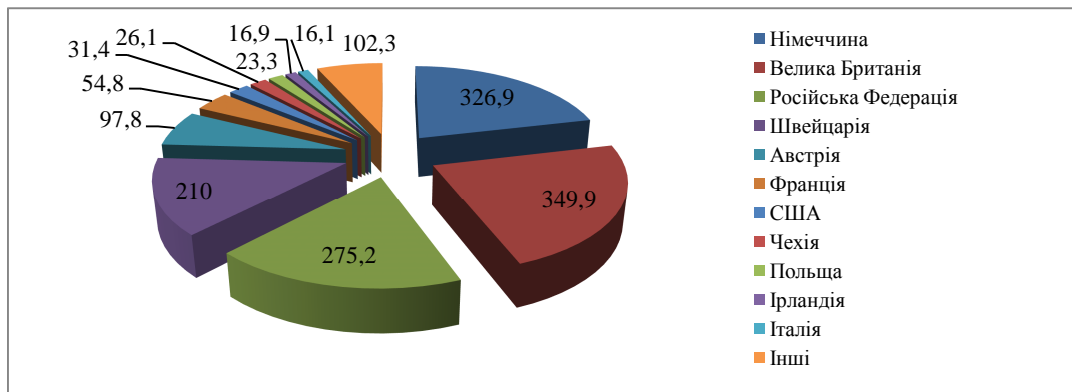


Рис. 3. Розподіл обсягів перестраховання ризиків у нерезидентів, млн грн

Джерело: розроблено авторами за даними [4].

Структура перестраховання за видами страхування (табл. 4) свідчить, що більше перестраховується страхування майна та фінансових ризиків, страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, страхування вантажів та багажу, страхування відповідальності перед третіми особами.

За даними структури вихідного перестраховання за видами страхування можна також зробити висновок, що на зростання обсягів перестраховання здебільшого вплинуло збільшення перестраховання фінансових ризиків, оскільки за останні 3 роки частка перестраховання фінансових ризиків у загальній структурі вихідного перестраховання зросла з 12,0 до 25,6 %.

Таблиця 4

## Структура вихідного перестраховання за видами страхування, %

Показники	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6
Страхування фінансових ризиків	21,0	16,0	12,0	18,7	25,6
Страхування майна	28,0	24,0	23,0	20,6	16,7
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	19,0	13,0	13,0	14,7	12,4
Страхування вантажів та багажу	10,0	11,0	7,0	7,3	10,7
Страхування відповідальності перед третіми особами	5,0	10,0	11,0	11,1	8,8
Інші види страхування	4,0	9,0	9,0	8,3	5,9
Страхування наземного транспорту (КАСКО)	-	-	16,0	6,6	5,4

Закінчення табл. 4

1	2	3	4	5	6
Страховання виданих і прийнятих гарантій	3,0	2,0	-	-	4,5
Страховання від нещасних випадків	1,0	2,0	3,0	5,5	3,4
Страховання кредитів	2,0	2,0	-	4,0	3,1
Страховання цивільної відповідальності власників транспортних засобів (ОСЦПВ)	-	-	6,0	1,8	1,9
Страховання цивільної відповідальності власників транспортних засобів («Зелена картка»)	-	-	-	1,4	1,6
Автостраховання (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка»)	7,0	11,0	-	-	-
<b>Усього</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>

Джерело: розроблено авторами за даними [4].

Частка надходжень премій від перестраховальників-нерезидентів (вхідне перестраховання) є незначною і становить менше 2 % і в останні роки має тенденцію до зменшення (табл. 5, рис. 4).

Таблиця 5

*Динаміка показників вхідного перестраховання*

Показники	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Отримані страхові премії від перестраховальників-нерезидентів, млн грн	192,3	429,1	275,4	324,0	12,9
Частка отриманих премій від перестраховальників-нерезидентів у валових преміях, %	0,8	1,9	1,3	1,1	0,05
Виплати, компенсовані перестраховальникам-нерезидентам, млн грн	1837,1	578,0	15,9	27,4	9,9
Частка виплат, компенсованих перестраховальникам-нерезидентам у валових виплатах, %	30,1	11,9	0,3	0,6	0,2

Джерело: розроблено автором за даними [4].

Це свідчить про низький рівень розвитку страхового ринку, відсутність довіри до вітчизняних страховиків і надійних механізмів перестраховання. Певним чином на таку ситуацію вплинула політична та економічна нестабільність у країні, а також скорочення обсягів страхування.

Отже, функціонування вітчизняного перестраховального ринку в сучасних умовах знаходиться під впливом багатьох чинників, які негативно позначаються на фінансових показниках і стримують його розвиток.

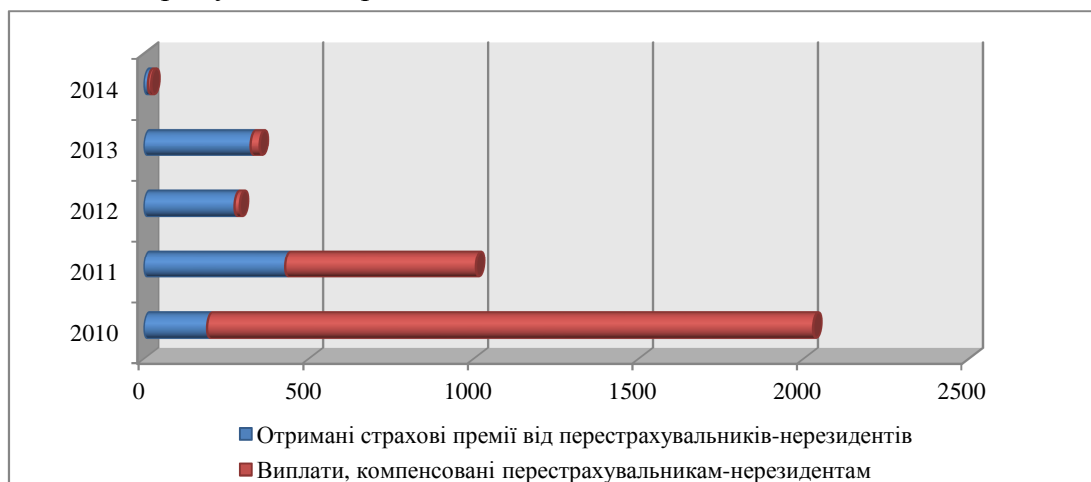


Рис. 4. Динаміка премій та виплат за вхідним перестрахованням, млн грн

Джерело: розроблено авторами за даними [4].

Так, на сьогодні в Україні практично не сформована законодавча база, яка б здійснювала регулювання перестраховальної діяльності, оскільки немає закону, який би безпосе-

редньо регламентував відносини на ринку перестраховання. Держава здійснює вплив на формування перестраховальних відносин через інші нормативно-правові документи.

Процес перестраховання в Україні регулюється нормами Закону України «Про страхування», при цьому формування договірних відносин між суб'єктами ринку підпорядковуються Цивільному кодексу України, а перестраховальні операції з нерезидентами – окремим постановам і розпорядженням.

Вітчизняним законодавством також не визначений статус професійної перестраховальної компанії, який дозволив би затвердити на ринку єдині принципи та стандарти перестраховання. Тому виникає необхідність у створенні відповідних нормативно-правових актів, які б регламентували всю сукупність відносин у перестрахованні, давали б чітке роз'яснення поняття та змісту перестраховання, визначали б всі особливості здійснення перестраховання. Це сприяло б підвищенню якості перестраховальних відносин в Україні та забезпечило б стабільний розвиток страхового ринку.

У країнах Європейського Союзу здійснюється законодавче регулювання перестраховальної діяльності, наприклад, у Великій Британії, Фінляндії, Данії, Люксембурзі та Португалії законодавство однаковою мірою регулює діяльність перестраховиків та діяльність прямих страховиків. У таких країнах, як Австрія, Італія, Іспанія та Швеція здійснюється суворий державний нагляд за діяльністю перестраховальних компаній. У США наглядові органи вимагають від перестраховиків внесення застави до банків, таким чином захищаючи клієнта від банкрутства чи невиплат перестраховика [6].

*Вітчизняний перестраховальний ринок характеризується нерозвинутою інфраструктурою.* На сьогодні на страховому ринку України функціонує понад триста страхових компаній, які згідно з виданими ліцензіями мають право провадити перестраховальну діяльність. Переважна більшість страхових компаній є універсальними, для яких перестраховання є одним із напрямків їх діяльності. Спеціалізовані перестраховальні компанії діють окремо, але їх незначна кількість. Свідченням нерозвинутої інфраструктури перестраховального ринку є те, що інститут посередників має формальний характер і організація перестраховальних відносин відбувається без участі перестраховальних брокерів.

Така ситуація на ринку перестраховання спричинена зростанням вартості перестраховальної послуги на суму брокерської комісії, а також використанням принципу «взаємного обміну ризиками» з метою збалансування фінансових потоків, який взагалі не передбачає залучення перестраховальних брокерів. До того ж перестраховальний ринок в Україні представлений в основному факультативним перестрахованням, а це означає що він не орієнтований на використання посередників.

Вітчизняний перестраховальний ринок значно відрізняється від зарубіжних країн щодо рівня залучення посередників, тому перестраховикам необхідно вивчати закордонний досвід щодо залучення перестраховальних брокерів і застосовувати його на практиці, оскільки посередницька діяльність на ринку перестраховання є необхідним важелем його активізації. Посередники допомагають обирати оптимальні умови щодо формування гарантій виконання страхових зобов'язань, зміцнюють відносини між перестраховиком і перестраховальником, сприяють підвищенню якості послуг, а також забезпечують конкурентне середовище на ринку перестраховання.

*Вітчизняний перестраховальний ринок представлений в основному факультативним перестрахованням.* Залежно від періодичності виникнення договірних відносин при передачі ризику застосовуються такі методи перестраховання, як факультативне та облігаторне. За факультативного перестраховання укладається разовий договір перестраховання з урахуванням індивідуальних особливостей об'єктів ризиків договору страхування. Факультативне перестраховання здійснюється без зобов'язань страховика про передачу ризику і зобов'язань про його прийняття перестраховиком. Цей вид перестраховання має відповідні переваги: можливість індивідуальної оцінки договору стра-

хування та можливість власного вибору страховиком перестраховика, якого він вважає найбільш надійним. Однак є певні суттєві недоліки: великі витрати на оформлення договору перестрахування, необхідність продовження факультативного договору без суттєвого узгодження умов перестрахування, необхідність узгодження страховиком змін умов страхування з перестраховиком, а також сплата комісії при факультативному перестрахованні.

У світовій практиці більш поширеним методом є облігаторне перестрахування – це передача страховиком частини ризиків відносно всіх його договорів страхування і прийом їх перестраховиком. Такий метод має суттєві переваги, а саме: можливість здійснення довгострокових відносин між страховиком і перестраховиком, низькі адміністративні витрати на обслуговування договору, рівномірність розподілу значної кількості ризиків між страховиком і перестраховиком, можливість застосування такого методу до будь-якого виду страхування. Недоліком же такого методу є те, що у разі, коли ризик не відповідає умовам облігаторного договору, необхідно укласти договір факультативного перестрахування.

Отже, вітчизняним перестраховикам необхідно застосовувати у своїй практиці облігаторне перестрахування, яке б забезпечило більшу ефективність операцій, зменшило б витрати на обслуговування перестрахування та сприяло розвитку всього ринку перестрахування, залучаючи велику кількість значних ризиків.

*Низька капіталізація страхового та перестраховального ринку.* Для забезпечення стабільної та рентабельної роботи перестраховики повинні мати відповідний рівень капіталу, який забезпечував би здійснення виплат за збитками страховиків. Проте вітчизняний перестраховальний ринок характеризується низьким рівнем капіталізації, порівняно з ринками розвинених країн. Низька капіталізація є одним з основних чинників низької конкурентоспроможності вітчизняних перестраховиків.

*Використання перестраховиками методів недобросовісної конкуренції у своїй діяльності.* Конкурентні відносини, які формуються на страховому ринку, сприяють його розвитку, якщо вони мають законні форми. Але конкурентне протистояння може відбуватися з використанням недобросовісних засобів, таких як: демпінг, нецінові методи, зловживання конфіденційною інформацією, «економічне шпигунство», дезінформація, розкриття комерційної таємниці, зговір між страховиками, використання «тіньових схем» та ін.

В Україні часто використовується недобросовісна конкуренція, оскільки існують умови для зловживань: економічна та політична нестабільність, низький рівень страхової та перестраховальної культури, відсутність необхідних нормативно-правових документів, відсутність контролюючих органів, діяльність яких спрямована на протидію незаконним методами ведення конкуренції.

Важливою проблемою розвитку перестраховального ринку є *невідповідність вітчизняної класифікації страхування та документального оформлення перестрахування міжнародній практиці*, що спричиняє непорозуміння під час укладання договорів перестрахування з іноземними партнерами.

Ведення бізнесу з іноземними перестраховальними компаніями вимагає, щоб норми вітчизняного законодавства відповідали практиці світових перестраховальних відносин. Для вирішення цієї проблеми необхідно внести зміни в термінологію перестрахування відповідно до міжнародних стандартів та переглянути форми перестраховальної документації відповідно до міжнародної практики.

Важливим чинником, який негативно впливає на розвиток вітчизняного ринку перестрахування, є також відсутність необхідної інформації про перестрахування та державних рейтингів страховиків щодо здійснення ними перестраховальних операцій.

**Висновки та пропозиції.** Таким чином, на сучасному етапі розвитку вітчизняний перестраховальний ринок перебуває на початковому етапі формування і не повністю

відповідає потребам страхового ринку. Проте аналіз досвіду функціонування страхового бізнесу в країнах з розвинутою економікою свідчить, що без створення надійної системи перестраховування неможливе подальше вдосконалення страхових відносин.

Сучасні інтеграційні процеси передбачають зменшення та ліквідацію як законодавчих, так і економічних розбіжностей між перестраховальними ринками різних країн, а також формування єдиного страхового простору. Така стратегія розвитку вимагає встановлення єдиних підходів до державного регулювання перестраховальної діяльності та уніфікацію механізмів перестраховування.

Стратегічним напрямом розвитку вітчизняного перестраховального ринку є активна інтеграція в міжнародний простір, тому його вдосконалення повинно спрямовуватись на розроблення вітчизняного законодавства, наближеного до світових стандартів, забезпечення високої якості перестраховальних операцій, а також збільшення ступеня їх відкритості та прозорості.

З огляду на це, в Україні необхідно сформувати законодавчу базу перестраховування як виду діяльності, підвищити рівень професіоналізму персоналу та рівень якості перестраховальних операцій, створити умови для розширення перестраховальної діяльності та виникнення потужних національних перестраховальників для поступового інтегрування у світовий перестраховальний ринок.

#### Список використаних джерел

1. Віленчук О. М. Перестраховування екологічних ризиків: стан та перспективи розвитку в Україні / О. М. Віленчук // *Фінанси України*. – 2009. – № 11. – С. 90–97.
2. Вовчак О. Д. Страхова справа : підручник / О. Д. Вовчак. – К. : Знання, 2011. – 391 с.
3. Залетов О. Особливості національного перестраховування / О. Залетов // *Страхова справа*. – 2003. – № 3 (11). – С. 20–24.
4. *Огляд ринків фінансових послуг та підсумки діяльності небанківських фінансових установ за 2010–2014 рр.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html>.
5. *Про страхування* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>.
6. Ткаченко Н. В. Міжнародний досвід регулювання перестрахових операцій / Н. В. Ткаченко // *Збірник наукових праць ЧДТУ*. – 2010. – № 22. – С. 58–61.
7. Теробус О. М. Перестраховування та проблеми його розвитку в Україні / О. М. Теробус // *Галицький економічний вісник*. – 2009. – № 2. – С. 105–109.



УДК 368:339.13-047.37

**С. М. Шкарлет**, д-р екон. наук

**М. В. Дубина**, канд. екон. наук

**М. В. Туник**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

### **ЗАСТОСУВАННЯ ІНДЕКСНОГО АНАЛІЗУ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

**С. Н. Шкарлет**, д-р екон. наук

**М. В. Дубина**, канд. екон. наук

**М. В. Туник**, канд. екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

### **ПРИМЕНЕНИЕ ИНДЕКСНОГО АНАЛИЗА К ИССЛЕДОВАНИЮ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ**

**Serhiy Shkarlet**, Doctor of Economics

**Maksym Dubyna**, PhD in Economics

**Maryna Tynyk**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

### **USING THE INDEX ANALYSIS TO THE RESEARCH OF THE DEVELOPMENTAL DYNAMICS OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE**

*Досліджено основні тенденції розвитку страхового ринку України з урахуванням наявної статистичної інформації щодо діяльності страхових компаній. Також запропоновано методичні засади застосування індексного аналізу до дослідження динаміки розвитку страхового ринку України, який ґрунтується на поєднанні трьох таких компонентів: інтегральний індекс розвитку страхових компаній „non-life” типу, інтегральний індекс розвитку страхових компаній „life” типу, інтегральний індекс розвитку страхових посередників, обґрунтовано методики їх обчислення. Також із використанням статистичних даних щодо діяльності страхових компаній в Україні у статті реалізовано окреслений індексний метод дослідження страхового ринку та визначено відповідні показники за 2009–2014 роки.*

**Ключові слова:** страхування, страховий ринок, індексний аналіз, метод, страховик, динаміка.

*Исследованы основные тенденции развития страхового рынка Украины с учетом имеющейся статистической информации о деятельности страховых компаний. Также в статье предложены методические основы применения индексного анализа к исследованию динамики развития страхового рынка Украины, который базируется на сочетании трех следующих компонентов: интегральный индекс развития страховых компаний „non-life” типа, интегральный индекс развития страховых компаний „life” типа, интегральный индекс развития страховых посредников, обоснованы методики их исчисления. Также с использованием статистических данных о деятельности страховых компаний в Украине в статье реализовано данный индексный метод исследования страхового рынка и определены соответствующие показатели за 2009–2014 годы.*

**Ключевые слова:** страхование, страховой рынок, индексный анализ, метод, страховщик, динамика.

*In the article the main tendencies of the Ukrainian insurance market development were investigated taking into account actual statistic information concerning insurance company's activity. Also, the methodical based of using the index analysis to study of the dynamics of the Ukrainian insurance market, which consists of the following three components: integrated development index of the insurance companies „non-life” type, the integral development index of the insurance companies „life” type and integral index development of the insurance intermediaries were proposed and the methods of their calculation were determined. In the article using statistical data of the Ukraine insurance market the index analysis of the insurance market research was realized and the appropriate indicators for the years 2009–2014 were calculated.*

**Key words:** insurance, insurance market, index analysis, method, insurer, dynamics.

**Постановка проблеми.** Страховий ринок будь-якої країни у сучасних умовах функціонування національних економічних систем посідає досить важливе місце, оскільки страхові компанії, виступаючи інституційними інвесторами, мають можливість формувати значні обсяги фінансових ресурсів та перетворювати їх на інвестиції, які є основою розвитку національного господарства. Особливістю страхових компаній є можливість формувати, насамперед, довгострокові кошти для подальшого розвитку підприємств. Загалом, активний розвиток окреслених установ на фінансовому ринку країни сприяє не лише акумулюванню коштів від різних економічних суб'єктів, а також збільшує раціональність та ефективність їх використання. Саме тому розвиток страхового ринку є важливою частиною формування ринкової економіки, частково компонентою забезпечення економічної безпеки держави через можливість активізувати, у пер-

шу чергу, внутрішній фінансовий ресурс і направити його у найбільш перспективні галузі та сфери національної економіки.

Розвиток і зміцнення страхового ринку України є неможливим без глибокого аналізу його сучасного стану, виявлення невирішених питань функціонування. Проте проблеми розвитку вітчизняної страхової діяльності не можна зводити лише до вузькоспеціалізованих питань цієї сфери діяльності, оскільки стан страхового ринку фактично є похідним від соціально-економічного розвитку країни. Зацікавленість держави в розвитку страхування зумовлюється тим, що завдяки йому уможлиблюється підвищення соціального захисту населення і господарюючих суб'єктів, зменшується навантаження на державний бюджет у частині відшкодування непередбачуваних збитків природно-техногенного характеру, вирішуються окремі проблеми соціального забезпечення завдяки перенесенню державних соціальних виплат з коштів бюджету на страхові виплати. Вирішення багатьох проблем, що стоять перед вітчизняною економікою, залежить від того, наскільки ефективно функціонує страховий ринок України [6, с. 257].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженням особливостей функціонування страхового ринку в Україні присвячені наукові праці таких учених: Ж. В. Гарбар, Т. М. Журавель, О. А. Клепікова, В. П. Левченко, О. О. Томілін, Г. М. Ярова та інші.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Результати проведення аналізу наукової літератури [1; 4-7; 9-10] з вивчення тенденцій розвитку страхового ринку дають підстави стверджувати про відсутність розробленої та науково обґрунтованої єдиної методики індексного аналізу дослідження динаміки розвитку страхового ринку. Взагалі, у межах більшості наукових праць науковці використовують класичний підхід до дослідження окресленого ринку через використання кількісних статистичних показників за різними позиціями функціонування страхових компаній, не акцентуючи увагу на узагальнених критеріях, що характеризують динаміку страхового ринку загалом.

**Мета статті.** Головною метою статті є обґрунтування методики застосування індексного аналізу до дослідження сучасних тенденцій розвитку страхового ринку України та апробація її на практиці.

**Виклад основного матеріалу.** Дослідження динамічних процесів у розвитку економічних об'єктів є важливою компонентою розвитку економіка як науки загалом та дозволяє поєднати теоретичні, методичні аспекти вивчення закономірностей розвитку окремих об'єктів із прикладною складовою вивчення їх сучасного функціонування. Одним з елементів дослідження поточного стану розвитку економічного об'єкта є індексний аналіз, який, на відміну від дослідження на основі кількісних показників, дозволяє аналізувати, насамперед, динаміку зміни окремих показників, які використовуються для опису зміни стану досліджуваного об'єкта. Індексний аналіз також дозволяє на основі значної сукупності різних статистичних даних сформувати узагальнені показники, які можна використовувати для виявлення закономірностей у розвитку різних економічних об'єктів. Цей вид аналізу забезпечує можливість ідентифікації періодів найбільш інтенсивного розвитку об'єкта та виокремлення періодів, для яких характерним є найменший рівень зростання зазначеного ринку.

Таким чином, у межах дослідження страхового ринку України зупинимось, насамперед, на визначенні методики застосування індексного аналізу до його дослідження та застосуємо її на практиці.

Індексний аналіз, на наше переконання, варто робити через визначення інтегральних індексів розвитку основних компонентів страхового ринку, а саме:

- 1) інтегрального індексу розвитку страхових компаній „non-life” типу;
- 2) інтегрального індексу розвитку страхових компаній „life” типу;
- 3) інтегрального індексу розвитку страхових посередників у країні (рис. 1).

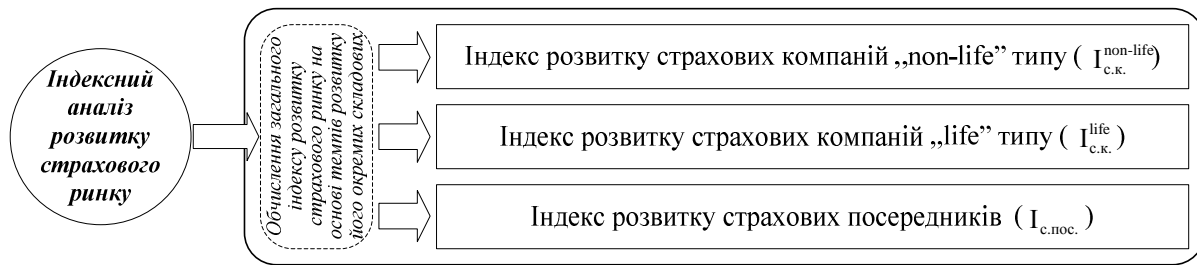


Рис. 1. Компоненти індексного аналізу розвитку страхового ринку

Джерело: розроблено авторами.

В основі розрахунку зазначених індексів вважаємо прийнятним використовувати статистичну інформацію, яка надається Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Опишемо методику обчислення зазначених інтегральних індексів.

Індекс розвитку страхових компаній „non-life” типу пропонуємо обчислювати за допомогою таких показників: 1) індекс кількості страхових компаній „non-life” типу; 2) індекс обсягу страхових премій, отриманих страховими компаніями „non-life” типу; 3) індекс обсягу страхових виплат, здійснених страховими компаніями „non-life” типу; 4) індекс обсягу чистих страхових премій, отриманих страховими компаніями „non-life” типу; 5) індекс обсягу чистих страхових виплат, здійснених страховими компаніями „non-life” типу; 6) індекс обсягу резервів страхових компаній „non-life” типу; 7) індекс кількості договорів страхування, укладених протягом звітного періоду страховими компаніями „non-life” типу; 8) індекс кількості страхових випадків, за якими прийнято рішення про здійснення страхових виплат страховими компаніями „non-life” типу.

У табл. 1 наведено зазначені індекси з визначенням їх умовних позначень, що дозволить у подальшому зручніше описувати методику визначення інтегрального індексу розвитку страхового ринку країни.

Таблиця 1

Методика обчислення складових інтегрального індексу розвитку страхових компаній „non-life” типу

№ п/п	Назва індексу	Позначення
1	Індекс кількості страхових компаній „non-life” типу	$I_{с.к.}^{non-life}$
2	Індекс обсягу страхових премій, отриманих страховими компаніями „non-life” типу	$ІСП_{с.к.}^{non-life}$
3	Індекс обсягу страхових виплат, отриманих страховими компаніями „non-life” типу	$ІСВ_{с.к.}^{non-life}$
4	Індекс обсягу чистих страхових премій, отриманих страховими компаніями „non-life” типу	$ІЧСП_{с.к.}^{non-life}$
5	Індекс обсягу чистих страхових виплат, здійснених страховими компаніями „non-life” типу	$ІЧСВ_{с.к.}^{non-life}$
6	Індекс обсягу резервів страхових компаній „non-life” типу	$ІР_{с.к.}^{non-life}$
7	Індекс кількості договорів страхування, укладених протягом звітного періоду страховими компаніями „non-life” типу	$ІКД_{с.к.}^{non-life}$
8	Індекс кількості страхових випадків, за якими прийнято рішення про здійснення страхових виплат страховими компаніями „non-life” типу	$ІК_{с.вип.с.к.}^{non-life}$

Джерело: складено авторами.

Таким чином, інтегральний індекс розвитку страхових компаній „non-life” типу можна визначити за такою формулою

$$I_{с.к.}^{non-life} = \sqrt[8]{I_{с.к.}^{non-life} \cdot ІСП_{с.к.}^{non-life} \cdot ІСВ_{с.к.}^{non-life} \cdot ІЧСП_{с.к.}^{non-life} \cdot ІЧСВ_{с.к.}^{non-life} \cdot ІР_{с.к.}^{non-life} \cdot ІКД_{с.к.}^{non-life} \cdot ІК_{с.вип.с.к.}^{non-life}} \tag{1}$$

де  $I_{с.к.}^{non-life}$  – інтегральний індекс розвитку страхових компаній „non-life” типу.

Наступним визначаємо інтегральний індекс розвитку страхових компаній „life” типу, який пропонуємо обчислювати за допомогою таких показників: 1) індекс кількості страхових компаній „life” типу; 2) індекс обсягу страхових премій, отриманих страховими компаніями „life” типу; 3) індекс обсягу страхових виплат, здійснених страховими компаніями „life” типу; 4) індекс обсягу чистих страхових премій, отриманих страховими компаніями „life” типу; 5) індекс обсягу чистих страхових виплат, здійснених страховими компаніями „life” типу; 6) індекс обсягу резервів страхових компаній „life” типу; 7) індекс кількості договорів страхування, укладених протягом звітнього періоду страховими компаніями „life” типу; 8) індекс кількості страхових випадків, за якими прийнято рішення про здійснення страхових виплат страховими компаніями „life” типу; 9) індекс кількості фізичних осіб, застрахованих упродовж звітнього періоду страховими компаніями „life” типу.

У табл. 2 наведено зазначені індекси з визначенням їх умовних позначень, що дозволить у подальшому зручніше описувати методику визначення інтегрального індексу розвитку страхового ринку країни.

Таблиця 2

*Методика обчислення складових інтегрального індексу розвитку страхових компаній „life” типу*

№ п/п	Назва індексу	Позначення
1	Індекс кількості страхових компаній „life” типу	$IK_{с.к.}^{life}$
2	Індекс обсягу страхових премій, отриманих страховими компаніями „life” типу	$ICP_{с.к.}^{life}$
3	Індекс обсягу страхових виплат, отриманих страховими компаніями „life” типу	$ICB_{с.к.}^{life}$
4	Індекс обсягу чистих страхових премій, отриманих страховими компаніями „life” типу	$ICSP_{с.к.}^{life}$
5	Індекс обсягу чистих страхових виплат, здійснених страховими компаніями „life” типу	$ICSB_{с.к.}^{life}$
6	Індекс обсягу резервів страхових компаній „life” типу	$IR_{с.к.}^{life}$
7	Індекс кількості договорів страхування, укладених протягом звітнього періоду страховими компаніями „life” типу	$IKD_{с.к.}^{life}$
8	Індекс кількості страхових випадків, за якими прийнято рішення про здійснення страхових виплат страховими компаніями „life” типу	$IK_{с.вип.с.к.}^{life}$
9	Індекс кількості фізичних осіб, застрахованих упродовж звітнього періоду страховими компаніями „life” типу	$IK_{ф.ос.с.к.}^{life}$

Джерело: складено авторами.

Таким чином, інтегральний індекс розвитку страхових компаній „life” типу можна визначити за такою формулою

$$I_{с.к.}^{life} = \sqrt[9]{IK_{с.к.}^{life} \cdot ICP_{с.к.}^{life} \cdot ICB_{с.к.}^{life} \cdot ICSP_{с.к.}^{life} \cdot ICSB_{с.к.}^{life} \cdot IR_{с.к.}^{life} \cdot IKD_{с.к.}^{life} \cdot IK_{с.вип.с.к.}^{life} \cdot IK_{ф.ос.с.к.}^{life}}, \quad (2)$$

де  $I_{с.к.}^{life}$  – інтегральний індекс розвитку страхових компаній „life” типу.

Інтегральний індекс розвитку страхових посередників пропонуємо обчислювати за допомогою таких показників: 1) індекс обсягу страхових премій, отриманих страховими посередниками; 2) індекс обсягу страхових виплат, здійснених страховими посередниками; 3) індекс обсягу винагороди, отриманої страховими посередниками; 4) індекс кількості договорів страхування, укладених брокером.

У табл. 3 наведено зазначені індекси з визначенням їх умовних позначень, що дозволить у подальшому зручніше описувати методику визначення інтегрального індексу розвитку страхового ринку країни.

Таблиця 3

Методика обчислення складових інтегрального індексу розвитку страхових посередників

№ п/п	Назва індексу	Позначення
1	Індекс обсягу страхових премій, отриманих страховими посередниками	ІСП <sub>с.пос.</sub>
2	Індекс обсягу страхових виплат, здійснених страховими посередниками	ІСВ <sub>с.пос.</sub>
3	Індекс обсягу винагороди, отриманої страховими посередниками	ІВ <sub>с.пос.</sub>
4	Індекс кількості договорів страхування, укладених брокером	ІКД <sub>с.пос.</sub>

Джерело: складено авторами.

Таким чином, інтегральний індекс розвитку страхових посередників можна визначити за такою формулою

$$I_{с.пос.} = \sqrt[4]{I_{с.пос.}^{ІСП} \cdot I_{с.пос.}^{ІСВ} \cdot I_{с.пос.}^{ІВ} \cdot I_{с.пос.}^{ІКД}}, \quad (3)$$

де  $I_{с.пос.}$  – інтегральний індекс розвитку страхових посередників.

Отже, інтегральний індекс розвитку страхового ринку визначатимемо за допомогою такої формули

$$I_{с.р.} = \sqrt[3]{I_{с.к.}^{non-life} \cdot I_{с.к.}^{life} \cdot I_{с.пос.}}, \quad (4)$$

де  $I_{с.р.}$  – інтегральний індекс розвитку страхового ринку.

Зауважимо, що індексний аналіз дозволяє порівнювати між собою індекси, в основі розрахунків яких використовуються різні порівняльні бази. Оскільки не завжди можна адекватно оцінити реальні зміни на страховому ринку за абсолютними показниками його розвитку, застосуємо окреслену вище методику до дослідження сучасних тенденцій розвитку страхового ринку України.

З початку обчислимо інтегральний індекс розвитку страхових компаній „non-life” типу. Для цього скористаємося статистичними даними табл. 4, позначеннями табл. 1 та формулою (1). У результаті обчислення окремих індексів розвитку страхових компаній „non-life” типу отримуємо дані, що представлені в табл. 5.

Таблиця 5

Індекси розвитку окремих показників діяльності страхових компаній „non-life” типу в 2009–2014 роках

Назва індексу	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Індекс кількості страхових компаній „non-life” типу	0,95	1,00	1,00	0,93	0,98	0,94
Індекс обсягу страхових премій, отриманих страховими компаніями „non-life” типу	0,86	1,13	0,96	0,92	1,33	0,94
Індекс обсягу страхових виплат, отриманих страховими компаніями „non-life” типу	0,95	0,91	0,79	1,06	0,89	1,07
Індекс обсягу чистих страхових премій, отриманих страховими компаніями „non-life” типу	10,80	1,05	1,34	1,11	1,03	0,86
Індекс обсягу чистих страхових виплат, здійснених страховими компаніями „non-life” типу	0,92	0,97	0,79	1,06	0,90	1,05
Індекс обсягу резерві страхових компаній „non-life” типу	0,90	1,10	0,93	1,10	1,13	0,99
Індекс кількості договорів страхування, укладених протягом звітного періоду страховими компаніями „non-life” типу	0,85	1,08	1,00	0,28	1,03	0,74
Індекс кількості страхових випадків „non-life” типу, за якими прийнято рішення про здійснення страхових виплат	0,87	1,15	1,04	1,25	1,03	0,93

Джерело: побудовано авторами.

## Основні показники діяльності страхових компаній в Україні у 2005–2014 роках\*

№ п/п	Назва показника	Одиниці виміру	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Кількість страхових компаній	од.	398	411	446	469	450	456	442	414	407	382
	у т. ч. компанії „non-life” типу	од.	348	356	381	397	378	389	378	352	345	325
	компанії „life” типу	од.	50	55	65	73	72	67	64	62	62	57
2	Кількість договорів, укладених страховими компаніями	од.	336 824 000	554 578 861	599 766 992	675 997 558	574 972 217	619 112 012	617 992 500	178 156 800	185 280 500	134 714 200
	у т. ч. компаніями „non-life” типу	од.	336 419 811	553 913 366	599 047 271	675 178 510	574 646 850	618 533 342	616 705 040	175 683 387	181 798 882	134 233 200
	компаніями „life” типу	од.	404 188,8	665 494,6332	719 720,3904	819 048,0	325 367,0	566 658,0	1 287 460,0	2 473 413,0	3 481 618,0	481 000,0
3	Валові страхові премії	млн грн	12 853,5	13 829,9	18 008,2	24 008,6	20 442,1	23 081,7	22 693,5	21 508,2	28 661,9	26 767,3
	у т. ч. отримані компаніями „non-life” типу	млн грн	12 532,2	13 379,2	17 224,3	22 913,0	19 614,7	22 175,2	21 347,1	19 698,7	26 185,2	24 607,5
	компаніями „life” типу	млн грн	321,3	450,8	783,9	1095,5	827,3	906,5	1346,4	1 809,5	2 476,7	2159,8
4	Валові страхові виплати	млн грн	1894,2	2599,6	4212,9	7050,7	6737,2	6104,6	4864,0	5 151,0	4 651,8	5065,4
	у т. ч. здійснені компаніями „non-life” типу	млн грн	1884,5	2583,6	4189,0	7013,0	6674,5	6052,0	4793,4	5068,9	4502,6	4826,2
	здійснені компаніями „life” типу	млн грн	9,7	16,0	23,9	37,7	62,7	52,6	70,6	82,1	149,2	239,2
5	Рівень страхових виплат	%	14,7	18,8	23,4	29,4	33,0	26,4	21,4	23,9	16,2	18,9
	у т. ч. для компаній „non-life” типу	%	15,0	19,3	24,3	30,6	34,0	27,3	22,5	25,7	17,2	19,6
	для компаній „life” типу	%	3,0	3,6	3,0	3,4	7,6	5,8	5,2	4,5	6,0	11,1
6	Чисті страхові премії	млн грн	7482,8	8769,4	12 353,8	15 981,8	12 658,0	13 327,7	17 970,0	20 277,5	21 551,4	18 592,8
	у т. ч. отримані компаніями „non-life” типу	млн грн	7161,6	8318,8	11 570,3	1095,3	11 830,9	12 421,7	16 633,7	18 468,0	19 074,9	16 433,1
	отримані компаніями „life” типу	млн грн	321,1	450,6	783,4	14 886,5	826,9	906,5	1346,3	1809,5	2476,5	2159,7
7	Чисті страхові виплати	млн грн	1546,7	2326,2	3884,0	6546,1	6056,4	5885,7	4699,2	4970,0	4566,6	4893,0
	у т. ч. здійснені компаніями „non-life” типу	млн грн	1537	2310,1	3860,1	6508,3	5993,8	5833,2	4628,6	4887,9	4417,4	4653,8
	здійснені компаніями „life” типу	млн грн	9,7	16	23,9	37,7	62,7	52,6	70,6	82,1	149,2	239,2

Продовження табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
8	Кількість страхових випадків, за якими прийнято рішення про здійснення страхових виплат	од.	–	–	– <sup>1</sup>	2 094 122,0	1 818 865,0	2 085 976,0	2 170 339,0	2 714 172,0	2 805 264,0	2 606 995,0
	у т. ч. прийнято компаніями „non-life” типу	од.	–	–	–	2 085 751,0	1 809 252,0	2 076 412,0	2 159 310,0	2 701 443,0	2 789 684,0	2 589 118,0
	прийнято компаніями „life” типу	од.	–	–	–	8371,00	9613,0	9564,0	11 029,0	12 729,0	15 580,0	17 877,0
9	Активи страхових компаній (по балансу)	млн грн	20 920,1	23 994,6	32213,0	41 930,5	41 970,1	45 234,6	48 122,7	56 224,7	66 387,5	70 261,30
10	Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування»	млн грн	12346,5	17488,2	19330,3	23904,9	23690,9	27695,0	28642,4	48 831,5	37 914,0	40 530,1
11	Страхові резерви	млн грн	5045,8	6014,1	8423,3	10 904,1	10 141,3	11 371,8	11 179,3	12 577,6	14 435,7	15 828,0
	у т. ч. компаній „non-life” типу	млн грн	4700,4	5405,8	7432,0	9295,1	8352,1	9186,6	8515,5	9 355,0	10 589,9	5 306,0
	компаній „life” типу	млн грн	345,4	608,3	991,3	1609,0	1789,2	2185,2	2663,8	3222,6	3845,8	10 522,0

<sup>1</sup> відсутня статистична інформація

\* складено автором на основі [2-3; 8]

Використовуючи формулу (1) та інформацію табл. 1 обчислюємо інтегральні індекси розвитку страхових компаній „non-life” типу у 2009-2014 роках.

$$I_{с.к. 2009}^{non-life} = \sqrt[8]{0,95 \cdot 0,86 \cdot 0,95 \cdot 1,66 \cdot 0,92 \cdot 0,9 \cdot 0,85 \cdot 0,87} = 0,97;$$

$$I_{с.к. 2010}^{non-life} = \sqrt[8]{1,00 \cdot 1,13 \cdot 0,91 \cdot 1,05 \cdot 0,97 \cdot 1,1 \cdot 1,08 \cdot 1,15} = 1,05;$$

$$I_{с.к. 2011}^{non-life} = \sqrt[8]{1,0 \cdot 0,96 \cdot 0,79 \cdot 1,34 \cdot 0,79 \cdot 0,93 \cdot 1,0 \cdot 1,04} = 0,97;$$

$$I_{с.к. 2012}^{non-life} = \sqrt[8]{0,93 \cdot 0,92 \cdot 1,06 \cdot 1,11 \cdot 1,06 \cdot 1,1 \cdot 0,28 \cdot 1,25} = 0,9;$$

$$I_{с.к. 2013}^{non-life} = \sqrt[8]{0,98 \cdot 1,33 \cdot 0,89 \cdot 1,03 \cdot 0,9 \cdot 1,13 \cdot 1,03 \cdot 1,03} = 1,03;$$

$$I_{с.к. 2014}^{non-life} = \sqrt[8]{0,94 \cdot 0,94 \cdot 1,07 \cdot 0,86 \cdot 1,05 \cdot 0,99 \cdot 0,74 \cdot 0,93} = 0,94.$$

Таким чином, аналізуючи отримані дані, можна сказати, що реально страхові компанії „non-life” типу розвивалися лише у 2010 та 2013 році. При цьому позитивна динаміка є досить незначною. В інші періоди спостерігаємо гальмування темпів росту діяльності зазначених установ у вказаному періоді, за який виконується аналіз у порівнянні з попередніми роками.

Аналогічним чином обчислюємо значення інтегрального індексу розвитку страхових компаній „life” типу. Для цього скористаємося статистичними даними табл. 1. У результаті обрахування окремих індексів розвитку страхових компаній „life” типу отримуємо дані, що представлені в табл. 6.

Таблиця 6

*Індекси розвитку окремих показників діяльності страхових компаній „life” типу в 2009–2014 роках*

Назва індексу	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Індекс кількості страхових компаній „life” типу	0,99	1,00	0,89	0,97	1,00	0,92
Індекс обсягу страхових премій, отриманих страховими компаніями „life” типу	0,76	1,10	1,49	1,34	1,37	0,87
Індекс обсягу страхових виплат, отриманих страховими компаніями „life” типу	1,66	0,84	1,34	1,16	1,82	1,60
Індекс обсягу чистих страхових премій, отриманих страховими компаніями „life” типу	0,06	1,10	1,49	1,34	1,37	0,87
Індекс обсягу чистих страхових виплат, здійснених страховими компаніями „life” типу	1,66	0,84	1,34	1,16	1,82	1,60
Індекс обсягу резервів страхових компаній „life” типу	1,11	1,22	1,22	1,21	1,19	1,38
Індекс кількості договорів страхування, укладених протягом звітного періоду страховими компаніями „life” типу	0,40	1,74	2,27	1,92	1,41	0,14
Індекс кількості фізичних осіб, застрахованих упродовж звітного періоду страховими компаніями „life” типу	0,47	1,45	1,85	1,33	1,08	0,73
Індекс кількості страхових випадків „life” типу, за якими прийнято рішення про здійснення страхових виплат	1,15	0,99	1,15	1,15	1,22	1,15

Джерело: побудовано авторами.

Використовуючи формулу (2), обчислюємо інтегральні індекси розвитку страхових компаній „life” типу в 2009–2014 роках.

$$I_{с.к. 2009}^{life} = \sqrt[9]{0,99 \cdot 0,76 \cdot 1,66 \cdot 0,06 \cdot 1,66 \cdot 1,11 \cdot 0,4 \cdot 0,47 \cdot 1,15} = 0,67;$$

$$I_{с.к. 2010}^{life} = \sqrt[9]{1,0 \cdot 1,1 \cdot 0,84 \cdot 1,1 \cdot 0,84 \cdot 1,22 \cdot 1,74 \cdot 1,45 \cdot 0,99} = 1,11;$$

$$I_{с.к. 2011}^{life} = \sqrt[9]{0,89 \cdot 1,49 \cdot 1,34 \cdot 1,49 \cdot 1,34 \cdot 1,22 \cdot 2,27 \cdot 1,85 \cdot 1,15} = 1,4;$$

$$I_{с.к. 2012}^{life} = \sqrt[9]{0,97 \cdot 1,34 \cdot 1,16 \cdot 1,34 \cdot 1,16 \cdot 1,21 \cdot 1,92 \cdot 1,33 \cdot 1,15} = 1,27;$$

$$I_{с.к. 2013}^{life} = \sqrt[9]{1,0 \cdot 1,37 \cdot 1,82 \cdot 1,37 \cdot 1,82 \cdot 1,19 \cdot 1,41 \cdot 1,08 \cdot 1,22} = 1,34;$$



$$I_{с.к-2014}^{life} = \sqrt[9]{0,92 \cdot 0,87 \cdot 1,6 \cdot 0,87 \cdot 1,6 \cdot 1,38 \cdot 0,14 \cdot 0,73 \cdot 1,15} = 0,87.$$

Аналізуючи отримані дані, варто зазначити, що у порівнянні зі страховими компаніями „non-life” типу цей вид страхування розвивався досить динамічно протягом періоду, що аналізується, і такої динаміці притаманна більш стабільна позитивна тенденція. Найбільшими темпами ринок страхування життя розвивався у 2011 році, коли темп росту становив 40,0 %. Однак у наступні роки цей показник дещо знизився, але стабільна динаміка залишилася. Лише 2014 рік став для окресленого виду страхування кризовим і темпи його розвитку знизилися. У цьому році спостерігаємо негативні тенденції діяльності страховиків „life” типу.

Аналогічним чином обчислюємо значення інтегрального індексу розвитку страхових посередників. У результаті обрахування окремих індексів розвитку страхових посередників отримуємо дані, що представлені в табл. 7.

Таблиця 7

*Індекси розвитку окремих показників діяльності страхових посередників у 2009–2014 роках*

Назва індексу	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Індекс обсягу страхових премій, отриманих страховими посередниками	1,09	0,81	1,10	1,34	1,28	0,82
Індекс обсягу страхових виплат, здійснених страховими посередниками	1,27	2,66	0,70	0,47	1,61	1,04
Індекс обсягу винагороди, отриманої страховими посередниками	1,10	0,90	1,61	0,82	1,22	0,93
Індекс кількості договорів страхування, укладених брокером	0,80	0,86	1,08	0,34	1,13	0,80

Джерело: побудовано авторами.

Використовуючи формулу (3), обчислюємо інтегральні індекси розвитку страхових посередників у 2009–2014 роках.

$$I_{с.пос-2009} = \sqrt[4]{1,09 \cdot 1,27 \cdot 1,1 \cdot 0,8} = 1,05;$$

$$I_{с.пос-2010} = \sqrt[4]{0,81 \cdot 2,66 \cdot 0,9 \cdot 0,86} = 1,14;$$

$$I_{с.пос-2011} = \sqrt[4]{1,1 \cdot 0,7 \cdot 1,61 \cdot 1,08} = 1,08;$$

$$I_{с.пос-2012} = \sqrt[4]{1,34 \cdot 0,47 \cdot 0,82 \cdot 0,34} = 0,65;$$

$$I_{с.пос-2013} = \sqrt[4]{1,28 \cdot 1,61 \cdot 1,22 \cdot 1,13} = 1,3;$$

$$I_{с.пос-2014} = \sqrt[4]{0,82 \cdot 1,04 \cdot 0,93 \cdot 0,8} = 0,64.$$

Таким чином, протягом 2009–2014 років в Україні розвиток страхових посередників можна охарактеризувати як нестабільний, а динаміка діяльності таких установ є не постійно позитивною. Пік періоду активізації діяльності зазначених установ припадає на 2013 рік, в якому темп росту розвитку страхових посередників становив 130,0 %. Проте вже у 2014 році темпи розвитку окреслених посередників значно знизилися, що обумовлюється загальним зменшенням показників розвитку страхового ринку країни.

З даних рис. 2 можна стверджувати про динамічний розвиток компаній страхування життя до 2013 року. У 2012 році динаміка розвитку страхових компаній „non-life” типу та страхових посередників зазнала різкої зміни і загалом ринок продемонстрував негативні тенденції розвитку. Однак 2013 рік можна охарактеризувати як період значного розвитку та активізації всіх страхових установ. Для зазначеного року притаманним є зростання ринку страхування життя, ринку ризикового страхування та активізація діяльності страхових посередників. 2014 рік став для страхових установ дійсно кризовим, що призвело до зниження всіх показників їх функціонування.

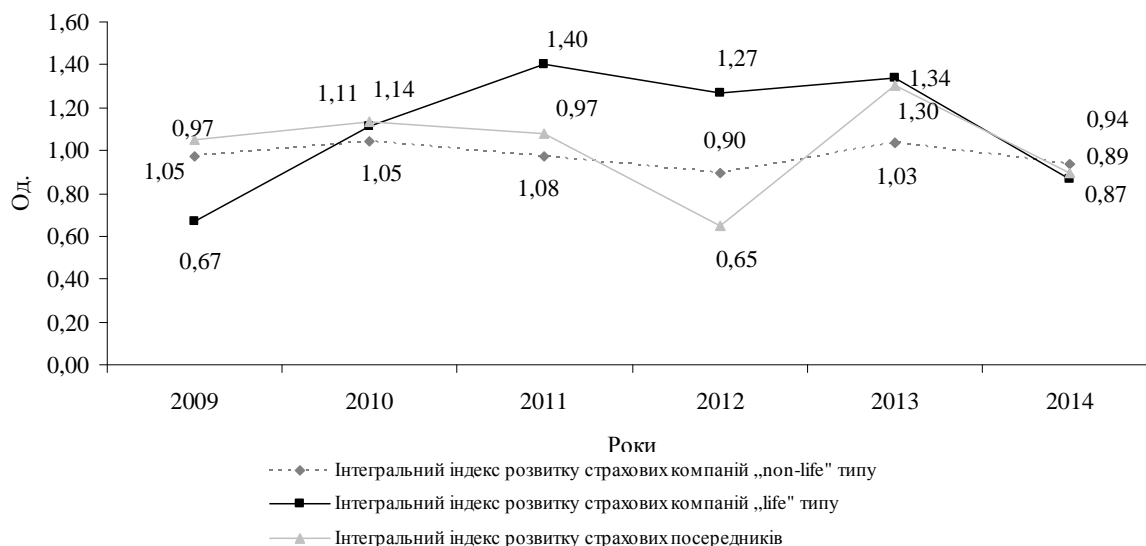


Рис. 2. Інтегральні індекси розвитку страхових компаній „non-life” типу, „life” типу та страхових посередників

Джерело: побудовано авторами.

З урахуванням проведених розрахунків визначимо загальний інтегральний індекс розвитку страхового ринку. Для цього скористаємося формулою (4).

$$I_{\text{с.р.}}^{2009} = \sqrt[3]{0,97 \cdot 0,67 \cdot 1,05} = 0,88;$$

$$I_{\text{с.р.}}^{2010} = \sqrt[3]{1,05 \cdot 1,11 \cdot 1,14} = 1,1;$$

$$I_{\text{с.р.}}^{2011} = \sqrt[3]{0,97 \cdot 1,4 \cdot 1,08} = 1,13;$$

$$I_{\text{с.р.}}^{2012} = \sqrt[3]{0,9 \cdot 1,27 \cdot 0,65} = 0,9;$$

$$I_{\text{с.р.}}^{2013} = \sqrt[3]{1,03 \cdot 1,34 \cdot 1,3} = 1,22;$$

$$I_{\text{с.р.}}^{2014} = \sqrt[3]{0,94 \cdot 0,87 \cdot 0,89} = 0,9.$$

На рис. 3 зображено динаміку зміни інтегрального індексу розвитку страхового ринку протягом 2009–2014 років.

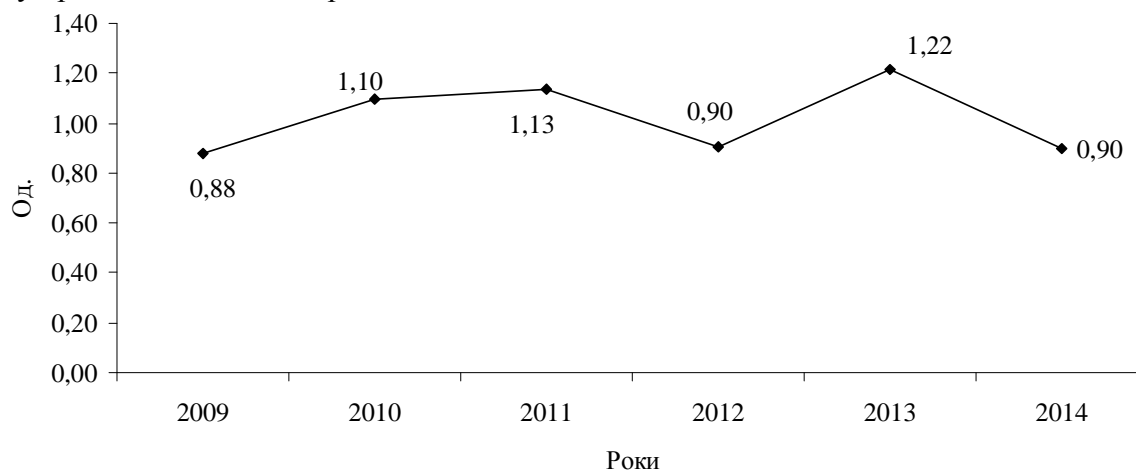


Рис. 3. Інтегральний індекс розвитку страхового ринку України

Джерело: побудовано авторами.

Отже, аналізуючи інформацію щодо загального індексу розвитку страхового ринку України варто зазначити таке. Післякризовий період функціонування страхових компаній ознаменувався різними стадіями їх активної діяльності. Зокрема, найбільший пік

розвитку страхового розвитку в межах зазначеного часового інтервалу припадає на 2013 рік, якому характерна величина зазначеного індексу у 1,22, або 122,0 %. Однак варто зауважити, що значні темпи розвитку досліджуваного ринку в 2013 році пов'язані зі значним зниженням темпів його розвитку в 2012 році. У цей період взагалі спостерігаємо відсутність загальної позитивної динаміки розвитку страхового ринку України.

У 2014 році відбувся спад темпів розвитку такого ринку до 90 % від показників 2013 року. Загалом 2014 рік став дійсно кризовим для розвитку всього страхового ринку України. Такі висновки підтверджуються даними щодо розвитку окремих видів страхових компаній (рис. 2). Ситуація, що склалась, може бути обумовлена наявністю досить значних кризових явищ в економіці України, що можуть бути пояснені як внутрішніми, так і зовнішніми причинами. Зокрема, складна політична ситуація у країні, значні темпи зниження економічного розвитку України, девальвація національної валюти, високі темпи інфляції призвели до глибокої економічної кризи у країні, наслідки якої впливають на функціонування всіх економічних суб'єктів, що реалізують свою діяльність у такій системі економічних відносин. Зазначимо, що реформування банківського сектору, що супроводжується підвищенням вимог НБУ до здійснення діяльності банківськими установами, призвело до закриття значної кількості банківських установ та блокування коштів страхових компаній, що були на рахунках у таких банках. Такі внутрішні форс-мажорні обставини також поглибили рівень нестабільності економічного середовища, у якому функціонують страхові компанії, вплинули на їх фінансову стійкість та загалом стабільність страхового ринку країни.

На рис. 4 наведена узагальнена концептуальна схема застосування індексного аналізу до дослідження сучасних тенденцій розвитку страхового ринку України за 2009–2014 роки.

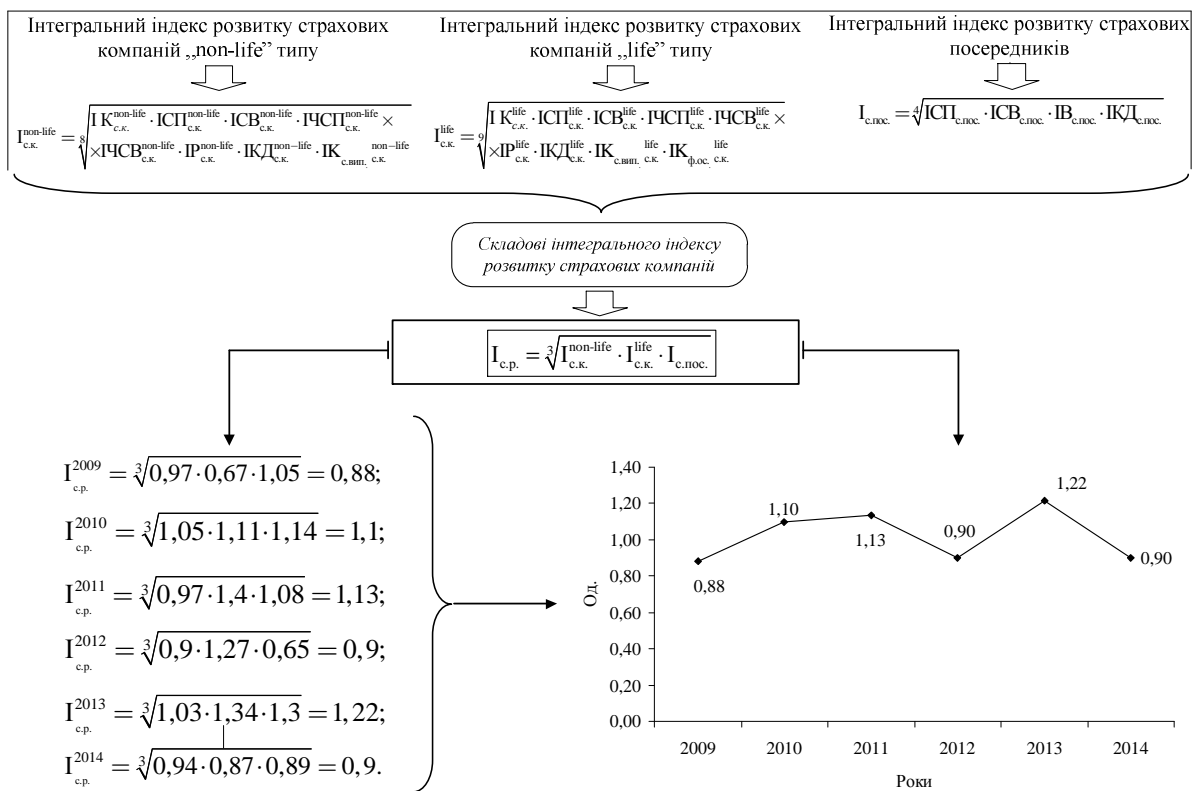


Рис. 4. Інтегральний індекс розвитку страхових компаній в Україні

**Висновки.** Отже, у межах статті запропоновано методіку застосування індексного аналізу до дослідження динаміки розвитку страхового ринку. Зокрема, запропоновано виконувати такий аналіз через визначення інтегрального індексу розвитку страхового

ринку, який варто обчислювати на основі обчислення інтегрального індексу розвитку страхових компаній „non-life” типу, інтегрального індексу розвитку страхових компаній „life” типу, інтегрального індексу розвитку страхових посередників в країні. В основі розрахунку зазначених індексів використано статистичну інформацію, яка надається Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Також було реалізовано на практиці запропоновану методику обчислення інтегрального індексу розвитку страхового ринку. Дослідження проведені на основі статистичного масиву даних за 2009–2014 роки. Таким чином, обчислені за досліджений період індекси розвитку страхових компаній „non-life” типу, індекси розвитку страхових компаній „life” типу, індекси розвитку страхових посередників. Отримано такі результати підрахунків: у 2014 році  $I_{с.к.2014}^{non-life} = 0,94$ ,  $I_{с.к.2014}^{life} = 0,87$ ,  $I_{с.пос.2014} = 0,89$ . Загальний інтегральний індекс розвитку страхового ринку в 2014 році становив 0,9. Таким чином, можна, з урахуванням отриманих даних, стверджувати, що післякризовий період функціонування страхових компаній ознаменувався різними стадіями їх активної діяльності. Зокрема, найбільший пік розвитку страхового розвитку у межах зазначеного часового інтервалу приходить на 2013 рік. У 2009, 2012 та 2014 роках за загальними показниками динаміки страховий ринок України не розвивався, а навпаки, його темпи росту знизилися.

#### Список використаних джерел

1. *Гарбар Ж. В.* Роль страхових компаній в розвитку фінансового ринку України / Ж. В. Гарбар // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 3 (69), т. 2. – С. 20–36.
2. *Дубина М. В.* Актуальні проблеми розвитку страхового ринку України / М. В. Дубина, В. Г. Маргасова, М. В. Тунік // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 2 (2). – С. 219–228.
3. *Дубина М. В.* Сучасні тенденції та особливості розвитку страхового ринку України / М. В. Дубина, І. В. Лисенко, Д. С. Пілевич // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9, ч. 7. – С. 184–188.
4. *Журавель Т. М.* Аналіз сучасного стану страхового ринку України та перспективи його розвитку / Т. М. Журавель, С. Ю. Романенко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – 2008. – № 2 (5). – С. 56–61.
5. *Клепікова О. А.* Дослідження динаміки розвитку страхового ринку України як складової світового ринку страхових послуг / О. А. Клепікова // Вісник Одеського національного університету. – 2010. – Т. 15, вип. 20. – С. 101–112.
6. *Левченко В. П.* Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України в умовах фінансової нестабільності / В. П. Левченко // Збірник наукових праць Національного університету ДПС України. – 2011. – № 1. – С. 257–266.
7. *Приказюк Н. В.* Страховий ринок України: проблеми та перспективи розвитку / Н. В. Приказюк // Вісник Київського національного університету Тараса Шевченка. – 2009. – № 111. – С. 33–37.
8. *Статистична інформація Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс].* – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>.
9. *Томілін О. О.* Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України [Електронний ресурс] / О. О. Томілін, М. В. Фріцберг, М. Ю. Перелай. – Режим доступу : [www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/.../296.pdf](http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/.../296.pdf).
10. *Ярова Г. М.* Страховий ринок України та напрями його правового регулювання і умов світової фінансової кризи / Г. М. Ярова // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2009. – № 5 (36). – С. 164–170.

УДК 332.12

**А. О. Деркач**, магістр

**М. В. Корнєєва**, аспірант

**О. В. Абакуменко**, д-р екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

### ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

**А. О. Деркач**, магистр

**М. В. Корнеева**, аспирант

**О. В. Абакуменко**, д-р экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

### ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ БАНКОВСЬКОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

**Anna Derkach**, master

**Maria Korneeva**, PhD student

**Olga Abakumenko**, Doctor of Economics,

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

### DIGITIZATION BANKING SECTOR OF UKRAINE

*Визначено сутність діджиталізації, обґрунтовано проблеми та перспективи розвитку діджиталізації вітчизняного банківського сектору. Визначено вимоги до банків з погляду клієнта, інвестора та самого банку.*

***Ключові слова:** діджиталізація, цифровий банк, розвиток банківського сектору, діджитал-споживачі, нові технології банківського сектору.*

*Определена сущность диджитализации, обоснованы проблемы и перспективы развития диджитализации отечественного банковского сектора. Определены требования к банкам с точки зрения клиента, инвестора и самого банка.*

***Ключевые слова:** диджитализация, цифровой банк, развитие банковского сектора, диджитал-потребители, новые технологии банковского сектора.*

*In the article the essence digitization, grounded problems and prospects digitization domestic banking sector. The requirements for the banks point of view of the client, the investor and the bank itself.*

***Key words:** digitization, digital bank, the banking sector, digital-consumers, new technology banking sector.*

**Постановка проблеми.** Останні тренди розвитку банківського сектору у світі ілюструють поступовий перехід від продуктоорієнтованого підходу організації банківської діяльності до клієнтоорієнтованого. При цьому акцент робився на максимальному задоволенні потреб клієнта та розширенні спектра наданих йому послуг. Швидкий розвиток ІТ-технологій, розроблення та широке використання мобільних програм не оминули й банківський сектор, у короткий термін висунувши на перший план необхідність діджиталізації банківських операцій.

**Метою статті** є дослідження передумов та проблем діджиталізації банківського сектору України.

**Виклад основного матеріалу.** Все більше банків надають увагу не стільки нарощуванню активів і пасивів, скільки якості обслуговування своїх клієнтів через спрощення процедур надання своїх банківських послуг, наданню особливих кредитних ліній і депозитів на вигідних умовах. У час цифрових технологій все більше банків у різних країнах світу віддають перевагу переходу надання онлайн-послуг клієнтам, таким чином відбувається поступова діджиталізація банківського сектору [3].

Діджиталізація – це процес переведення певного інформаційного поля з аналогового у цифровий формат для більш легкого подальшого використання на сучасних електронних девайсах.

Найближчим часом цифровий банківський сервіс повинен стати головним каналом взаємодії банку з клієнтом. Банк «ВВА» підрахував, що нині 95 % відносин з клієнтами банки вже проводять через цифрові технології на відстані. В середньому клієнт банку користується цифровими додатками банківського сектору приблизно 26 разів на місяць. У той час як лише в середньому 2 рази на рік приходиться у відділення свого банку, тому відділення будуть закриватись, а інвестиції у цифрові технології будуть зростати [1].

Як свідчать дані, наведені на рис. 1, частка діджитал-активних споживачів у 2015 році була досить значною – від 69 % в Японії до 91 % у Великій Британії. 61 % населення розвинених країн Азії використовують мобільний банкінг завдяки месенджером та мобільним програмам. За результатами опитування, що проводив HSBC – банк, ідею цифрового банкінгу підтримують 81 % населення Японії, 79 % – Тайваня, 74 % – Гонконгу, 72 % – Сінгапуру, 71 % – Австралії.

В Україні ступінь охоплення Інтернетом становить близько 36 %, хоча ще 7 років тому не перевищував 5 %.

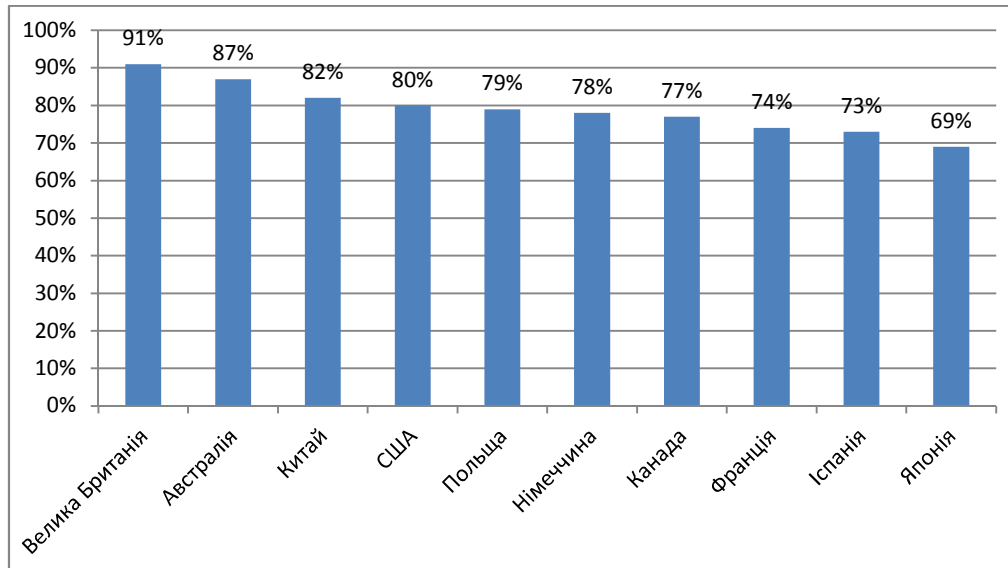


Рис. 1. Частка діджитал-активних споживачів у 2015 році, %

Джерело: побудовано автором на основі даних джерел [2].

На сьогодні провідні тренди у банківському секторі пов'язані з розвитком цифрових технологій та нововведеннями, які стають можливими завдяки технологічним змінам. Серед світових тенденцій функціонування та розвитку ринку банківських послуг в умовах діджиталізації варто виділити такі:

- підвищення ролі Інтернету;
- розвиток взаємного страхування;
- поширення Інтернету речей;
- підвищення ролі соціальних медіа;
- розвиток телематики;
- підвищення ролі мобільних, ігрових та відеотехнологій.

Стимулювання зростання та розповсюдження цифрових технологій дозволяє знизити вартість обслуговування й операційні ризики. Серед припустимих реформ у цьому напрямку можна назвати скасування вимоги щодо наявності фізичного підпису, введення цифрової ідентифікації, електронного архівування та електронної звітності.

Оптимізація процесів операцій з готівкою та збільшення електронних платежів. Такий захід повинен бути впровадженням сучасних технологічних рішень, які дозволять користувачам перераховувати грошові кошти юридичним та фізичним особам у режимі реального часу через мобільні додатки, та розширенням інфраструктури платежів по картках відповідно до світових тенденцій.

Створення єдиної інфраструктури обслуговування фінансових організацій, щоб збільшити продуктивність та стимулювати автоматизацію, об'єднання помітно вплине на невеликих гравців і буде підтримувати надійність банківського сектору.

Можемо виділити такі проблеми розширення цифрового формату банківського сектору України:

1. Значний обсяг паперової роботи та надлишок мережі відділень.

На сьогодні в Україні на кожне банківське відділення в середньому припадає у 2–3 рази менше клієнтів, ніж у розвинених країнах, що свідчить про доцільність подальшої оптимізації мереж. Крім того, українські банки стикаються з жорсткою регламентацією процесів та необхідністю реалізовувати чималий обсяг паперової роботи.

## 2. Висока частка операцій з готівкою.

Відділення українських банків перевантажені операціями з готівкою, що відображає високу частку тіньової економіки та недостатній рівень розвитку платіжної інфраструктури. В середньому в українських банківських відділеннях касири обробляють у 5–10 разів більше операцій з готівкою, ніж у США та країнах ЄС.

Частка операцій зі зняття готівки, що виконуються вручну, становить 13 % сукупного обсягу таких операцій, що більш ніж вдвічі перевищує аналогічний показник країн Центральної та Східної Європи (6 %). Через касу в Україні також здійснюється 73 % операцій із поповнення рахунку, тоді як у Польщі цей показник становить 49 %.

Існує значний потенціал у напрямку зменшення частки операцій з готівкою, а також ручних процесів у відділеннях. Певні операції, що здійснюються касирами, можна перевести у банкомати та платіжні термінали, якщо стимулювати перехід клієнтів на самообслуговування, у тому числі через підвищення комісії за проведення транзакцій у відділеннях. Також вагомим чинником є безперервна робота та цілодобова доступність банкоматів. Інвестуючи кошти у розвиток інфраструктури, українські банки повинні також подбати про підвищення доступності банкоматів і терміналів.

Як наслідок, банкомати, термінали і відділення українських банків обробляють мільйони операцій з оплати комунальних послуг готівкою. Частка таких операцій з готівкою в Україні становить 59 % від загального розміру платежів та переказів, тоді як у Польщі цей показник становить всього 3 %, а у країнах Центральної та Східної Європи – 7 % [2].

Підвищенню продуктивності у цьому випадку будуть сприяти такі заходи:

- використання цифрових технологій при сплаті комунальних послуг;
- переведення операцій з готівкою у банкомати і платіжні термінали;
- розвиток інфраструктури POS-терміналів.

## 3. Відмінності у рівні продуктивності між банками.

Хоч і складнощі, пов'язані з регулюванням та переважанням операцій з готівкою, є спільними для всіх учасників ринку, показники продуктивності банків все ж значно розрізняються. Лідери суттєво випереджають інші банки за кількістю роздрібних клієнтів, які обслуговуються в одному відділенні, та успішно переводять операції з готівкою у банкомати й електронні канали. Таким чином, подальша консолідація та розповсюдження найкращих практик можуть сприяти підвищенню продуктивності у секторі.

Відносно ефективні банки обслуговують майже втричі більше клієнтів у розрахунок на одне відділення. Лідери також досягають більших успіхів у переведенні касових транзакцій з відділень до банкоматів та у цифрові канали.

Створення нових IT-інфраструктур банку дозволяє забезпечити управління ризиками для досягнення прибутковості. Широке використання цифрових послуг є майбутнім банківської системи. Україна в цій сфері має велику конкурентну перевагу, тому що вітчизняні банки давно й ефективно використовують у своїй практиці передові інноваційні технології. Нині банківська система України переживає стадію якісної трансформації і згодна на перехід на цифрові технології [2].

Сьогодні майбутнє цифрового банкінгу неможливе без використання цифрової валюти. На сьогодні як центральні, так і приватні банки активно проводять створення цифрових валют. Цифрова валюта – це інтернет-форма грошових коштів, яка потрібна для обміну і проявляє властивості, подібні фізичним валютам, але без передачі у власність. Прикладом є Amazon Coins, Facebook Credit, Nintendo Points.

Виникнення електронних грошей перш за все зумовлено негайною потребою проводити недорогий та швидкий переказ коштів без посередництва, адже для чималої кількості населення офіційні банківські канали є недоступними та дорогими.

З розвитком діджиталізації банківського сектору з'являються цифрові гібриди банків. Цифрові гібриди – це більш сучасний підхід, його основи заклав ще NetBank в 1996-му році, і в цьому напрямку йдуть Fidor, Atom, LHV Bank (Естонія) і DBS Digibank (Сінгапур). Подібне банки використовують прицільно спроектовану ІТ-інфраструктуру, яку на 60–80 % дешевше реалізувати і на 30–50 % дешевше підтримувати, ніж інфраструктуру класичного банку. Однак гібриди все ще застосовують централізовані бази даних, сховища і примітивні протоколи взаємодії.

Цифрові банки – це банки, що використовують нові технології і тісно інтегруються з повсякденним життям сучасних людей, тих, хто постійно використовує комп'ютер і мобільні пристрої. Нові банки відмовляться від єдиного централізованого сховища даних, яке легко може стати метою для зловмисників, на користь безпечних зашифрованих розподілених сховищ і використовуватимуть біометрії для контролю доступу до цінної інформації.

Повністю цифрові банки – це банки, що використовують нові технології і тісно інтегруються з повсякденним життям сучасних людей віком до 50 років, тих, хто постійно використовує комп'ютер і мобільні пристрої. Нові банки відмовляться від єдиного централізованого сховища даних, яке легко може стати метою для зловмисників, на користь безпечних зашифрованих розподілених сховищ і використовуватимуть біометрії для контролю доступу до цінної інформації.

Ключові вимоги до банків розглядають з трьох поглядів: споживача (рис. 2), інвестора (рис. 3) і самого банку (рис. 4).



Рис. 2. Ключові вимоги до банків з погляду клієнта

Джерело: [4].

З погляду споживача до цифрового банку майбутнього висувуються такі вимоги:

- Цілісний досвід призначений для користувача. Клієнт чекає, що банк надасть йому повний, інтерактивний і інтуїтивно зрозумілий план руху його грошей.
- Біометрія. Очікується реалізація не тільки класичних видів біометричного контролю, таких як контроль доступу за відбитками пальців або сітківки, а й поведінкової біометрії.
- Мобільність. Mobile First – всі клієнтські бізнес-процеси повинні розроблятися з урахуванням того, що переважна більшість клієнтів буде ними користуватися через мобільний пристрій.
- Повністю цифрові процеси. Очікується, що всі спілкування з клієнтом, KYC-процедури, будуть цифровим та безпаперовими.



- Можливість випуску електронних карт з попередньо встановленими лімітами, заснованими на поведінці клієнта. Тут же від нових банків очікується простий і зрозумілий цифровий гаманець, що включає в себе сховище персональних даних (у тому числі державних цифрових паспортів).

- Підтримка P2P-перекладів і краудфандінга, включаючи P2P-кредитування.



Рис. 3. Ключові вимоги до банків з погляду інвестора

Джерело: [4].

З погляду інвестора цифровий банк майбутнього повинен мати можливість створювати нову цінність за допомогою таких інструментів:

- Повністю цифрові платежі – це основа монетизації послуг. Мобільні та онлайн-платежі, національні та міжнародні.

- Цифрові гаманці дуже важливі для реалізації послуг з доданою вартістю (VAS), до того ж вони допомагають оптимізувати вартість транзакцій для клієнтів.

- Автоматизація продажів і створення нових продуктів – платформи штучного інтелекту допоможуть автоматизувати продаж вже наявних продуктів і створення нових, можливо, розроблених персонально для клієнта.

- Безшовна мультиканальність дозволить підвищити роль банку в житті клієнта і збільшити лояльність.

- Фінансове планування, робо-едвайзінг – радники на основі штучного інтелекту, що турбуються про фінансовий стан клієнта і стежать за його бюджетом та обов'язковими платежами.

- Підтримка СМБ. Нові кредитні моделі для малого і середнього бізнесу дозволять збільшити прибутковість від обслуговування таких компаній.



Рис. 4. Ключові вимоги до банків з погляду самого банку

З погляду самого банку новий цифровий банк повинен мати такі особливості:

- Гнучка IT-інфраструктура. Створення цифрового банку з нуля дозволить створити нову інфраструктуру, забезпечити поліпшене керування ризиками.

- Оновлені підходи до проектування і використання сховищ даних. Це дозволить зберігати й обробляти за короткий час зростаючі обсяги даних.

- Розширена аналітика, в тому числі на основі великих даних. Аналіз поведінкових даних клієнтів, поєднаний з даними від великих інтернет-платформ, стане основою для прийняття рішень і розроблення нових продуктів.

- Використання платформ штучного інтелекту дозволить новому банку швидко реагувати на нову інформацію і будувати повний фінансовий профіль клієнтів, включаючи їх поведінку, кредитну історію і звичку ризикувати при фінансовому плануванні, а також формувати «на льоту» пропозиції для клієнта.

- Комплексна бізнес-модель – цей підхід дозволить банку, що тримає в собі всі дані, поліпшити і запустити «розумний» фрод-контроль, що може стати конкурентною перевагою і знизити втрати від шахрайства.

- Безпека даних та захист споживача. Основний принцип нових банків – «дешевше заплатити за побудову безпечної інфраструктури, ніж розплачуватися за втрату даних».

Одним з досягнень банківського сектору в Україні став запуск системи онлайн-верифікації громадянина – BankID. BankID являє собою систему контролю, яка дозволяє підтвердити особу користувача в Інтернеті, використовуючи його банківські дані для упевненості, що користувач – реальна людина, а не шахрай. Ця система була створена за образом систем, які уже давно використовуються у Швеції та Фінляндії. В BankID користувач зможе не тільки отримати виписки і різні документи на державних сайтах «у два кліки», за якими сьогодні треба стояти в чергах, а й оплатити будь-які держпослуги, адже банківська система верифікації надає миттєвий доступ до карти користувача.

На сьогодні онлайн-верифікація користувача на урядових ресурсах можлива тільки через цифровий підпис, в Україні зареєстровано не більше 1,5 млн цифрових підписів, більшість з яких належить юридичним особам, на жаль решта громадян не мають можливості пройти верифікацію «у два кліки». Але така система розвивається і має право на існування, оскільки зручна в користуванні і, крім державних структур, така система може також зацікавити комерційні компанії, які зможуть підвищити конверсію за рахунок простоти ідентифікації та оплати на сайті, таким чином підвищувати популярність системи.

Платіжні картки швидко ввійшли в наше життя. Ще зовсім нещодавно скрізь використовувалися тільки карти з магнітною смугою. Сьогодні ж нікого не здивуєш картою з чіпом. Загальновідомо, що чіпова, мікропроцесорна або, співзвучні, платіжна EMV-карта – новий і безпечний спосіб доступу до розрахункового рахунку. Вона безпечніше карти з магнітною смугою і її практично неможливо сфальсифікувати.

Для підвищення безпеки фінансових операцій в Україні планують ввести міжнародний стандарт для операцій з банківських карт з чіпом – EMV. Цей стандарт був розроблений спільно зусиллями компаній Europay, MasterCard і Visa, щоб підвищити рівень безпеки фінансових операцій.

З кожним роком цифрові технології в банківському секторі вдосконалюються. З'являються нові послуги, покращується сервіс, так і з'явилися роботизовані консультанти, які з часом будуть витіснити реальних фінансових спеціалістів. Аналітики з компанії з управління активами Bernstein переконані, що роботизовані фінансові консультанти стануть одним з найпопулярніших явищ у банківській сфері. Цифрові роботи-консультанти будуть допомагати клієнтам управляти активами і капіталом, також дають поради щодо інвестування – і все це за скромну плату. Наразі вони набувають все більшої популярності серед інвесторів. З їх допомогою можна легко відкрити рахунок, а зв'язок між оцінкою ризиків і розміщенням активів вибудована логічно [4]. На нашу думку, такий цифрово-

технологічний прогрес може негативно позначитися на ринку праці, оскільки замість кваліфікованих спеціалістів будуть працювати роботи-консультанти.

Таким чином, проведене дослідження свідчить про проникнення цифрових технологій у банківський сектор. Як наслідок, виникає потреба у зміні правил ведення бізнесу, спроможних забезпечити конкурентоспроможність позиції банків на ринку в умовах швидкозмінних можливостей, технологій та інновацій. Необхідно розробити діджитал-стратегію. Причому ключові зміни у діяльності банківського сектору в умовах діджиталізації мають бути клієнтоорієнтованими, а також забезпечувати підвищення ефективності діяльності банківського сектору та її розвиток. Серед них:

- формування нової якості обслуговування клієнтів;
- розроблення нових та удосконалених існуючих продуктів;
- розроблення нових та удосконалених наявних каналів реалізації банківських послуг [6];
- формування діджиталорієнтованого персоналу;
- оптимізація процесів;
- впровадження надійних інструментів ідентифікації – наприклад, біометричних методів.

**Висновки.** Діджиталізація являє собою новий напрям у розвитку банківського сектору, що передбачає використання нових технологій (Інтернету, мобільних пристроїв або інших електронних каналів).

У свою чергу, діджиталізація банківського сектору – це впровадження нових технологій та даних у бізнес-процеси з метою підвищення ефективності його діяльності.

Факторами, які сприяють поширенню та розвитку діджиталізації банківського сектору, є розвиток нових технологій, необхідність зниження витрат, посилення конкуренції.

Невдовзі пластикові картки будуть витіснені смартфонами з Інтернет банком, але з іншого боку, це вимагає значних вкладень та інвестицій. Однак нині нестабільність нашої економіки не дозволяє банкам займатися інвестиціями. Драйвером розвитку цифрових технологій банківської системи може стати НБУ.

Банки повинні створюватись для людей, а не для грошей. На сьогодні існує проблема в тому, що відділення банків не були призначені для цієї мети. Вони створювались для того, щоб тримати під наглядом гроші та здійснювати грошові транзакції для роботи з готівкою. Банк повинен взаємодіяти з клієнтом, потрібно знайти спосіб створити у клієнта відчуття того, що у нього склався взаємозв'язок з банком. З огляду на те, що клієнти починають звертатись до цифрових сервісів, стає зрозуміло, що деякі форми банківського обслуговування потрібні сучасному інтернет-користувачу.

#### Список використаних джерел

1. *Діджиталізація банківської системи* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/tribotinka/ss-63384661>.
2. *Майбутнє банківської системи України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art\\_id=12504076](http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=12504076).
3. *Майбутнє фінтеху за робоконсультантами* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hightech.fm/2016/11/02/roboadvisor>.
4. *Маніфест МІТ – насувається третя хвиля банківських інновацій* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bankir.ru/publikacii/20161020/manifest-mit-nadvigaetsya-tretya-volna-bankovskikh-innovatsii-10008185/>.
5. *Розвиток ринку в умовах діджиталізації* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-mirovogo-rynka-strahovaniya-v-usloviyah-didzhitalizatsii>.
6. *Тенденції на ринку банківських послуг* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ukrinform.ua/rubric-other\\_news/1873241-maybutne\\_bankivskih\\_viddilen\\_platignih\\_kart\\_tehnologiy\\_plategiv\\_2083555.html](http://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1873241-maybutne_bankivskih_viddilen_platignih_kart_tehnologiy_plategiv_2083555.html).

УДК 368:339.13(477)

**В. П. Ільчук**, доктор економічних наук

**В. В. Ануля**, магістр

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

## ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

**В.П. Ильчук**, доктор экономических наук

**В.В. Ануля**, магистр

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

## ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА В УКРАИНЕ

**Valerii Pchuk**, Doctor of Economics

**Viktoriia Anulia**, master

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

## PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF THE INSURANCE MARKET IN UKRAINE

*Розглянуто кількість страхових компаній, результати діяльності страхового ринку України в докризовий, кризовий і посткризовий періоди. Проаналізовано основні показники діяльності страхових компаній, виявлено проблеми розвитку страхового ринку України. Визначено перспективи розвитку страхового ринку України.*

***Ключові слова:** страхування, страховий ринок, страхові компанії, страхові премії, страхові виплати, страхові резерви.*

*Рассмотрены количество страховых компаний, результаты деятельности страхового рынка Украины в докризисный, кризисный и посткризисный периоды. Проанализированы основные показатели деятельности страховых компаний, обнаружены проблемы развития страхового рынка Украины. Определены перспективы развития страхового рынка Украины.*

***Ключевые слова:** страхование, страховой рынок, страховые компании, страховые премии, страховые выплаты, страховые резервы.*

*In the article is considered the number of insurance companies, the results of the insurance market of Ukraine in the pre-crisis, crisis and post-crisis periods. Basic performance of insurance companies indicators are analyzed, the problems of insurance market of Ukraine development are found. Perspectives of the insurance market of Ukraine are certain.*

***Key words:** insurance, insurance market, insurance companies, insurance bonuses, insurance payments, insurance backlogs.*

**Постановка проблеми.** Страхування є основою суспільного розвитку, його збалансованості та стабільності. Страховий ринок є стратегічно важливим та перспективним сегментом економіки, що дає змогу забезпечити соціально-економічну стабільність у суспільстві, забезпечує компенсацію збитків у результаті настання несприятливих подій, знижує витратну частину бюджетів різних рівнів та є джерелом внутрішніх довгострокових інвестицій в економіку країни. На сьогодні страховий ринок в Україні лише частково виконує свої соціально-економічні функції в державі. Незважаючи на процеси лібералізації торгівлі страховими послугами, поглинання і капіталізацію страхових компаній, підвищення темпів зростання та якості надання окремих видів страхування, впровадження нових страхових продуктів, досі залишається дуже низькою довіра населення до діяльності страхових компаній.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженням окремих теоретичних та практичних особливостей функціонування та розвитку страхового ринку займалися такі українські вчені, як В. Д. Базилевич, О. І. Барановський, С. С. Осадець, Р. В. Пікус, О. О. Гаманкова, Н. М. Внукова, Н. В.Ткаченко, Ф. М. Фурман, О. М. Залетов, Р. В. Пікус, Г. Ю. Тлуста, Н. В. Приказюк та інші.

**Мета статті.** Головною метою цієї роботи є дослідження сучасних тенденцій функціонування страхового ринку в Україні, виявлення та аналіз проблемних питань, які гальмують розвиток вітчизняного страхового ринку, та обґрунтування напрямів удосконалення і перспектив розвитку страхового ринку.

**Виклад основного матеріалу.** Страховий ринок є однією з найважливіших складових фінансового сектору економіки. Страховий ринок – це частина фінансового ринку, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист, формуються попит і пропози-

ція на нього. Головною функцією страхового ринку є акумуляція та розподіл страхового фонду з метою страхового захисту суспільства [4].

Основні показники діяльності страхового ринку протягом 2010–2015 рр. наведено у таблиці.

Ринок страхових послуг залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків. Він має два типи страхування – компанії типу «life» – страхові компанії, що здійснюють страхування життя, та «non-life» – страхові компанії, що здійснюють страхування видів, інших, ніж страхування життя.

Таблиця

*Динаміка основних показників розвитку страхового ринку за період 2010–2015 рр.*

Стаття	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Загальна кількість СК	456	442	414	407	382	361
у т. ч. СК “non-life”	389	378	352	345	325	312
у т. ч. СК “life”	67	64	62	62	57	49
Валові страхові премії	23 081,7	22 693,5	21 508,2	28 661,9	26 767,3	29 736,0
Валові страхові виплати	6 104,6	4 864,0	5 151,0	4 651,8	5 065,4	8 100,5
Рівень валових виплат, %	26,4	21,4	23,9	16,2	18,9	27,2
Чисті страхові премії	13 327,7	17 970,0	20 277,5	21 551,4	18 592,8	22 354,9
Чисті страхові виплати	5 885,7	4 699,2	4 970,0	4 566,6	4 893,0	7 602,8
Рівень чистих виплат, %	44,2	26,2	24,5	21,2	26,3	34,0
Обсяг сформованих страхових резервів	11 371,8	11 179,3	12 577,6	14 435,7	15 828,0	18 376,3
Загальні активи страховиків (згідно з формою 1 (П(С)БО 2))	45 234,6	48 122,7	56 224,7	66 387,5	70 261,2	60 729,1
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів	27 695,0	28 642,4	48 831,5	37 914,0	40 530,1	36 418,8
Обсяг сплачених статутних капіталів	14 429,2	14 091,8	14 579,0	15 232,5	15 120,9	14 474,8

Джерело: складено на основі [5].

Починаючи з 2010 року спостерігається тенденція до скорочення страхового ринку України у контексті зменшення кількості страхових компаній. Так, загальна кількість страхових компаній станом на кінець 2015 року становила 361, у тому числі СК “life” – 49 компаній, СК “non-life” – 312 компаній, тобто порівняно з попереднім роком кількість компаній зменшилася на 21 од., порівняно з 2013 роком – на 46 компаній. Отже, в 2015 році кількість страхових компаній зменшилася на 95 одиниць, або на 26,3 % у порівнянні з 2010 роком.

Однак доречно зазначити, що попри значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 99,9 % – акумулюють 200 СК “non-life” (64,1 % всіх СК “non-life”) та 99,0 % – 20 СК “life” (40,8 % всіх СК “life”) [5].

Перш за все зменшення кількості страхових компаній можна пояснити застосуванням заходів Національного комітету фінансових послуг до страховиків за порушення вимог діяльності у сфері фінансових послуг. Посилення конкуренції та висока концентрація на ринку фінансових послуг стали основними причинами згортання бізнесу багатьох страхових компаній. Унаслідок підвищення вимог до діяльності страховиків, обмеженості платоспроможного попиту клієнтів на послуги страхування, можливий подальший вихід із ринку операторів страхових послуг [1].

Валові страхові премії з 2010 до 2012 року зменшились на 1 573,5 млн грн, або на 7,3 %. Таке падіння супроводжувалося як зовнішніми чинниками впливу: зменшенням доходів населення, зростанням безробіття, збільшенням кількості збиткових підприємств тощо, так і внутрішніми – констатацією неефективності регулювання та нагляду за страховим ринком, відсутність відповідальності страховиків за відмову або затягування страхових виплат, зростанням вартості страхових полісів на фоні зменшення якості страхових послуг тощо [2]. За результатами 2013 року обсяг надходжень валових страхових премій порівняно з 2012 роком збільшився на 7 153,7 млн грн (або на 33,3 %)

та становив 28 661,9 млн грн. Серйозне падіння обсягів страхових премій за наслідками 2014 року зумовлене загальним анексією АР Крим, бойовими діями на Сході України, падінням економіки, зниженням ділової активності контрагентів, активних девальваційних процесів, низьким рівнем довіри страхувальників до стану фінансової стійкості українських страховиків, зубожінням як населення, так і економіки загалом [2]. На кінець 2015 року валові страхові премії зросли на 2 968,7 млн грн (11,1 %) у порівнянні з попереднім роком, і на 6 654,3 млн грн, або на 28,8 % у порівнянні з 2010 роком.

Обсяг валових страхових виплат/відшкодувань в 2015 році у порівнянні з 2014 роком збільшився на 3 035,1 млн грн (59,9 %).

Аналізуючи надходження чистих страхових премій протягом 2010–2013 років, можна відзначити стійку тенденцію зростання їх обсягів. Але за наслідками 2014 року слід констатувати зменшення аналізованого показника порівняно із 2013 роком до 18 592,8 млн грн, тобто на 13,7 %. Таку тенденцію не можна позитивно оцінити, зокрема, зважаючи на те, що рівень чистих виплат збільшився на 5,1 в. п. до 26,3 % і це, відповідно, негативно впливає на ефективність діяльності страхових компаній. На кінець 2015 року обсяг чистих страхових премій збільшився на 3 762,1 млн грн (20,2 %) порівняно з попереднім роком, і на 9 027,2 млн грн, або на 67,7 % у порівнянні з 2010 роком.

Обсяг чистих страхових виплат у 2015 році збільшився на 2 709,8 млн грн (55,4 %) у порівнянні з попереднім роком. Тобто темпи зростання страхових виплат значно перевищують темпи зростання страхових платежів, що є негативним фактором.

З 2010 по 2013 рік рівень чистих виплат зменшився на 28,8 %, а починаючи з кінця 2013 мав тенденцію до зростання на 12,8 %, і в 2015 році становив 34,0 %. З 2010 по 2011 рік рівень валових виплат зменшився на 11,6 %, у 2012 році спостерігається поживлення на 2,5%, у 2013 році маємо спад на 7,7 % і з кінця 2013 року відбувається зростання рівня валових виплат на 11,0 % – у 2015 році він становив 27,2 %.

Протягом останніх років спостерігається тенденція до зростання страхових резервів. Таке зростання в 2015 році становило 7 004,5 млн грн, або 61,6 % у порівнянні з 2010 роком.

Страхові резерви в 2015 році зросли на 16,1 % у порівнянні з 2014 роком, при цьому технічні резерви – на 9,2 %, а резерви зі страхування життя – на 29,8 %. До такого росту страхових резервів призвело проведення переоцінки активів за справедливою вартістю [3].

Загальні активи страховиків до 2014 року мали стійку тенденцію до зростання. Таке зростання в 2014 році становило 25 026,6 млн грн (або 55,3 %) у порівнянні з 2010 роком.

На кінець 2015 року в порівнянні з попереднім роком мали тенденцію до скорочення:

– загальні активи страховиків – на 9 532,1 млн грн, або на 13,6 %;

– активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів, – на 4 111,3 млн грн, або на 10,1 %;

– обсяг сплачених статутних капіталів – на 646,1 млн грн, або на 4,3 %.

На зменшення загальних активів страховиків та активів, визначених законодавством для представлення коштів страхових резервів, вплинули такі чинники:

– втрата активів пов'язана з анексією Автономної Республіки Крим та веденням бойових дій на сході України;

– зменшення кількості страхових компаній;

– списання неліквідних активів з балансів страховиків [5].

Основним макроекономічним індикатором розвитку страхового ринку є співвідношення сукупної страхової премії до ВВП (показник глибини ринку). Як і раніше, цей показник залишається дуже низьким, і далі продовжує знижуватися (рис.). Так, при загальній тенденції зростання ВВП України протягом всього періоду за 2015 рік частка валових страхових премій у відношенні до ВВП становила 1,5 %, що на 0,2 % менше в порівнянні з 2014 роком та на 0,5 % менше порівняно з показником 2013 року; частка

чистих страхових премій у відношенні до ВВП за 2015 рік становила 1,1 %, що на 0,1 % менше в порівнянні з відповідним показником 2014 року та на 0,4 % менше в порівнянні з 2013 роком.

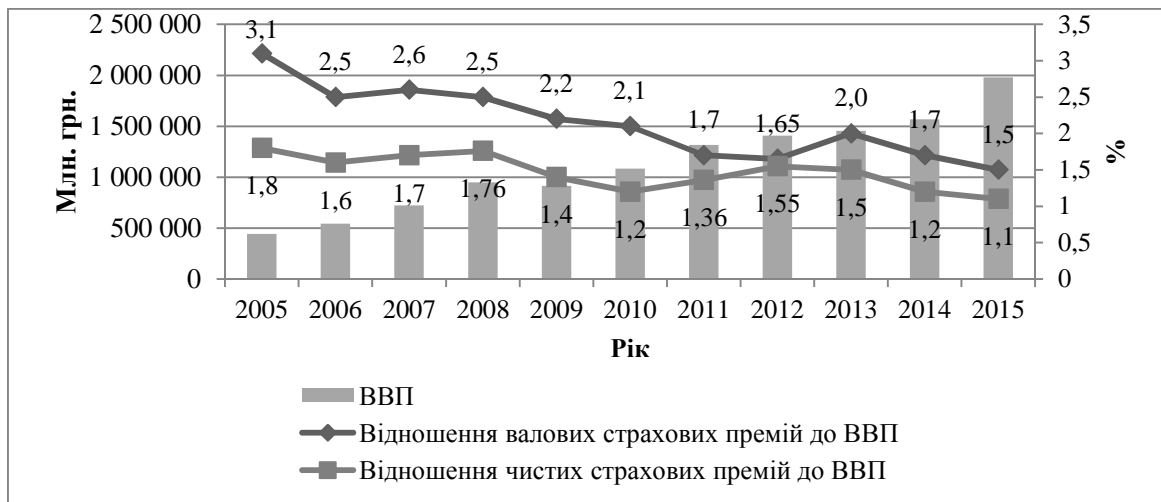


Рис. Співвідношення страхових премій до ВВП України у 2005–2015 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [5; 6].

Таким чином, вітчизняний страховий ринок ще не акумулює значні інвестиційні ресурси і не справляє значний вплив на процеси перерозподілу ВВП у країні.

Отже, оскільки рівень перерозподілу ВВП через страхові операції не досягає 3 %, то це означає, що на страховому ринку України існують серйозні проблеми, оскільки в розвинених країнах даний показник становить 8–12 %.

За такої ситуації страхування не має змоги впливати на розвиток економіки і не відіграє суттєвої ролі в соціально-економічних відносинах держави. Фінансово-економічна криза 2008–2009 років суттєво вплинула на стан вітчизняної економіки, і держава поки що не має змоги вийти на докризовий рівень розвитку. А значить, зберігається низька купівельна спроможність потенційних страхувальників та відсутній платоспроможний попит на страхові послуги.

Таким чином, сучасний страховий ринок України у своєму розвитку має певні здобутки та численні недоліки, притаманні функціонуванню як окремих страхових компаній, так і системи страхування в цілому.

Основними проблемами розвитку українського страхового ринку є:

1. Недосконала система правового забезпечення та державного регулювання страхової діяльності.
2. Немає чіткого бачення стратегічного розвитку вітчизняного ринку страхових послуг та його окремих складових.
3. На ринку страхових послуг помітно відчувається недостатність кваліфікованих фахівців страхової справи.
4. У зв'язку з погіршенням фінансового стану населення падає попит на послуги страхових компаній.
5. Відсутність надійних довгострокових інструментів, а також гарантій збереження та повернення вкладених коштів.
6. Відсутність довіри населення та суб'єктів господарювання до страхових компаній.
7. Відсутність якісної статистичної інформації і недостатність інформаційно-аналітичних матеріалів про стан і проблеми формування страхового ринку [3].

Для вирішення вказаних проблем необхідно:

– прискорити розроблення та прийняття нового Цивільного кодексу України, в якому необхідно передбачити правові основи регулювання страхової діяльності в Україні;

- удосконалити систему правового забезпечення через прийняття нової редакції Закону України «Про страхування» (удосконалити законодавчу та нормативну базу, прийняти відповідні закони та нормативно-правові акти, що регламентують права та обов'язки ринкових суб'єктів та врегулювати механізми здійснення страхування);
- удосконалити систему державного регулювання страхової діяльності (удосконалення порядку оподаткування страхової діяльності, впорядкування сукупності видів страхування та вирішення інших завдань);
- залучити довгострокові надійні інвестиційні інструменти, а також збільшити гарантії збереження та повернення вкладених коштів страховими компаніями;
- встановити вимоги до платоспроможності страховиків на основі оцінки ризиків і якості їх активів;
- впровадити європейські стандарти класифікації ризиків у страхуванні, скоротити кількість неефективних видів обов'язкового страхування;
- здійснити перехід страховиків на міжнародні стандарти фінансової звітності і забезпечити розкриття інформації у фінансовій звітності страховиків відповідно до цих стандартів;
- забезпечити створення незалежного інституту експертизи договорів і страхових випадків, а також діючої системи контролю над фінансовим станом страхових компаній;
- забезпечити заходи щодо формування страхової культури громадян та підвищення фінансової грамотності учасників страхового ринку;
- забезпечити розроблення та впровадження додаткових актів законодавства, що сприятимуть запобіганню використанню страхового ринку для проведення протиправних і сумнівних операцій та шахрайства, включаючи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом [3].

Найближчим часом ситуація на страховому ринку України не покращиться. Без стабілізації всієї економічної системи страхові компанії все таки будуть знаходитись у тяжкому економічному становищі.

**Висновки і пропозиції.** Отже, на сьогодні страховий ринок України знаходиться на етапі розвитку і має певні переваги та значну кількість недоліків: темпи росту страхового ринку відстають від темпів росту економіки, а його частка у ВВП країни незначна. Але український страховий ринок має великий потенціал для розвитку. На нашу думку, реалізація запропонованих рекомендацій щодо вирішення проблем розвитку страхового ринку України має суттєво зміцнити його фінансовий потенціал. Формування розвинутого ринку страхових послуг в Україні забезпечить сприятливі умови для ринкової трансформації та стабільний розвиток національної економіки.

#### Список використаних джерел

1. Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rurik.com.ua/>.
2. Водозазська О. А. Розвиток страхового ринку у контексті ефективності процесу андеррайтингу / О. А. Водозазська // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – 2015. – Том 22, № 1. – С. 90–96.
3. Лук'яненко І. Г. Сучасні тенденції функціонування та напрями реформування страхового ринку України / І. Г. Лук'яненко, В. В. Сінельнік // Економічний вісник університету. – 2015. – № 27/1: Економічні науки. – С. 221–227.
4. Осадець С. Напрямки модернізації страхової справи / С. Осадець // Страхова справа. – 2012 – № 2 (46). – С. 13–17.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/>.



## ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 658.8:663.21:336

**В. П. Ільчук**, д-р екон. наук

**В. Л. Пазюк**, здобувач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

### ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ СТВОРЕННЯ ТА ПРОСУВАННЯ ВИННОГО БРЕНДА

**В. П. Ильчук**, д-р экон. наук

**В. Л. Пазюк**, соискатель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

### ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОЦЕССА СОЗДАНИЯ И ПРОДВИЖЕНИЯ ВИННЫХ БРЕНДОВ

**Valerii Pchuk**, Doctor of Economics

**Viktoriiia Paziuk**, candidate

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

### FINANCIAL ALLOCATIONS FOR DEVELOPMENT AND PROMOTION WINE BRAND

*Показана важливість участі держави у процесах створення та просування винного бренда та визначені джерела їх фінансування. Проаналізовано зарубіжний досвід державної підтримки процесів створення та просування винного бренда.*

**Ключові слова:** бренд, фінансове забезпечення, створення, просування, винний бренд, інвестиції, попит, державна фінансова підтримка, інноваційна активність.

*Показана важність участія государства процесса создания и продвижения винового бренда и определены источники их финансирования. Проанализирован зарубежный опыт государственной поддержки процессов создания и продвижения винового бренда.*

**Ключевые слова:** бренд, финансовое обеспечение, создание, продвижение, винный бренд, инвестиции, спрос, государственная финансовая поддержка, инновационная активность.

*Shown importance of the participation of the state and promote the process of creating wine brand and identified sources of funding. The foreign experience of state support processes of creating and promoting a brand of wine.*

**Key words:** brand, financial security, creation, promotion, wine brand, investment demand, government financial support, innovative activity.

**Постановка проблеми.** У сучасних економічних умовах для забезпечення конкурентоспроможності товарів та послуг одним із найважливіших засобів поряд з їх якістю та експлуатаційними характеристиками є бренд. Створення та просування бренду потребує залучення значних фінансових ресурсів. На сьогодні вітчизняні виробники стикаються з проблемою недостатнього фінансування процесів створення та просування бренду.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питанням фінансового забезпечення процесів створення та просування винного бренду присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених: Л. А. Козаченко, В. Ф. Оберемчук, О. Є. Гудзь, Н. М. Кошарська, Л. А. Сиволап, Т. Ю. Шафранська, А. О. Оніщенко, С. О. Єрмак, О. О. Лісніченко, А. Бочі та ін. Незважаючи на велику кількість вагомих наукових робіт з проблем фінансового забезпечення процесів створення та просування бренду, ця проблема потребує подальшого наукового дослідження.

**Мета статті.** Головною метою роботи є пошук джерел та розроблення схем фінансового забезпечення процесів створення та просування винного бренду.

**Виклад основного матеріалу.** Обсяг фінансового забезпечення процесів створення та просування винного бренду можна визначити як суму всіх витрат на маркетингові дослідження, творчі розробки, витрати на стимулювання збуту, рекламу і т. ін. Бренд – це дуже важливий інструмент для розвитку бізнесу. Створення бренду – це довгострокові інвестиції з високим ступенем ризику. Інвестиції в бренд є, мабуть, одним з найбільш ризикованих напрямків фінансового забезпечення. Інвестиції в побудову бренду дуже часто значно більші, ніж вкладення в нову технологію або нове обладнання, але

про те, наскільки вони виправдані, можливо дізнатись тільки через досить тривалий час, витративши значну частку фінансів на креатив, комунікації тощо. Якщо бренд побудований неправильно, це може призвести до значних фінансових втрат. Причому нерідко ці втрати починають виявлятися не відразу, чергуючись з короткостроковими підйомами продажів, вдалими промо-акціями та інше. Підприємства, бренди яких посідають лідируючі позиції у своїх сегментах, ретельно зважують можливі ризики, прагнуть мінімізувати їх завдяки дослідженням, комплексній експертизі, використанню досвіду роботи на інших ринках. Підприємства регулярно відстежують, наскільки сформований бренд відповідає поставленим завданням, що в ньому вимагає коректування і т. ін. Інвестиції в бренди, як правило, досить великі і не завжди забезпечують успіх. На комунікацію, пов'язану з просуванням продукту, можуть бути витрачені значні фінанси, але цей продукт може так і не стати брендом. Для інвестування в бренд характерна досить активна і витратна комунікація, яка будується на постійній чи регулярній основі. Компанії, що створюють бренди, усвідомлюють, що відмова від активної комунікації, від постійної взаємодії зі споживачами може призвести до втрати лідерства [7].

Оскільки створення та просування бренда є інструментом активізації інноваційного розвитку підприємства, підвищення конкурентоспроможності його товарів на вітчизняному та міжнародному ринках, то постає питання доцільності фінансової підтримки такої діяльності з боку держави. Створення та просування винного бренда на вітчизняному та світовому ринках за підтримки держави допоможе створити позитивний імідж не тільки продукту, а й країні, в якій він був створений. Також участь держави у фінансовому забезпеченні процесів створення та просування бренда виробника дасть впевненість закордонним інвесторам, щодо розміщення своїх капіталів в Україні.

Форма державної участі у фінансуванні процесів створення та просування винного бренда може ґрунтуватись на дії програм підтримки підприємництва, інноваційних проектів, участі держави у створенні елементів інноваційної інфраструктури, підготовки кадрів для інноваційної діяльності. Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» [6], який спрямований на підтримку інноваційного розвитку економіки України, передбачено державну підтримку суб'єктам господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти. У більшості країн світу бюджетні кошти є основним джерелом фінансування інноваційної діяльності, в Україні ж характерним є зовсім інший підхід з мінімальною участю держави.

У розвинутих країнах одним із найбільш розповсюджених методів фінансового забезпечення інноваційної діяльності, у тому числі об'єктів інтелектуальної власності, є залучення коштів сторонніх інвесторів, що, зокрема, здійснюється і через емісію акцій компанії. Виділяються різні типи інвесторів, серед яких, перш за все, є успішні підприємці, заможні люди з багатим практичним досвідом у певній галузі економіки, які мають можливість і бажання, з різних причин, ризикнути частиною власних коштів. Найвідомішим типом інвесторів інноваційних підприємств є венчурні фонди (від англ. слова *venture* – ризикове підприємство). Основний принцип діяльності венчурних фондів полягає у фінансуванні певної кількості порівняно невеликих, не пов'язаних один з одним проектів у розрахунок на високу норму прибутку на інвестований капітал без яких-небудь гарантій або забезпечення [8]. Однак в Україні діяльність венчурних фондів практично не відчувається, хоча для їх діяльності і були створені певні законодавчі умови.

Фінансування бренда передбачає надання необхідної підтримки на етапах створення та просування допомоги у проблемних ситуаціях. Фінансове забезпечення процесів створення та просування винного бренда вирішується за рахунок власних внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів, іноді за допомогою фінансових засобів закордонних інвесторів та ін. Найбільш ефективною слід вважати багаторівневу підтримку з боку держави, галузі (регіону) і власним коштом (рис.).



Рис. Значущість багаторівневої підтримки процесів створення та просування бранда

Джерело: розроблено авторами.

До переваг фінансового забезпечення створення та просування винного бренду власними коштами можна віднести: підвищення фінансової стійкості за рахунок додатково сформованого з прибутку власного капіталу; формування і використання власних коштів, що здійснюється стабільно упродовж року; спрощений механізм прийняття управлінських рішень; висока норма прибутку інвестованого капіталу, що не потребує сплати позикового процента в будь-яких його формах; істотне зниження ризику неплатоспроможності та банкрутства під час їх використання [4]. Незважаючи на переваги, на практиці нові або невеликі підприємства не в змозі фінансувати бренди тільки за рахунок внутрішніх ресурсів, тому що це доволі складно і ризиковано, через що вони звертаються до зовнішніх джерел.

Зовнішні джерела фінансування процесів створення та просування винного бренду – це джерела, які отримує підприємство з інших установ та організацій на умовах платності та строковості. До них належать позикові та залучені ресурси. Позикові фінансові кошти передбачають повернення їх зі сплатою відсотків за користування або без сплати. Їх джерелами є кошти бюджетів, позабюджетних фондів, комерційні та інші кредити, іноземні інвестиції [5]. Фінансове забезпечення створення та просування винного бренду може здійснюватися також через отримання банківського кредиту або випуску облігацій. Проте лише стабільні, добре відомі компанії, які мають високі кредитні рейтинги, можуть дозволити собі останнє, тому що у випадку неуспіху створення та просування винного бренду зможуть розрахуватися з інвесторами за рахунок надходжень від поточної діяльності. Переваги позикових засобів (довгострокові кредити фінансово-кредитних установ, лізинг, форфейтинг, франчайзинг): дає можливість на основі зважених фінансових рішень забезпечити розвиток бренду, збільшуючи прибутковість власного капіталу, швидке оновлення основних виробничих фондів без значних одноразових витрат. Недоліки залучення позикових засобів – це погіршення фінансових результатів реалізації проектів; високий ступінь ризику; проблеми гарантій або застави, необхідних для кредитування.

Залучені засоби (бюджетні кошти державного й місцевого рівнів; вітчизняні та іноземні інвестиції: гранти, міжнародні програми, пайові внески закордонних інвесторів, кошти іноземних фондів; емісія акцій) забезпечують: акумулювання значних фінансових ресурсів завдяки розміщенню акцій; можливість відносно вільно маневрувати структурою цих ресурсів; прямі вкладення у вигляді цінних паперів, основних фондів, промислової та інтелектуальної власності та прав на них здійснюються на основі укладання партнерських угод про спільне ведення інноваційної діяльності. До недоліків залучення вказаних засобів відноситься заангажованість конкурсного відбору інноваційних пропозицій; ПрАТ не можуть залучати значні обсяги інвестиційних ресурсів; розміщення цінних паперів є складним і дорогим процесом; додаткова емісія цінних паперів може призвести до розмиття пакета акцій та рейдерства [4].

Безумовно, традиційними, основними джерелами фінансування створення та просування бренду є його власне фінансування і позикові кошти. У ході розвитку ринкової економіки можуть виникати і розвиватися нові форми і джерела фінансування бренду. Їх структура може змінюватися залежно від зміни кон'юнктури ринку, фінансово-економічного становища у країні та світі, фінансової стійкості організацій та ін. [3]. Фінансове забезпечення процесів створення і просування винного бренду є однією з найважливіших умов під час проведення ефективної діяльності підприємства на вітчизняному та світових ринках.

Зразком для вітчизняних виробників у створенні та просуванні бренду може служити Польща, яка зосередилася на розширенні присутності на закордонних ринках. Нині формування позитивного іміджу здійснюється в п'яти напрямках: просування бренду «Polska»; підтримка суб'єктів господарювання польськими посольствами, Міністерством економіки та іншими урядовими організаціями; створення системи, що дозволяє отримати інформацію про зовнішні ринки; фінансові інструменти для розширення експорту.

Ідея введення бренда була дуже важливою, оскільки на багатьох ринках Польща і польські продукти не дуже відомі. Просуваючи бренд «Polska», чиновники припускають, що не тільки ця країна, але і її фірми стануть більш впізнаваними. Ідея охоплює багато галузей, а просування відбувається за допомогою культурних заходів і фестивалів, бізнес-конференцій, виставок, появи в зарубіжних ЗМІ, що є одним з найбільш витратних заходів. Просування бренда координується відповідними міністерствами та іншими установами (у тому числі МЗС, Міністерством спорту і туризму, Міністерством культури і національної спадщини, Міністерством фінансів, Міністерством економіки), і провідна роль у цьому процесі відводиться міжвідомчому органу – Раді щодо сприяння розвитку Польщі. У всьому світі близько 90 посольств працюють і забезпечують підтримку польських підприємств. Підприємства високо цінують цю підтримку, зокрема на несвропейських ринках де під час політичних візитів презентується брендований знак «Polska», завдяки чому місцеві покупці більше прагнуть до співпраці.

Уряд пропонує вичерпну інформацію про закордонні ринки, зокрема про ведення бізнесу і функціональні особливості ринку. Для розвитку польського експорту в межах реалізації бренда «Polska» уряд надає фінансову підтримку. Так, існують програми фінансування участі польських підприємців в ярмарках, програмах обміну, виставках, відбувається координація з фондами ЄС щодо поліпшення іміджу країни на закордонних ринках. Все більшу популярність серед підприємств набувають державні експортні кредити і страхування цих кредитів. Так, у Польщі для програми під брендований знаком «Polska» вибрано 15 галузей, серед яких, зокрема, косметична, фармацевтична, меблева, виробництво яхт і човнів і т. ін. [1].

Аналізуючи зарубіжний досвід, можемо зробити висновок, що державна підтримка для створення та просування винного бренда повинна надаватися в інституційній та фінансовій сферах. В інституційній сфері необхідна законодавча підтримка, підтримка державних установ та поширення в міжнародному інформаційному просторі позитивних відомостей про виробників та застосування інструментів, які б охоплювали всі види діяльності, пов'язані з просуванням експорту.

Фінансова підтримка процесів створення та просування бренда з боку держави повинна забезпечити: залучення інвестицій у диверсифікацію діяльності підприємств; фінансування участі українських підприємців у просуванні своїх брендів на міжнародних виставках, ярмарках та інших заходах для презентації продукції та обміну досвідом; стимулювання банків у фінансуванні українського експорту. В межах державної інституційної та фінансової підтримки необхідними заходами є: проведення економічних форумів; забезпечення у відкритому доступі повної інформації про заплановані економічні місії, активізація двостороннього зв'язку між бізнесом і урядом щодо просування українського експорту за кордоном; організаційна підтримка участі вітчизняних підприємств у міжнародних виставках, ярмарках та інших заходах для презентації продукції та обміну досвідом; посилення співпраці посольств з місцевими органами влади, сприяння налагодженню контактів з місцевими підприємствами, що надають інформацію про ринок, виставках, ярмарках тощо; залучення місцевих експертів, які будуть підтримувати українські фірми на конкретному ринку [2].

Владним структурам необхідно зрозуміти важливість у нинішній конкурентній боротьбі діяльності щодо створення та просування бренда, яка є основоположною стратегією конкурентних переваг вітчизняних підприємств та країни на закордонних ринках. Українські виробники, які створюють та просувають бренд, мають стати популярними насамперед тому, що бренд є гарантом якості, безпеки та унікальності продукції. Тільки це може стати запорукою підвищення попиту на українську продукцію за кордоном, проте держава повинна створити оптимальні умови для ведення бізнесу як з метою залучення зовнішніх інвестицій, так і з метою створення вигідних умов для вітчизняних підприємців-експортерів.

**Висновки і пропозиції.** Виходячи з проведених досліджень можна зробити висновок про те, що в сучасних умовах основним джерелом фінансового забезпечення створення та просування винного бренда виступають в основному власні фінансові джерела. Отже, актуальним на сьогодні питанням є збільшення частки державної участі у фінансовому забезпеченні вказаних процесів, а також підвищення уваги держави та суспільства в цілому до підтримки бренда вітчизняного виробника.

#### Список використаних джерел

1. *Бочі А.* Формування бренду України має стати невід'ємною частиною реформ [Електронний ресурс] / А. Бочі. – Режим доступу : <http://www.icps.com.ua/a-bochi-formuvannya-brendu-ukrayiny-ma-staty-nevidmnoyu-chastynou-reform/>.
2. *Гудзь О. Є.* Фінансове забезпечення інноваційного розвитку підприємства [Електронний ресурс] / О. Є. Гудзь. – Режим доступу : [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis\\_64.exe?...](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...)
3. *Козаченко Л. А.* Стратегічні орієнтири інвестування виноробної галузі України [Електронний ресурс] / Л. А. Козаченко. – Режим доступу : <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=3478&i=2>.
4. *Кошарська Н. М.* Проблеми фінансового забезпечення розвитку аграрних підприємств та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / Н. М. Кошарська. – Режим доступу : [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis\\_64.exe?...](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...)
5. *Оберемчук В. Ф.* Формування та реалізація ефективних стратегій розвитку бренду як засіб підвищення конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс] / В. Ф. Оберемчук. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit\\_2012\\_18\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2012_18_6).
6. *Сиволап Л. А.* Інноваційний розвиток національної економіки [Електронний ресурс] / Л. А. Сиволап. – Режим доступу : <http://http://journals.uran.ua/index.php/2225-6407/article/view/19006>.
7. *Шафранська Т. Ю.* Аналіз стану інноваційної діяльності підприємств Черкаської області [Електронний ресурс] / Т. Ю. Шафранська, А. О. Оніщенко. – Режим доступу : [http://http://www.rusnauka.com/42\\_PRNT\\_2015/Economics/13\\_203038.doc.htm](http://http://www.rusnauka.com/42_PRNT_2015/Economics/13_203038.doc.htm).
8. *Єрмак О. С.* Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] / О. С. Єрмак, О. О. Лісніченко. – Режим доступу : <http://http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4034>.

УДК 658:004.56

**І. В. Садчикова**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**В. С. Садчиков**, канд. екон. наук

Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Чернігів, Україна

### КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

**И. В. Садчикова**, канд. экон. наук,

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**В. С. Садчиков**, канд. экон. наук

Межрегиональная академия управления персоналом, г. Чернигов, Украина

### КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

**Iryna Sadchykova**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**Victor Sadchykov**, PhD in Economics

Interregional Academy of Personnel Management, Chernihiv, Ukraine

### THE CONCEPTUAL BASES OF THE INFORMATION AND ANALYSIS PROVISION OF THE COMPANIES FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY

*Розглянуто формування поняття інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Виявлено основні особливості складових інформаційно-аналітичної діяльності та визначено послідовність кроків щодо їх успішного застосування. Наведено та доповнено принципи інформаційно-аналітичної діяльності економічної безпеки підприємств. Запропоновано методи, що допомагають у повному обсязі досліджувати зовнішнє середовище підприємств з погляду їх інформаційно-аналітичної діяльності. Висвітлено поелементний склад системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки підприємства.*

**Ключові слова:** інформаційно-аналітичне забезпечення, фінансово-економічна безпека, інформаційна робота, аналітична робота, фактор, метод, методика, середовище, тенденція, система, загроза.

*Рассмотрено формирование понятия информационно-аналитического обеспечения финансово-экономической безопасности предприятия. Выявлены основные особенности составляющих информационно-аналитической деятельности и определена последовательность шагов по их успешному применению. Приведены и дополнены принципы информационно-аналитической деятельности экономической безопасности предприятий. Предложены методы, помогающие в полном объеме исследовать внешнюю среду предприятий с точки зрения их информационно-аналитической деятельности. Освещен поэлементный состав системы информационно-аналитического обеспечения безопасности предприятия.*

**Ключевые слова:** информационно-аналитическое обеспечение, финансово-экономическая безопасность, информационная работа, аналитическая работа, фактор, метод, методика, среда, тенденция, система, угроза.

*The article describes the formation of the concept of information-analytical provision of financial and economic security. The basic features of the components of the information and analytical activities have been discovered. Sequence of steps for their successful application have been defined. Information-analytical principles of economic security are supplemented. The methods that help fully explore the environment of enterprises in terms of information-analytical activities are offered. Scheme of the system of information and analytical support security are highlighted.*

**Key words:** information and analytical support, financial and economic security, information work, analytical work, factor, method, technique, medium, trend, system, threat.

**Постановка проблеми.** В умовах глобальної інформатизації всіх сфер життя практично неможливо приймати ефективні рішення без їх всебічного й об'єктивного інформаційного забезпечення. Ризик використання неповної або необ'єктивної інформації в управлінських рішеннях сьогодні істотно впливає на успіх як конкретної комерційної операції, так і в цілому підприємницької діяльності. В умовах обмежених можливостей отримання суб'єктами вітчизняного підприємництва необхідної їм інформації через відсутність певних правових норм, методи інформаційно-аналітичної роботи є основним засобом формування інформаційних ресурсів усіх видів підприємств.

Усе це має безпосереднє відношення до діяльності співробітників структур служб безпеки підприємств. За таких обставин сучасний фахівець з питань безпеки підприємства повинен уміти досконало здійснювати пошук та збір інформації, необхідної для його діяльності та діяльності його підприємства, оцінювати та використовувати її.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Теоретико-методичні та науково-практичні аспекти економічної безпеки було вдосконалено такими дослідниками, як: П. Я. Пригунов, В. В. Крутов, М. М. Єрмошенко, Т. М. Іванюта. Узагальнюючи основні твердження, що виникли в результаті проведення дослідження праць зазначених науковців, можна відзначити, що економічна безпека являє собою певний стан захищеності від загроз, ризиків та небезпек. Вона складається з певних складових, до яких можна віднести: економічну, соціальну, технічну, інтелектуальну, кадрову, ринкову, правову, інформаційну складову [6; 14].

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Необхідною умовою безпечного функціонування сучасних підприємств є своєчасне розроблення система інформаційного-аналітичного забезпечення. Питання створення та розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки все ще залишається малодослідженим, оскільки в умовах ринкової економіки України суб'єкти підприємництва більшою мірою виборюють своє право на існування.

З огляду на це в них не залишається «вільних» ресурсів для впровадження ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення своєї економічної безпеки. Саме тому головним і необхідним є розкриття основних сутностей створення та функціонування інформаційно-аналітичного забезпечення та перспектив його розвитку.

**Мета статті.** Метою цього дослідження є визначення сутності інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки підприємства, виявлення основних факторів, проблем та перспектив її розвитку.

**Виклад основного матеріалу.** Цей етап розвитку суспільства вважається інформаційним. Сучасний етап інформатизації пов'язаний з використанням електронно-обчислювальної техніки, систем телекомунікацій, створення мереж ЕОМ. Зростає потреба в розробленні й застосуванні ефективних рішень у сфері інформаційної індустрії, де здійснюється виробництво технічних і програмних засобів, інформаційних технологій для одержання нових знань.

Важливим фактом є те, що інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємства складають два взаємопов'язані елементи – інформаційний, тобто відносно самостійної діяльності спеціально підготовлених фахівців, зайнятих пошуком, відбором, обробленням, накопиченням, узагальненням і збереженням інформаційних одиниць (перший етап процесу інформаційно-аналітичного забезпечення у системі управління будь-якого механізму), та аналітичний, який є похідним другим етапом процесу інформаційно-аналітичного забезпечення у системі управління будь-якого механізму: виробництво спеціально підготовленими фахівцями на підставі наявних інформаційних одиниць і складних розумових процесів нового знання щодо явища або події, що вивчається [1; 3; 7].

Отже, можна зробити висновок, що інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємства – це вид інформаційного забезпечення підприємницької діяльності, який поєднує в собі, з одного боку, інформаційну роботу тобто шляхи, засоби та методи добування і надання керівництву необхідної інформації, а з іншого – аналітичну роботу, яка включає форми та методи аналізу для її оброблення, необхідні під час оцінювання ситуації і прийняття рішення на відповідному рівні в інтересах розвитку підприємства.

В основі інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки підприємства лежить інформаційно-аналітична діяльність. Так, І.М. Кузнецов у своєму підручнику «Інформація: сбор, защита, анализ: учебник по информационно-аналитической работе» [8, с. 17–18] розглядає інформаційно-аналітичну діяльність у двох аспектах, тобто розгалужує на інформаційну та аналітичну роботу (рис. 1). До засобів інформаційної роботи автор відносить «сукупність документальних, технічних та інших пристроїв, призначених для накопичування, оброблення, систематизації, зберігання і видачі інформації» [5; 8, с.17].



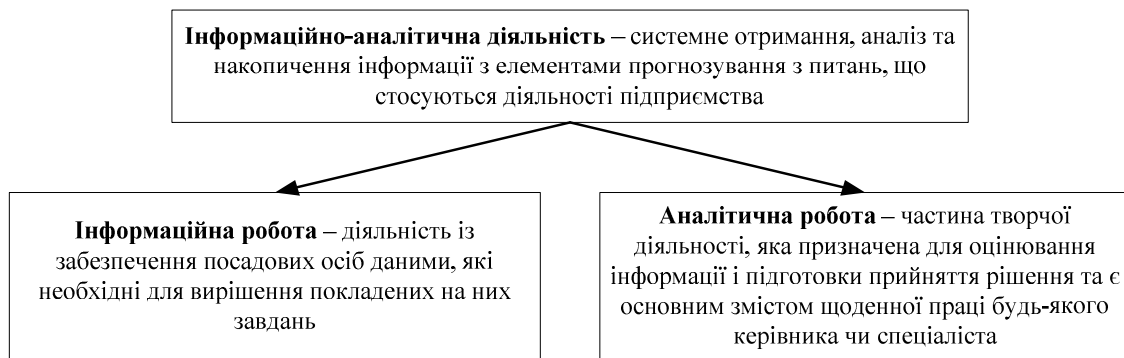


Рис. 1. Складові інформаційно-аналітичної діяльності

Засобами аналітичної роботи І. М. Кузнецов вважає закони і методи розумової діяльності, а також інші технічні засоби, на основі і за допомогою яких здійснюється оброблення фактичних даних з більш високою якістю [8].

Отже, інформаційно-аналітична робота – це система заходів, які проводяться підрозділами або окремими працівниками служби безпеки підприємства з метою збору та оброблення необхідної інформації з певних питань та на підставі проведеної роботи – розробки інформаційно-аналітичних документів для керівництва підприємства.

Головні елементи інформаційно-аналітичної роботи [13]:

- збір та пошук інформації (головний, найважливіший і визначальний елемент);
- попереднє вивчення, інформаційно-аналітичне оброблення, формулювання висновків, облік;

- підготовка інформаційних (інформаційно-аналітичних) документів.

Для успішної інформаційно-аналітичної діяльності необхідно дотримуватися певної послідовності своїх дій, а саме:

- попереднє знайомство з проблемою, яку необхідно вирішити;
- ознайомлення з базовими термінами та поняттями, які планується використати для вирішення проблеми або розв’язання спірних питань;
- пошук необхідної інформації та збирання фактів, накопичення знань і відомостей;
- дослідження отриманої інформації та розуміння фактів, а також осмислення матеріалу;
- постановка проблеми в загальному вигляді;
- побудова «припущення» стосовно поставної проблеми;
- вибір алгоритму або моделі за допомогою яких можна вирішити проблему, та проведення дослідження на їх основі;
- формування попередніх висновків;
- перевірка висновків;
- оформлення інформаційного або інформаційно-аналітичного документа.

Сама інформаційно-аналітична діяльність спрямована на узагальнення, оцінювання, зіставлення інформації, на її розуміння й інтерпретацію, на пояснення і розуміння інформації щодо об’єкта аналізу, прогнозування його поведінки, написання рекомендацій для ухвалення управлінських рішень.

Тобто для створення раціонального потоку інформації про економічну безпеку підприємства повинні опиратися на такі принципи інформаційно-аналітичної діяльності [4; 12]:

- уніфікованості, що припускає те, що аналітики повинні прагнути до того, щоб проектні рішення, які ними пропонуються, підходили до якомога ширшого кола завдань, які вирішуються;

- активності – проведення інформаційно-аналітичної діяльності і видача її результатів незалежно від конкретних запитів користувачів з елементами прогнозування;

- обґрунтованості – отримання аргументованих результатів аналітичної роботи з використанням сучасних досягнень науки, ефективних інформаційно-аналітичних технологій тощо;
- гнучкості – можливість швидкої адаптації до змін суспільно політичних обставин без модифікації структури методів і засобів реалізації аналітичної роботи;
- системності, що припускає встановлення порядку функціонування всієї системи аналітичної інформації загалом і її динамічних тенденцій;
- принцип вирішення нових завдань, що дозволяє виявляти й вирішувати нові завдання, які ставляться перед підприємством у зв'язку з ускладненням зовнішнього середовища;
- принцип першого керівника, заснований на безпосередньому керівництві аналітичною роботою на підприємстві першим керівником у зв'язку з тим припущенням, що він буде постійно спрямовувати аналітичний відділ на вирішення нових більш складних завдань і намагатися вивести підприємство на лідируючі позиції в конкурентному середовищі;
- принцип розвитку – розроблений комплекс вирішення аналітичних завдань повинен створюватися з урахуванням можливості поповнення й постійної актуалізації без порушення його функціонування;
- принцип сумісності – при створенні системи повинні бути реалізовані інформаційні інтерфейси, завдяки яким вона може взаємодіяти з іншими системами відповідно до встановлених правил;
- принцип стандартизації, що припускає те, що під час створення аналітичних комплексів повинні бути раціонально застосовані типові уніфіковані й стандартизовані елементи, проектні рішення, пакети прикладних програм, зокрема такі, які дозволяють створювати економіко-математичні моделі;
- принцип ефективності полягає у досягненні раціонального співвідношення між витратами й цільовими ефектами, включаючи кінцеві результати автоматизації;
- принцип єдиної інформаційної бази, що припускає те, що вихідна інформація один раз вводилась у систему й могла бути використана багаторазово.

Таким чином, для проведення правильної і коректної інформаційно-аналітичної діяльності службі безпеки підприємства або окремим працівникам необхідно досконало досліджувати зовнішнє середовище з використанням основних прийомів та методів, серед яких є [2]:

- метод «5х5»;
- метод «чотирьох питань»;
- матриця Дж. Х. Вільсона;
- SWOT-аналіз;
- STEP-аналіз або PEST-аналіз та ін.

Метод «5х5» використовується для визначення найбільш значущих елементів зовнішнього середовища був запропонований у 1984 р А. Х. Мескон. Він включає в себе 5 питань про 5 факторах зовнішнього середовища [9].

1. Якщо Ви володієте інформацією про фактори зовнішнього середовища, назвіть хоча б п'ять з них.
2. Які п'ять факторів зовнішнього середовища представляють для Вас найбільшу небезпеку?
3. Які п'ять факторів із планів ваших конкурентів Вам відомі?
4. Якщо Ви вже визначили напрямок стратегії, які п'ять факторів могли б стати найбільш важливими для досягнення Ваших цілей?
5. Назвіть п'ять зовнішніх просторів, що включають можливість змін, які могли б стати сприятливими для Вас.

Для того, щоб дати достовірні відповіді на кожне з цих питань, необхідно зібрати вже наявну інформацію про організаційну середовищі і спробувати дати прогнози її майбутнього стану.

Ще одним інструментом оцінювання є методика, яка передбачає перелік із чотирьох питань, які включають основні критерії оцінювання впливу кожного значущого фактора середовища на майбутній стан бізнес-процесів промислового підприємства [10]:

- 1) як (позитивно чи негативно) такий фактор може впливати на стан об'єкта дослідження;
- 2) яка імовірність посилення цього фактора, чи можна тенденцію його зміни відслідкувати;
- 3) наскільки великий вплив фактора на об'єкт дослідження;
- 4) за яких обставин вплив цього фактора на об'єкт дослідження може послабитися: у найближчий час? У середньостроковому періоді? У довгостроковій перспективі?

Спеціаліст з аналізу середовища Дж. Х. Вільсон для кращого розуміння питань пропонує матрицю «імовірність посилення фактора – вплив фактора на підприємство» (табл. 1) [9]. Якщо відповідно до матриці значення фактора є високим, то йому повинна приділятися особлива увага. Якщо ж низьке – то значенням фактора можна ігнорувати.

Таблиця 1

*Матриця «Ймовірність посилення фактора – вплив фактора на підприємство»*

Вплив	Ймовірність		
	Висока	Середня	Низька
Високий	Поле ВВ	Поле ВС	Поле ВН
Середній	Поле СВ	Поле СС	Поле СН
Низький	Поле НВ	Поле НС	Поле НН

Одним із найбільш поширених і визнаних методів оцінювання зовнішнього середовища є СВOT-аналіз (SWOT-analysis), тобто аналіз сильних (Strength) і слабких (Weakness) місць, а також наявних шансів (Opportunities) і ризиків (Threats). П. Дженстер, Д. Хассі пропонують оцінювати сильні та слабкі сторони не лише для компанії, але й для виробництва, інформаційних систем, бізнес-процесів, галузі, безпеки підприємства тощо. Перевагою використання такого методу є те, що він може здійснюватися стосовно всього підприємства, його структурних підрозділів, у розрізі окремих видів продукції. У результаті аналізу ендogenous середовища розробляються рекомендації щодо усунення наявних слабких місць та ефективного використання наявного потенціалу; нейтралізації можливих ризиків та використання додаткових шансів. Результати СВOT-аналізу заносять у таблицю, побудовану на основі матриці СВOT (рис. 2) і на її основі робляться відповідні висновки та приймаються управлінські рішення [10].

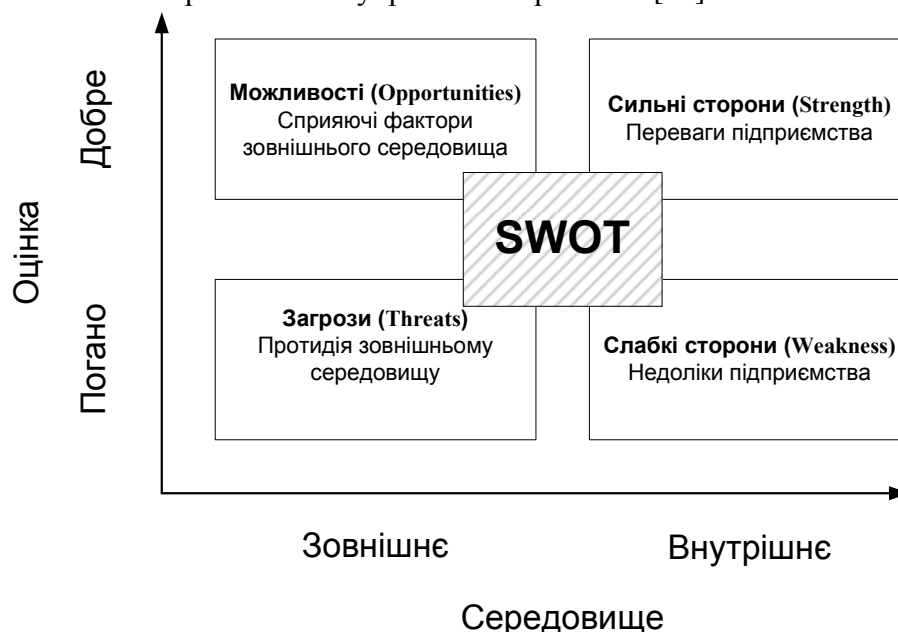


Рис. 2. Матриця SWOT-аналізу

Останнім з найбільш розповсюджених методів, який може застосовуватися для оцінювання зовнішнього середовища є СТЕП-аналіз, або PEST-аналіз. Назва цього методу сформувалась виходячи із розшифрування і перекладається як: P – Policy – політика, E – Economy – економіка, S – Society – суспільство (соціум), T – Technology – технологія.

Цей метод застосовується під час проведення стратегічного аналізу фірми, для аналізу макрооточення фірми і виділення особливо значущих чинників для діяльності фірми. Цей тип аналізу характеризує 4 групи факторів: економічні, політичні, соціальні та технологічні, що впливають на діяльність організації.

Перевагою методу є розгляд всіх сторін впливу факторів зовнішнього середовища, недоліком – не дає чіткого, детального уявлення про фактори зовнішнього середовища. Використовується для того, щоб дати загальне уявлення [9]. Під час реалізації СТЕП-аналізу рекомендується використовувати формат таблиці (табл. 2). Можна зробити висновок, що СТЕП-аналіз має на меті відповісти на три основні питання:

1. Які зовнішні фактори мають суттєвий вплив на підприємство?
2. Якими можуть бути прояви впливу цих факторів?
3. Які з них у найближчому майбутньому стануть найсуттєвішими?

Таблиця 2

*Формат таблиці PEST-аналізу тенденцій, які мають значення для підприємства*

Політика	P	Економіка	E
1.		1.	
2.		2.	
3.		3.	
...		...	
Соціум	S	Технологія	T
1		1	
2		2	
3			
...		...	

Зовнішні фактори при цьому розглядаються у розрізі чотирьох основних сегментів, які й зумовили назву методу: суспільні – демографічна ситуація, доходи населення, мобільність трудових ресурсів та їх маятникова міграція, стиль і рівень життя, звичаї, культурні та освітні потреби тощо; технологічні – розвиток науки і техніки, винаходи і патенти, зміна технологій, відповідність виробничих ресурсів і засобів; економічні – тенденції макроекономічних показників національної економіки, життєвий цикл підприємства і галузі, мікроекономічні показники та їхній тренд, рівень безробіття; політико-правові – стабільність уряду, регулювання зовнішньої торгівлі, державне регулювання підприємницької діяльності, податкова й антимонопольна політика, обмеження і ліцензування, екологічні вимоги.

Отже, розглянуті методи є необхідним інструментом під час проведення інформаційно-аналітичної діяльності, які спрямовані на всебічне дослідження зовнішнього середовища підприємства, а отримана на основі них інформація допоможе підприємству посилити свою безпеку та використати свої переваги.

Інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємства повинно враховувати певні особливості його діяльності, а саме: специфіку роботу підприємства, джерела надходження фінансових ресурсів, використання комп'ютерних програм та ін. (рис. 3) [11]. Для побудови ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення необхідно провести дослідження структури підприємства, що дасть змогу керівництву отримати розгорнуту інформацію про те, які інформаційні технології використовуються на підприємстві. На сьогодні неможливо створити дієве інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємства без використання спеціального програмно-технологічного комплексу.

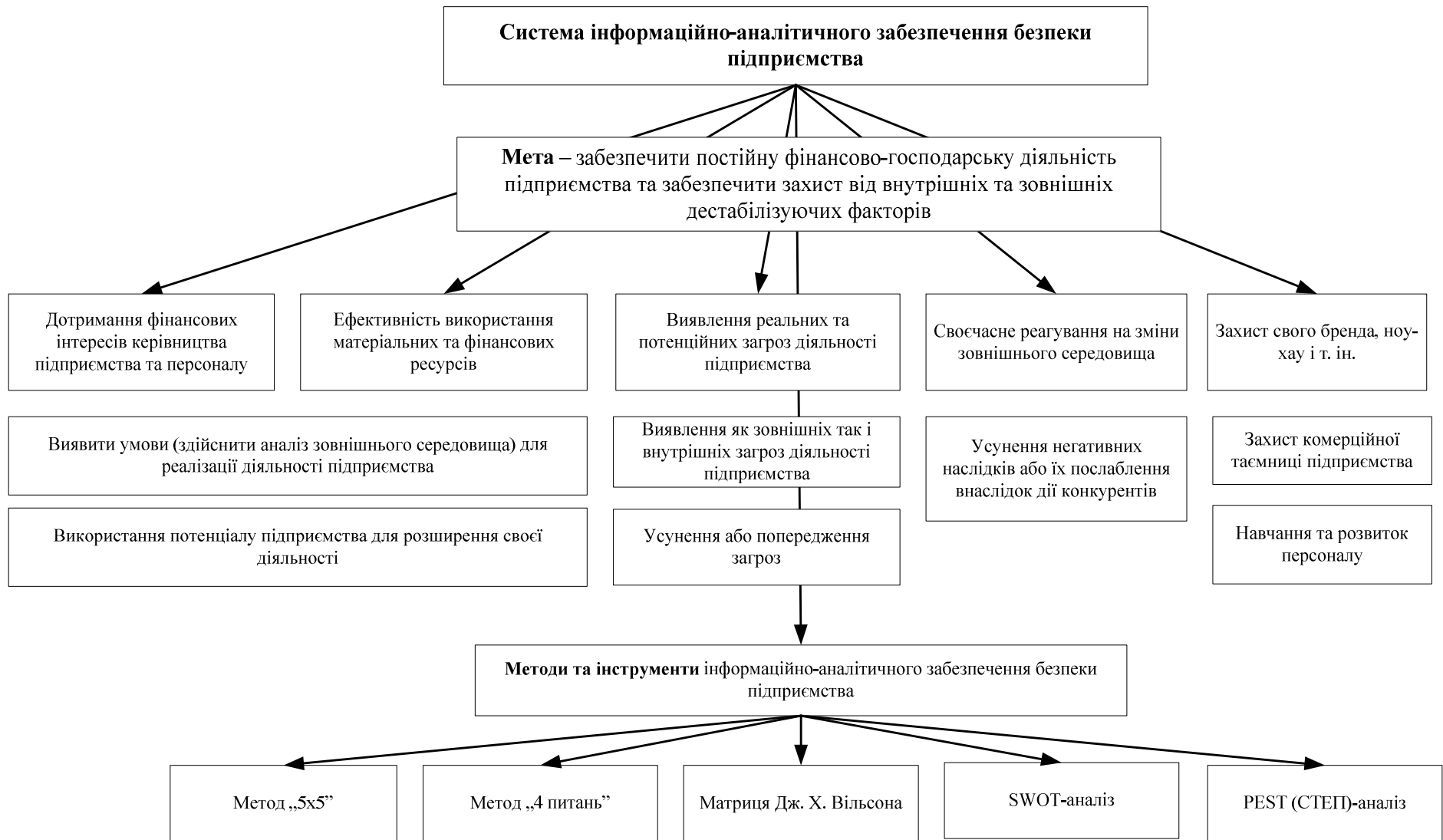


Рис. 3. Склад системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки підприємства

Тобто можна стверджувати, що економічна безпека є комплексною категорією в системі забезпечення безпеки будь-якого підприємства, надійність і ефективність функціонування якої буде оцінюватись за критеріями недопущення або своєчасного виявлення загроз фінансам підприємства, його інформації та матеріальним цінностям. Головним же критерієм оцінювання системи економічної безпеки підприємства буде стабільність його економічного розвитку згідно з його планами і завданнями. Інформаційно-аналітичне забезпечення є найголовнішою складовою, що передбачає взаємодію всіх підрозділів підприємства з формування позитивного іміджу, інформаційного супроводження діяльності та проведення господарської діяльності підприємством.

**Висновки і пропозиції.** Формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки підприємства є дієвим інструментом адаптації його до мінливих умов зовнішнього середовища. Таким чином, інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємства є важливим елементом управління фінансово-економічною безпекою підприємства, яка має ґрунтуватись на пошуку, зборі та обробленні отриманої інформації з використанням не тільки стандартних показників, але й бути розширена за рахунок нетрадиційних методів та інструментів. Якість та повнота інформаційної бази сприяє виявленню слабких сторін у фінансовій діяльності та виробленню правильних управлінських рішень щодо її належного функціонування.

#### Список використаних джерел

1. *Баланда А. Л.* Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності: стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / А. Л. Баланда // Управління проектами та розвиток виробництва : зб.наук.пр. – Луганськ : Вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2011. – № 1 (37). – С. 150–155. – Режим доступу : <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/37/11balspr.pdf>.
2. *Варенко В. М.* Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. / В. М. Варенко. – К. : Університет «Україна», 2014. – 417 с.
3. *Дяченко Н. П.* Методологічне забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / Н. П. Дяченко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 4 (43). – С. 1–6. – Режим доступу : [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/Trpdu\\_2013\\_4\\_32.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Trpdu_2013_4_32.pdf).
4. *Жарій Я. В.* Система фінансово-інформаційної безпеки банків України: проблеми та перспективи розвитку / Я. В. Жарій, І. В. Сидоренко // Концептуальні засади формування фінансово-економічної безпеки : колективна монографія / за заг. ред. С. М. Шкарлета. – Ніжин : ФОП Лук'яненко В. В., ТПК «Орхідея», 2015. – С. 240–256.
5. *Захаров І. В.* Основи інформаційно-аналітичної діяльності / І. В. Захаров, Я. Л. Філіпова. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 336 с.
6. *Квашук Д. М.* Моделивання інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки промислових підприємств в умовах посилення інтеграційних процесів [Електронний ресурс] / Д. М. Квашук. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3260>.
7. *Концепція розвитку електронного урядування в Україні* [Електронний режим]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
8. *Кузнецов И. Н.* Информация: сбор, защита, анализ : учебник по информационно-аналитической работе [Электронный ресурс] / И. Н. Кузнецов. – М. : Яуза, 2001. – Режим доступа : <http://www.eartist.narod.ru/text/21.htm>.
9. *Методы анализа организационной среды* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://bookwu.net/book\\_metod-strategicheskogo-analiza\\_837/6\\_metody-analiza-organizacionnoj-sredy](http://bookwu.net/book_metod-strategicheskogo-analiza_837/6_metody-analiza-organizacionnoj-sredy).
10. *Мищенко А. П.* Стратегическое управление [Электронный ресурс] / А. П. Мищенко. – Режим доступа : [http://uchebnikonline.com/marketing/strategichne\\_upravlinnya\\_mischenko\\_ap/metodi\\_otsinki\\_vplivu\\_faktoriv\\_zovnishnogo\\_seredovischa\\_firmu.htm](http://uchebnikonline.com/marketing/strategichne_upravlinnya_mischenko_ap/metodi_otsinki_vplivu_faktoriv_zovnishnogo_seredovischa_firmu.htm).

11. *Мойсеєнко І. П.* Особливості формування інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки банку [Електронний ресурс] / І. П. Мойсеєнко, О. А. Мартинюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 2. – С. 203–210. – Режим доступу : [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP\\_meta&C21COM=S&2\\_S21P03=FILE=&2\\_S21STR=Nvldu\\_e\\_2011\\_2\\_25](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvldu_e_2011_2_25).

12. *Отенко І. П.* Економічна безпека підприємства : навчальний посібник / І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. – Х. : ХНЕУ, 2012. – 256 с.

13. *Позднішев Є. В.* Інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємництва (методи та їх застосування) : навчальний посібник / Є. В. Позднішев. – К. : Видавець Позднішев, 2007. – Кн. 1. – 89 с.

14. *Пригунов П. Я.* Інформаційно-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності в сфері економічної безпеки [Електронний ресурс] / П. Я. Пригунов, Д. М. Квашук. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4247>.

УДК 658.5

**О. О. Удалих**, канд. екон. наук

Макіївський економіко-гуманітарний інститут, м. Краматорськ, Україна

**БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК МЕТОД ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ  
ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА****О. А. Удалых**, канд. экон. наук

Макеевский экономико-гуманитарный институт, г. Краматорск, Украина

**БЮДЖЕТИРОВАНИЕ КАК МЕТОД ЭКОНОМИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ  
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ****Olha Udalykh**, PhD in Economics

Makiyivka Institute of Economics and humanitarian, Kramatorsk, Ukraine

**BUDGETING AS A METHOD OF ECONOMIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE  
ACTIVITY**

*Досліджено теоретичні основи бюджетування як методу економічного управління діяльністю підприємства. Доведено, що в сучасних умовах бюджетування спрямовано на підвищення ефективності його діяльності в поточному періоді та в перспективі. Розглянуто сучасні підходи до трактування бюджету та процесу бюджетування на підприємстві. Розглянуто економічну сутність бюджетування як методу економічного управління діяльністю підприємства, спрямованого на формування системи бюджетів за всіма напрямками його діяльності. Розглянуто систему бюджетування як сукупність бюджетів підприємства та методів їх розроблення та реалізації. Систематизовано завдання бюджетування, представлено елементи інфраструктури бюджетної системи на підприємстві. Запропоновано послідовність етапів формування бюджетної системи, спрямованої на оптимізацію економічного управління підприємством.*

**Ключові слова:** бюджет, бюджетування, система бюджетування, планування, управління, підприємство.

*Исследованы теоретические основы бюджетирования как метода экономического управления деятельностью предприятия. Показано, что в современных условиях бюджетирование нацелено на повышение эффективности его деятельности в текущем периоде и в перспективе. Рассмотрены современные подходы к трактовке бюджета и бюджетного процесса на предприятии. Рассмотрена экономическая сущность бюджетирования как метода экономического управления деятельностью предприятия, направленного на формирование системы бюджетов по всем направлениям его деятельности. Рассмотрена система бюджетирования как совокупность бюджетов предприятия и методов их разработки и реализации. Систематизированы задания бюджетирования, представлены элементы инфраструктуры бюджетной системы на предприятии. Предложена последовательность этапов формирования бюджетной системы, направленной на оптимизацию экономического управления предприятием.*

**Ключевые слова:** бюджет, бюджетирование, система бюджетирования, планирование, управление, предприятие.

*The article explores the theoretical aspects of budgeting as a method of economic management of the enterprise. In modern conditions budgeting is aimed at improving the efficiency of its activities in the current period and in the future. Researched the modern approaches to interpretation of the budget and the budget process in the enterprise. Considered the economic essence of budgeting as a method of economic management of the enterprise is aimed at the formation of the budgets all directions of its activities. Investigated the system of budgeting as a set of budgets and methods of their development and implementation. We systematized the objectives of budgeting, presented elements of the infrastructure of the budgetary system in the enterprise. We proposed a sequence of stages of formation of the budget system, aimed at the optimization of economic management.*

**Key words:** budget, budgeting, budgeting system, planning, management, enterprise.

**Постановка проблеми.** У сучасних економічних умовах перед підприємствами стоїть важливе завдання оптимізації економічного управління діяльністю підприємства. Бюджетування як метод управління дозволяє вирішувати завдання оперативного та стратегічного планування, координувати плани підприємства, оцінювати тенденції та формувати прогнози розвитку. Розробка системи бюджетів дозволяє контролювати та аналізувати показники діяльності підприємства за всіма напрямками, забезпечує відповідною кількісною інформацією процес прийняття управлінських рішень, сприяє підвищенню ефективності системи управління підприємством.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми організації бюджетування на підприємстві досліджували провідні вітчизняні та закордонні вчені, а саме М. В. Гунченко, І. Є. Давидович, С. О. Джерелейко, С. Я. Єлецьких, Т. П. Карпов, Р. С. Квасницька, О. Є. Кузьмін, О. Л. Лісовська, І. А. Маркіна, Н. М. Михайличенко, Н. В. Наумова, В. А. Панков, В. П. Савчук, О. М. Таран-Лала, С. В. Ушеренко та інші. У наукових працях цих науковців досліджено економічну сутність та види бюджетів, охарактеризовано роль бюджетування в організації діяльності підприємства, наведено принципи бюджетування, методи та прийоми бюджетного процесу.



**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** У сучасних умовах набувають необхідності подальші дослідження значення бюджетування в управлінні підприємством, структуризації етапів формування бюджетної системи для вирішення завдань оптимізації економічного управління діяльністю підприємства.

**Мета статті.** Головною метою цієї роботи є дослідження теоретичних основ бюджетування як методу економічного управління діяльністю підприємства.

**Виклад основного матеріалу.** Проведене дослідження показало, що в сучасних умовах немає єдиного погляду на сутність бюджету та процесу бюджетування.

Бюджет можна розглядати як «план майбутніх операцій, виражених у кількісних (здебільшого грошовому) вимірниках, це фінансове, кількісно визначене вираження маркетингових та виробничих планів, необхідних для досягнення встановленої мети» [7].

Бюджети – це плани діяльності підприємств чи підрозділів у кількісному виразі [2], при цьому бюджети охоплюють усі сфери фінансово-господарської діяльності підприємств, а саме постачання, виробництво та реалізацію продукції, управління, інвестиційну діяльність тощо.

За думкою Н. В. Наумової та Л. А. Жарикової, бюджет – це кількісне вираження показників плану підприємства, які встановлюються централізовано на певний період по використанню ресурсів підприємства, залученню джерел фінансування діяльності, доходам та витратам, руху грошових коштів, інвестиціям [8], при цьому до його основних характеристик належать формалізація, централізація та системність.

В. З. Бугай та інші вважають, що бюджет являє собою оперативний фінансовий план, що відображає витрати і надходження коштів за окремими напрямками фінансово-господарської діяльності, скоординований за підрозділами, який покладено в основу управління фінансовими ресурсами підприємства [1, с. 11]. При цьому, на думку автора, бюджетування являє собою складову частину фінансового планування, результати якого оформляються системою бюджетів, узгоджених за напрямами діяльності та підрозділами підприємства [1, с. 11].

Бюджетування – процес планування майбутньої діяльності підприємства, результати якого оформлено системою бюджетів [10], при цьому використовують бюджетування, в основному, в межах оперативного планування.

У роботі [4] відзначено, що бюджетування – це «безперервний процес складання і коригування бюджетів підприємства на основі взаємопов'язаних прогнозних розрахунків, які визначають надходження і видатки, доходи і витрати, прибутки і збитки, а також контролю та оцінки виконання бюджетів, що сприяє ефективному управлінню фінансовими ресурсами та узгоджує між собою основні складові діяльності підприємства – фінанси, постачання, виробництво, збут з метою досягнення певних фінансових результатів» [4, с. 108–109].

Деякі автори розглядають бюджетування як процес вироблення оптимальних напрямків використання доходів і формування витрат підприємства у ході здійснення його фінансово-господарської діяльності і розраховані на визначений період, тобто це процес планування майбутніх операцій підприємства та оформлення його результатів у вигляді системи бюджетів [7].

Багато авторів розглядають бюджетування як інструмент реалізації оперативного і тактичного планування з використанням комплексів цільових показників у кількісному вираженні [9, с. 83].

І. Є. Давидович розглядає бюджетування як метод управління, що за свій цикл виконує функції планування діяльності підприємства та його підрозділів, контролю та аналізу, внесення коригувань, кінцевого затвердження тощо [2]. Аналогічний погляд представлено у роботі [3, с. 125].

О. Є. Кузьмін та О. Г. Мельник у своїй роботі [5] розглядають бюджетування як управлінську технологію, що передбачає «формування бюджетів для обраних об'єктів

та їх використання з метою забезпечення оптимальної структури та співвідношення доходів та витрат, надходжень та видатків, активів та пасивів організації для досягнення встановлених цілей з урахуванням впливу середовища функціонування» [5, с. 11].

Таким чином, у сучасних умовах можна виокремити такі підходи до трактування сутності процесу бюджетування:

- бюджетування як інструмент планування діяльності підприємства;
- бюджетування як інструмент реалізації оперативного і тактичного планування;
- бюджетування як метод управління;
- бюджетування як управлінська технологія.

На нашу думку, бюджетування являє собою метод економічного управління діяльністю підприємства, спрямований на формування системи бюджетів, яка охоплює всі напрями діяльності підприємства та спрямована на підвищення ефективності його діяльності в поточному періоді та в перспективі.

Бюджетування вирішує багато завдань, до яких, на думку В. П. Савчука, відносяться такі:

- забезпечення поточного планування;
- забезпечення координації, кооперації та комунікації підрозділів підприємства;
- обґрунтування витрат підприємства;
- створення бази для оцінювання та контролю планів підприємства;
- виконання вимог законів та контрактів [10].

І. А. Маркіна, О. М. Таран-Лала, М. В. Гунченко розширюють перелік завдань бюджетування та виокремлюють такі:

- розроблення концепції ведення бізнесу;
- здійснення періодичного планування фінансово-господарської діяльності підприємства;
- забезпечення координації, кооперації та комунікації, доведення планів до відомих керівників різних рівнів;
- кількісне обґрунтування менеджерами їхніх планів, виявлення потреб у грошових ресурсах і оптимізація фінансових потоків;
- забезпечення усвідомленості витрат на діяльність підприємства;
- створення основи для оцінювання і контролю виконання завдань та ефективності роботи керівників на місцях за допомогою порівняння фактичних витрат з нормативними;
- мотивація працівників через орієнтацію на досягнення мети організації;
- виконання вимог законів і контрактів [7].

У процесі бюджетування на підприємстві формуються бюджети різних видів та рівнів. Так, Н. В. Наумова та Л. А. Жарикова виокремлюють операційний, інвестиційний та фінансовий бюджети [8]. Бюджетний процес на підприємстві можна представити як сукупність чотирьох блоків інфраструктури [8, с. 8], що представлено на рис. 1. Всі компоненти цього процесу щільно пов'язані між собою та у взаємозв'язку та взаємозалежності відповідають меті та завданням бюджетування як елементу управління підприємством.

Як етапи бюджетування І. Є. Давидович розглядає такі:

1. Повідомлення основних напрямків розвитку підприємства особам, які відповідають за розроблення бюджетів.
2. Визначення факторів, які обмежують випуск продукції.
3. Підготовка програми збуту.
4. Початкова підготовка бюджету.
5. Обговорення бюджетів з вищим керівництвом.
6. Координація і аналіз розглянутих бюджетів.
7. Кінцеве затвердження бюджетів.
8. Аналіз бюджетів [2].

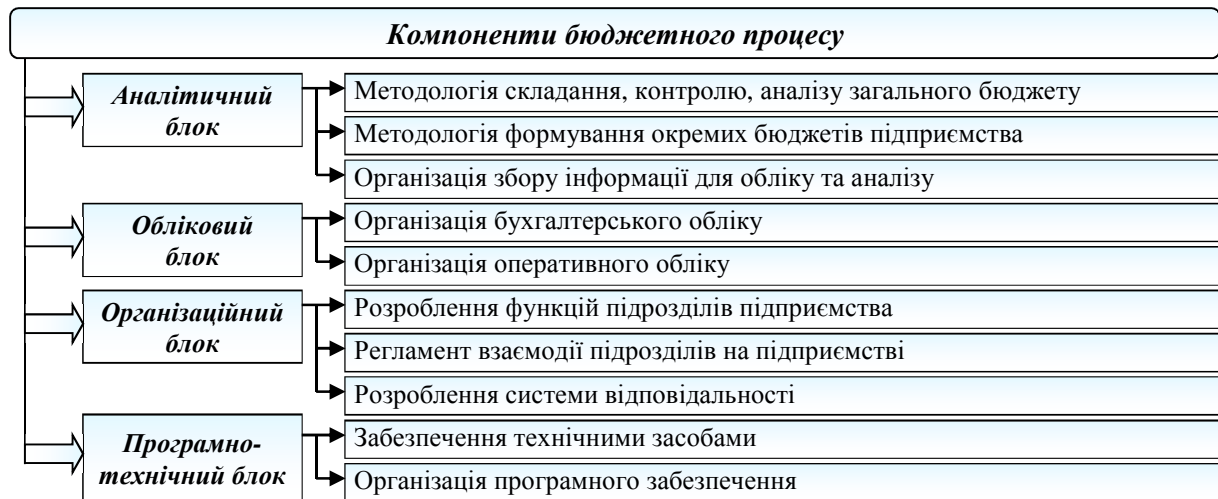


Рис. 1. Елементи інфраструктури бюджетного процесу

Джерело: складено за [8].

Окремі автори, розглядаючи бюджетування як процес планування діяльності підприємства, пропонують як етапи постановки бюджетування на підприємстві такі: структуризація бізнес-процесів і виділення центрів відповідальності; опис і паспортизація бізнес-процесів; створення бюджетного комітету; розроблення бюджетного регламенту; розроблення організаційно-фінансової моделі бюджетування; автоматизація розроблення бюджетів; створення системи мотивації досягнення бюджетних показників [1]. При цьому науковці виокремлюють такі методи бюджетування, які використовують у процесі планування [1]: нормативний; розрахунково-аналітичний; балансовий; оптимізації планових рішень; економіко-математичне моделювання.

На наш погляд, система бюджетування являє собою сукупність бюджетів підприємства та методів їх розроблення та реалізації. Формування ефективної системи бюджетування на підприємстві потребує виконання певних послідовних етапів (рис. 2).



Рис. 2. Етапи формування бюджетної системи на підприємстві

Організація діяльності із запропонованих етапів дозволить створити на підприємстві систему бюджетування, спрямовану на підвищення ефективності економічного управління підприємством та здатну забезпечити виконання поставлених завдань управління планового, аналітичного та контролюючого характеру.

**Висновки і пропозиції.** Бюджетування являє собою метод економічного управління діяльністю підприємства, спрямований на формування системи бюджетів, яка охоплює всі напрями діяльності підприємства та спрямована на підвищення ефективності його діяльності в поточному періоді та в перспективі. Система бюджетування – сукупність бюджетів підприємства і методів їх розроблення та реалізації. Формування ефективної системи бюджетування на підприємстві потребує виконання певних послідовних етапів, а саме аналіз та оцінювання поточного стану підприємства; розроблення концепції системи бюджетування на підприємстві; розроблення методології процесу бюджетування; організацію моніторингу бюджетного процесу на підприємстві. Перспективними напрямками дослідження в цьому контексті є вибір та обґрунтування доцільності використання методів розроблення та реалізації системи бюджетів на підприємстві з метою підвищення ефективності процесу бюджетування та підвищення якості управлінських рішень на підприємстві.

#### Список використаних джерел

1. Бугай В. З. Аспекти бюджетування в управлінні господарською діяльністю на підприємстві / В. З. Бугай, А. В. Бугай, Ю. Ю. Ренгевич // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 4 (8). – С. 10–16.
2. Давидович І. Є. Контролінг : навч. посіб. / І. Є. Давидович. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 552 с.
3. Карпов Т. П. Управленческий учет : учебник / Т. П. Карпов. – М. : ЮНИТИ, 2001. – 350 с.
4. Квасницька Р. С. Теоретичні аспекти та принципи ефективного бюджетування на підприємствах / Р. С. Квасницька, С. О. Джерелейко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 3, т. 1. – С. 105–110.
5. Кузьмін О. Є. Бюджетування на підприємстві : навч. посіб. / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – К. : Кондор, 2008. – 312 с.
6. Лісовська О. Л. Бюджетування в системі ефективного управління підприємством / О. Л. Лісовська, С. В. Ушеренко // Економіка та підприємництво: зб. наук. праць молодих учених та аспірантів / відп. ред. С. І. Дем'яненко ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – 2008. – Вип. 20. – С. 283–290.
7. Маркіна І. А. Контролінг для менеджерів : навч. посіб. / І. А. Маркіна, О. М. Таран-Лала, М. В. Гунченко. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 304 с.
8. Наумова Н. В. Бюджетирование в деятельности предприятия : учеб. пособие / Н. В. Наумова, Л. А. Жарикова. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2009. – 112 с.
9. Панков В. А. Контролінг і бюджетування фінансово-господарської діяльності підприємства : навч. посіб. / В. А. Панков, С. Я. Єлєцьких, Н. М. Михайличенко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 112 с.
10. Савчук В. П. Управление финансами предприятия : учеб. пособие / В. П. Савчук. – 2-е изд., стер. – М. : БИНОМ, Лаборатория знаний, 2005. – 480 с.

УДК 331.1

**А. В. Холодницька**, канд. екон. наук

**А. О. Недей**, студентка

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

### **ВПЛИВ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

**А. В. Холодницкая**, канд. экон. наук

**А. О. Недей**, студентка

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

### **ВЛИЯНИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА НА ФИНАНСОВЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

**Alla Kholodnytska**, PhD in Economics

**Alona Nediei**, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

### **PRODUCTIVITY IMPACT ON THE FINANCIAL RESULTS OF THE FOOD INDUSTRY**

*Досліджено й проаналізовано продуктивність праці, її вплив на фінансові результати підприємств харчової промисловості.*

*Ключові слова:* продуктивність праці, харчова промисловість, інтенсивність праці, стан промисловості, проблеми.

*Исследована и проанализирована производительность труда, ее влияние на финансовые результаты предприятий пищевой промышленности.*

*Ключевые слова:* производительность труда, пищевая промышленность, интенсивность труда, состояние промышленности, проблемы.

*The article explored and analyzed productivity, its impact on the financial results of the food industry.*

*Key words:* productivity, food industry, labor intensity, state industry, problems.

**Актуальність теми дослідження.** Харчова промисловість України є однією з пріоритетних галузей, оскільки вона забезпечує населення якісними, екологічно чистими продуктами харчування, що є запорукою підтримання і збереження здоров'я населення. Процеси інтеграції і глобалізації поставили перед економікою країни завдання – забезпечити високий рівень конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості.

За умови поетапного переходу на інноваційну модель розвитку і швидкого застосування сучасних технологій виробництва продуктів харчування, ця галузь буде відповідати світовим стандартам, що призведе до підвищення продуктивності праці підприємств, зростання їх товарообороту і чистого прибутку. Тому питання зростання ефективності функціонування підприємств харчової промисловості, покращення рівня якості та конкурентоспроможності продуктів харчування, виявлення загроз і можливостей покращення стану галузі є особливо актуальним.

**Постановка проблеми.** Будь-яке підприємство досягає певного рівня продуктивності праці, який під дією різноманітних чинників може як зростати, так і спадати. При цьому значення набуває знаходження напрямів її підвищення як безумовної вимоги прогресу і розвитку виробництва, забезпеченням стабільного і потужного економічного зростання підприємств харчової промисловості та ефективності використання трудових ресурсів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми продуктивності праці представлені у працях багатьох науковців: О. І. Іляш, С. С. Гринкевич, О. С. Іванілов, О. І. Шаманська, О. О. Чернушкіна, О. А. Грішнова та ін. Але невирішеними залишаються питання виявлення резервів зростання продуктивності праці у харчовій промисловості, оскільки її розвиток залежить від політичної, економічної ситуації у країні, що передбачає зміну впливу факторів продуктивності праці при виробництві продуктів харчування.

**Постановка завдання.** Метою статті є вивчення продуктивності праці, її впливу на фінансові результати діяльності підприємств харчової промисловості.

**Виклад основного матеріалу.** Як відомо, продуктивність праці є узагальнюючим показником, що оцінює результат праці, отриманий на одиницю витрат, пов'язаних з використанням трудових ресурсів підприємства.

Серед ключових факторів, що впливають на продуктивність праці на підприємстві, виділяють рівень екстенсивного використання праці, інтенсивність праці та техніко-технологічний стан виробництва.

Рівень екстенсивного використання праці показує ступінь її продуктивного використання та тривалість протягом робочого дня при незмінності інших характеристик. Чим повніше використовується робочий час, менше простоїв та інших втрат робочого часу, триваліший робочий день, тим вищий рівень екстенсивного використання праці і, відповідно, продуктивності праці. Однак зростання продуктивності праці за рахунок екстенсивних характеристик має чіткі межі: законодавчо встановлену тривалість робочого дня і робочого тижня. Якщо протягом законодавчо встановленої тривалості робочого часу останній цілком витрачається на продуктивну працю, то це і є верхня межа рівня екстенсивного використання праці.

Інтенсивність праці характеризує ступінь її напруженості і визначається кількістю фізичної та розумової енергії людини, витраченої за одиницю часу. Підвищення інтенсивності праці також має свої межі, а саме: фізіологічні та психічні можливості людського організму. Нормальна інтенсивність праці означає таку витрату життєвої енергії людини протягом робочого часу, яку можна повністю поновити до початку наступного робочого дня при реально доступній для цієї людини якості харчування, медичного обслуговування, використання вільного часу тощо [1, с. 238–239].

Отже, рівень екстенсивного використання праці та інтенсивність праці – це важливі фактори зростання продуктивності праці, які, однак, мають чіткі обмеження, тобто не можуть використовуватися безкінечно.

Джерелом зростання продуктивності праці, яке не має меж, є техніко-технологічне вдосконалення виробництва. У розвинених країнах рівень екстенсивного використання праці зменшився більше ніж удвічі, інтенсивність праці не зростала, а продуктивність збільшилася в кілька разів, що сприяло значному зростанню добробуту і рівню споживання товарів та послуг всіма верствами працюючого населення. Тобто саме за рахунок науково-технічного прогресу продуктивність праці зростає так швидко, що дає можливість виробляти все більше споживчих благ меншою кількістю праці [1, с. 238–239].

Станом на 2015 р. частка харчової промисловості в обсязі експорту продукції АПК становила 47 %. У 2014 році галузь знову нарощує обсяги промислової продукції – індекс промислової продукції виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів становив 102,5 %.

Починаючи з 2012 року харчова промисловість вийшла на перше місце за обсягами реалізованої промислової продукції серед всіх галузей промисловості України. В 2012 році було реалізовано продукції на суму 245,9 млрд грн, у 2013 році – 253,4 млрд грн. У 2014 році реалізовано продукції на суму 254,5 млрд грн, що становить 21,3 % у загальному обсязі реалізованої промислової продукції в Україні.

У харчовій промисловості України створені сприятливі умови для іноземних інвестицій, обсяги яких за останні 5 років зросли майже вдвічі. На розвиток галузі залучено майже 3 млрд доларів США іноземних інвестицій, що становить 18,4 % від обсягу прямих іноземних інвестицій у промисловість країни та майже 6 % загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку України. Станом на 2014 р. додатковим фактором позитивної динаміки галузі була лібералізація доступу товарів на ринки ЄС, що сприяло розвитку виробництва м'ясної, молочної та овочевої продукції [4].

Стан ресурсного потенціалу підприємств харчової промисловості зумовлений багатьма чинниками.

До першої групи чинників слід віднести, насамперед, «надважку» виробничу структуру економіки України. Це призвело до неефективного використання виробничих ресурсів та інвестицій. У результаті чого вітчизняна харчова промисловість характеризується надмірно високими рівнями працємисткості та низьким рівнем техніко-технологічного розвитку.

Другу групу чинників, які ще більшою мірою загострили ситуацію з ресурсозабезпеченням, відтворенням та оновленням ресурсного потенціалу харчової промисловості, становлять:

- недоліки в макроекономічній, зокрема, у фінансово-кредитній, ціновій, податковій, митній, інвестиційній, науково-технологічній та екологічній політиці щодо розвитку агропромислового виробництва, його перебудови;

- відсутність чіткої довгострокової політики щодо форм та методів державного управління АПК та ефективної підтримки аграрних та агропромислових товаровиробників за рахунок централізованого пільгового кредитування та інвестування їх діяльності, в тому числі експортно-спрямованої [3].

Стан продуктивності праці на підприємствах харчової промисловості України відображено у таблиці.

Таблиця

*Продуктивність праці у харчовій промисловості в Україні*

Показник	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Облікова кількість штатних працівників, тис. осіб	387	378	373	347,5	315,7
Обсяг реалізованої продукції, млн грн	187 522,0	216 454,0	245 869,7	253 439,0	254 991,7
Продуктивність праці грн./особу	484, 55	572, 63	659, 17	729, 32	807,7

Джерело: розрахунки за даними Держкомстату України [2].

Як видно з таблиці, за період 2010–2014 рр. продуктивність праці по Україні має тенденцію до зростання, що є позитивним фактором. У 2014 р. цей показник становив 807,7 грн/особу, що на 66,69 % більше, ніж у 2010 р. Це відбулося за рахунок збільшення обсягу реалізованої продукції, хоча облікова кількість штатних працівників підприємств харчової промисловості знижується за цей період і у 2014 р. становить 315,7 тис. осіб, що на 18,42 % менше, ніж у 2010 р.

У переважній більшості підприємств харчової промисловості не вистачає коштів для відновлення та заміни основних засобів, що призвело до того, що прискореними темпами їх зношення. Істотне погіршення стану матеріально-технічної бази підприємств харчової промисловості є наслідком падіння обсягів інвестицій в основний капітал, яке у свою чергу зумовлене зниженням платоспроможності підприємств, збитковістю або низькою ефективністю господарювання. Все це стало причиною значного падіння рівня фондозабезпеченості технічної озброєності праці у харчовій промисловості.

Власних коштів недостатньо для підтримання економічного розвитку та стійкості діяльності підприємств харчової промисловості. Внаслідок цього, необхідно залучити інші джерела фінансування, такі як інвестиції. Підвищення ефективності вкладення капіталу в підприємства харчової промисловості пов'язане з потребою зміцнення матеріально-технічної бази, що дасть можливість виробляти продукцію високої якості [5].

Причинами низького рівня продуктивності праці на підприємствах харчової промисловості є також зношеність, використання зношеної техніки і застарілих технологій. Стара техніка вимагає заміни відповідно до терміну експлуатації, оскільки не забезпечує високу якість продукції. Стан харчової промисловості змінюються повільно, інвестиції на технічне переозброєння підприємств виділяються в обмежених обсягах. Це впливає на зростання продуктивності праці, яка залежить від обсягів та темпів переоснащення активної частини основних виробничих засобів. Тому потрібно створити програми сприяння держави, насамперед, підприємствам саме цієї галузі як промисловості як рушійної сили економіки країни.

**Висновок.** Від розвитку харчової промисловості залежить рівень життя і добробуту населення, розвиток внутрішнього і зовнішнього ринків, і взагалі стан економіки. Основою для ефективного розвитку підприємств цієї галузі є сировинна база, потреби населення у різноманітних продуктах, науково-технічний прогрес, рівень споживання готової продукції тощо. Для підвищення продуктивності праці на підприємствах харчової промисловості доцільно здійснити такі заходи:

1. Скоротити витрати на перероблення сировини, підвищення якості сировинної бази, нарощувати конкурентоспроможність готової продукції завдяки використанню сучасних технологій харчової галузі.

2. Зменшувати енергоємність виробництва, покращувати умови праці.

3. Забезпечувати галузь висококваліфікованим персоналом, удосконалити стимулювання праці, збільшувати ефективність використання фонду робочого часу.

4. Скорочувати втрати робочого часу за рахунок поліпшення організації виробництва.

5. залучувати іноземні інвестиції для покращення діяльності підприємств.

Такі заходи забезпечать підприємствам харчової промисловості можливості зростання обсягів товарообороту продуктів харчування, зниження рівня витрат, ефективності використання ресурсів, підвищення рентабельності господарської діяльності, що приведе до зростання доходів персоналу, займання ліdersьких позицій підприємств як на вітчизняному, так і на світовому ринку.

#### Список використаних джерел

1. Іванілов О. С. Економіка підприємства : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.

2. Статистичні матеріали Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Шаманська О. І. Основні проблеми розвитку харчової промисловості України / О. І. Шаманська // Економіка сільського господарства. – 2010. – № 9. – С. 49–53.

4. Підсумки роботи харчової промисловості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/>.

5. Ляш О. І. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навчальний посібник / О. І. Ляш, С. С. Гринкевич. – К. : Ліра-К, 2010. – 476 с.

6. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / О. А. Грішнова. – 4-те вид., оновлене. – К. : Знання, 2009. – 390 с.

7. Чернушкіна О. О. Продуктивність праці: тенденції та перспективи розвитку / О. О. Чернушкіна // Економічний форум. – 2013. – № 4. – С. 147–151.



УДК 338.124.4

**І. О. Хоменко**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**В. В. Концева**, канд. екон. наук

**Н. В. Бойко**, ст. викладач

Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

### МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРЕВЕНТИВНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

**И. А. Хоменко**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**В. В. Концева**, канд. экон. наук

**Н. В. Бойко**, ст. преподаватель

Национальный транспортный университет, г. Киев, Украина

### МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРЕВЕНТИВНОГО АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ И ОЦЕНКИ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

**Inna Khomenko**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**Valentyna Kontseva**, PhD in Economics

**Nataliia Boiko**, senior lecturer

National Transport University, Kyiv, Ukraine

### METHODS PREVENTIVE CRISIS MANAGEMENT AND ASSESS THE FINANCIAL CONDITION OF ENTERPRISES

*Досліджено методичні підходи до проведення діагностики кризового стану підприємства, наведено методику аналізу ознак банкрутства та оцінювання санаційної спроможності підприємств з метою превентивного антикризового управління. Визначено, що превентивне антикризове управління підприємством має здійснюватись поетапно та передбачати послідовність дій. Запізнення з упровадженням антикризових рішень є проблемою, що підвищує ймовірність банкрутства підприємств. Сьогодні жоден з наявних підходів до антикризового управління не акцентує увагу на превентивній діагностиці. У той час як априорно антикризове управління повинно здійснюватися постійно з метою прогнозування криз та адаптації до змін зовнішнього середовища. Превентивна діагностика є ключовим елементом системи антикризового управління. Розкрито окремі проблеми превентивного антикризового управління підприємством.*

**Ключові слова:** криза, превентивна діагностика, кризовий стан, антикризове управління, оцінка загрози банкрутства.

*Исследованы методические подходы к проведению диагностики кризисного состояния предприятия, приведена методика анализа признаков банкротства и оценки санационной способности предприятий с целью превентивного антикризисного управления. Установлено, что превентивное антикризисное управление предприятием должно осуществляться поэтапно и предусматривать последовательность действий. Опоздание с использованием антикризисных решений является проблемой, повышает вероятность банкротства предприятий. Сегодня ни один из существующих подходов к антикризисному управлению не акцентирует внимания на превентивной диагностике. В то время как априорно антикризисное управление должно осуществляться постоянно с целью прогнозирования кризисов и адаптации к изменениям внешней среды. Превентивная диагностика является ключевым элементом системы антикризисного управления. Раскрыты отдельные проблемы превентивного антикризисного управления предприятием.*

**Ключевые слова:** кризис, превентивная диагностика, кризисное состояние, антикризисное управление, оценка угрозы банкротства.

*In the article the methodical approach to diagnosis crisis enterprises, methods of analysis are signs of bankruptcy and evaluation capacity curative companies to preventive crisis management. The authors determined that the preventive crisis management must now be carried out in stages and provide the steps. The delay with the implementation of anti-crisis solutions is a problem that increases the likelihood of bankruptcy. Today, none of the existing approaches to crisis management does not focus attention on preventive diagnostics. While priori crisis management should be carried out continuously to anticipate crises, adaptation to environmental changes. Preventive diagnosis is a key element of crisis management. Exposed some problems preventive crisis management.*

**Key words:** crisis, preventive diagnosis, crisis, crisis management, threat assessment bankruptcy.

**Постановка проблеми.** Своєчасна діагностика є важливим інструментом в умовах кризи економіки, коли, розпізнавши негативну тенденцію, підприємство зможе за рахунок

власних ресурсів негайно її змінити. Сформована негативна динаміка економічних процесів свідчить про те, що сучасний організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством не відповідає зміненій економічній ситуації і малоефективний. У зв'язку з підвищенням актуальності цієї проблеми сучасного менеджменту необхідно проаналізувати, у чому недоліки сучасного підходу до антикризового управління.

Негативні тенденції діяльності підприємства знаходять своє кількісне та якісне вираження в обліковій та звітній документації. Великі обсяги та різноманітність облікових даних, а також ретроспективний характер звітності не сприяють своєчасному виявленню кризових явищ. Оцінювання погіршення фінансового стану можна здійснити застосовуючи сучасну методологію аналізу. А тому розроблення методики превентивного оцінювання фінансового стану суб'єкта господарювання набуває особливої актуальності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Результати наукових досліджень із зазначеної проблеми присвячені, як правило, оглядам методик ранньої діагностики банкрутства та їх порівняльній характеристиці. Цим питанням присвячені роботи вітчизняних науковців А. А. Бикова, В. О. Василенка, А. Г. Грязнової, В. Я. Захарова, Л. О. Лігоненко, О. М. Скібіцького, Л. С. Ситник, О. О. Терещенка та інших. Однак фактично відсутні роботи з визначення поняття «превентивне антикризове управління» та місця, яке воно посідає в системі категорійного апарату антикризового управління і значущості діагностики кожної з наявних концепцій.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Всі наявні сьогодні концепції антикризового управління пов'язані так чи інакше з розкриттям завдань і способів виведення підприємства з кризового стану. Водночас превентивному антикризовому управлінню в літературі приділено мало уваги. Хоча саме воно повинно здійснюватися на всіх стадіях життєвого циклу підприємства і має бути спрямовано на відстеження і подолання негативних тенденцій у його діяльності.

Всі міркування про запобігання кризи на підприємстві зводяться лише до діагностики його банкрутства з використанням загальноновизнаних моделей вітчизняних і зарубіжних авторів. При цьому в багатьох випадках методики і багатофакторні моделі діагностики ймовірності банкрутства підприємств непридатні внаслідок узагальнення при їх побудові досвіду зарубіжних держав.

**Метою статті** є удосконалення методики превентивного оцінювання фінансового стану суб'єкта господарювання, зокрема, доповнення її процедурами ідентифікації фінансової кризи та загрози припинення діяльності й банкрутства.

**Виклад основного матеріалу.** Вищевказані науковці по-різному дивляться на кризу та кризові ситуації в цілому, а тому існує декілька підходів до трактування категорії «антикризове управління». Так, одна група розглядає категорію з погляду наявних проблем фінансового характеру на рівні суб'єктів господарювання із виникненням негативною ланцюговою реакцією в інших. Друга – розглядає питання, пов'язані не тільки з кризою якогось окремого суб'єкта, але й із несприятливими фінансовими умовами на національному рівні. Так, на думку А. Грязнової, така система повинна мати комплексний характер і спрямовуватися на запобігання чи усунення несприятливих для бізнесу явищ завдяки використанню всього потенціалу сучасного менеджменту, розробленню і реалізації на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер, дозволяє усунути тимчасові труднощі, зберегти і примножити ринкові позиції суб'єкта господарювання за будь-яких обставин [2, с. 7]. При цьому, наголошує А. Штангрет, управління підприємством на будь-якій стадії його розвитку повинне бути антикризовим, тобто здатним передбачати і запобігати кризовим ситуаціям або, в усякому разі, послаблювати їх [17, с. 256–257].

На нашу думку, превентивне антикризове управління суб'єктами господарювання – це тип управління, що відрізняється комплексним і стратегічним характером, спрямований на виявлення ознак попередньої кризи та створення відповідних передумов для

їх своєчасного попередження за допомогою використання всього потенціалу фінансового менеджменту з метою забезпечення життєдіяльності суб'єкта господарювання, недопущення ситуації його банкрутства.

До завдань організації початкової стадії аудиту фінансової звітності підприємств за умов припинення діяльності та банкрутства нами віднесено проведення попереднього оцінювання фінансового стану, ідентифікації фінансової кризи, загрози припинення діяльності та банкрутства. Доцільно здійснити вибір відповідної методики реалізації цього завдання та сформулювати аудиторський документ, який би забезпечував її застосування. Таким документом, на наш погляд, може бути анкета попереднього оцінювання фінансового стану підприємства та ідентифікації загрози припинення діяльності.

До укладання договору на проведення аудиту аудитор здійснює попередній огляд фінансової звітності. Застосування анкети має на меті отримання загального уявлення саме про фінансовий стан підприємства. На наше переконання, анкета повинна бути досить простою (оскільки більш детальне оцінювання фінансового стану передбачене на заключній стадії аудиту) та містити запропоновані критерії ідентифікації загрози припинення діяльності. Розроблену методику апробовано на підприємствах, що не перебувають у процесі банкрутства, оскільки сам факт банкрутства підтверджує фінансову кризу та загрозу припинення діяльності.

Пропонуємо застосовувати такі критерії ідентифікації фінансової кризи, загрози припинення діяльності та банкрутства:

– якщо коефіцієнт поточної ліквідності менший за одиницю, а різниця між абсолютно ліквідними активами і терміновими зобов'язаннями та сума чистого прибутку (збитку) менші нуля, підприємство характеризується фінансовою кризою;

– якщо коефіцієнт поточної ліквідності менший за граничне значення (скориговане значення запропоновано у розмірі 0,8), а різниця між абсолютно ліквідними активами та терміновими зобов'язаннями менша нуля, це свідчить про загрозу припинення діяльності.

Застосування методики на прикладі ПАТ «Чернігівське автотранспортне підприємство 17462» (АТ02) за 2015 рік наведено у табл. 1. Відповідно до запропонованих критеріїв фінансова криза характерна для ПАТ «Чернігівське автотранспортне підприємство 17462» у 2015 р., натомість загроза припинення діяльності та банкрутства характерна для 2013–2015 р. Значення показників зменшуються, що свідчить про негативні тенденції та погіршення фінансового стану.

Проаналізуємо результати оцінювання фінансового стану та ідентифікації загрози припинення діяльності ПАТ «Чернігівське автотранспортне підприємство 2550» (АТ01), ПАТ «Чернігівське автотранспортне підприємство 2562» (АТ03), ПАТ «Козелецьке автотранспортне підприємство 17440» (АТ04), ПАТ «Щорське автотранспортне підприємство 17446» (АТ05), відображені у табл. 2.

Таблиця 1

*Оцінка фінансового стану та загрози припинення діяльності  
ПАТ «Чернігівське автотранспортне підприємство 17462» за 2013–2015 рр.*

№ п/п	Показник	Значення показника за рік		
		2013	2014	2015
1	Коефіцієнт поточної ліквідності на кінець року	0,59	0,24	0,10
2	Різниця між абсолютно ліквідними активами та терміновими зобов'язаннями на дату аналізу, тис. грн	-735	-1792	-3913
3	Сума чистого прибутку (збитку) за звітний рік, тис. грн	160	36	-1437

Джерело: розраховано авторами на основі показників фінансової звітності ПАТ «Чернігівське автотранспортне підприємство 17462».

Таблиця 2

Оцінка фінансового стану та загрози припинення діяльності підприємств  
(АТ01, АТ03, АТ04, АТ05) за 2013–2015 рр.

Підприємство	Роки	Коефіцієнт поточної ліквідності на кінець року	Різниця між абсолютно ліквідними активами та терміновими зобов'язаннями, тис. грн	Сума чистого прибутку (збитку) за рік, тис. грн	Наявність фінансової кризи	Наявність загрози припинення діяльності
АТ01	2013	0,14	-23	-12	+	+
	2014	0,13	-37	-15	+	+
	2015	0,23	-30	8	-	+
АТ02	2013	0,59	-735	160	-	+
	2014	0,24	-1792	36	-	+
	2015	0,10	-3913	-1437	+	+
АТ03	2013	0,52	-132	-74	+	+
	2014	0,39	-168	-44	+	+
	2015	0,32	-196	-61	+	+
АТ04	2013	0,15	-64	-328	+	+
	2014	0,14	-72	-374	+	+
	2015	0,10	-206	-445	+	+
АТ05	2013	0,10	-272	-100	+	+
	2014	0,05	-356	-105	+	+
	2015	0,04	-436	-98	+	+

Джерело: розраховано авторами на основі показників фінансової звітності підприємств, що досліджувались.

Дані табл. 2 свідчать про те, що загроза припинення діяльності та банкрутства характерна для усіх підприємств протягом 2013–2015 рр. Деяке покращення фінансового стану спостерігається у ВАТ «Чернігівське автотранспортне підприємство 2550» (АТ01), а саме, збільшилось значення коефіцієнта поточної ліквідності та отримано чистий прибуток від господарської діяльності.

Виникає закономірне питання: чому загроза припинення діяльності та банкрутства, що спостерігається протягом трьох років, не призводить до ліквідації підприємств. Проаналізуємо для прикладу дані фінансової звітності ВАТ «Козелецьке автотранспортне підприємство 17440» (АТ04). Розмір власного капіталу товариства протягом 2013–2015 рр. мав від'ємне значення та зменшився з -133 тис. грн на початку 2013 р. до -1282 тис. грн на кінець 2015 р. Розмір усіх активів на початок 2013 р. становив 744 тис. грн, поточних зобов'язань – 876 тис. грн, на кінець 2015 р. розмір всіх активів становив – 1695 тис. грн, поточних зобов'язань – 1942 тис. грн. Таким чином, навіть у разі реалізації усіх активів за балансовою вартістю вилучених коштів було б недостатньо для погашення поточних зобов'язань. У такій ситуації товариство не може самостійно припинити діяльність, це можливо тільки у випадку звернення до господарського суду із заявою про банкрутство. Проте протягом 2013–2015 років ні саме товариство, ні кредитори не зверталися до суду з вимогою про порушення справи про банкрутство. Для товариства процес банкрутства означав би високу імовірність ліквідації, однак, зважаючи на тенденції поглиблення кризового стану, продовження діяльності призведе до збільшення суми збитків та зменшення розміру активів, які можна було б використати для сплати заборгованості перед кредиторами.

Перед кредиторами постає дилема: ініціювати банкрутство боржника та отримати частину заборгованості протягом визначеного періоду чи очікувати покращення фінансового стану й отримати повністю заборгованість у майбутньому. Не володіючи достовірною та повною інформацією щодо фінансового стану та перспектив його покращення, кредиторам не завжди вдається своєчасно прийняти оптимальне рішення та мінімізувати втрату економічної вигоди.

Законодавчо затверджена Методика поглибленого аналізу фінансового стану неплатоспроможного підприємства застосовується до суб'єктів господарювання, що знаходяться у процесі банкрутства. На першому етапі цього процесу господарський суд зобов'язує арбітражного керуючого провести поглиблений аналіз фінансового стану підприємства та подати за результатами аналізу звіт, у якому необхідно зробити висновок щодо санаційної спроможності підприємства або доцільності його ліквідації. Порядок проведення аналізу визначений Методичними рекомендаціями [4], застосування яких вимагає ґрунтовних знань з обліку та розуміння суті фінансової звітності. У зв'язку з цим арбітражний керуючий може залучити до проведення аналізу аудитора.

Поглиблений аналіз фінансового стану неплатоспроможного підприємства може здійснюватись аудитором як окрема послуга, а також як складова аудиту діяльності у процесі банкрутства. Оскільки порядок проведення аналізу чітко регламентований, доцільно дослідити зміст Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [4] та проаналізувати особливості його застосування.

Методичні рекомендації розроблено з метою:

- визначення однозначних підходів під час оцінювання фінансово-господарського стану підприємств на предмет наявності ознак приховуваного, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства;
- своєчасного виявлення формування незадовільної структури балансу для здійснення випереджувальних заходів щодо запобігання банкрутству;
- здійснення аналізу для виявлення резервів підвищення ефективності виробництва та відновлення платоспроможності підприємств завдяки їх санації [1].

Формулювання мети Методичних рекомендацій передбачає можливість їх застосування не лише у процесі банкрутства, але й для його запобігання, а також для пошуку резервів подолання фінансової кризи.

Зупинимось на основних аспектах проведення поглибленого аналізу фінансового стану підприємства (рис. 1).



Рис. 1. Структура поглибленого аналізу превентивного антикризового управління

Джерело: розроблено автором на основі [1].

Оцінювання фінансового стану за попередні два роки здійснюється з метою визначення тенденцій змін основних показників діяльності підприємства та відображається за допомогою таблиці, форма якої наведена в методичних рекомендаціях. У першій частині таблиці вказують загальні показники, більшість з яких міститься у балансі та звіті про фінансові результати. На нашу думку, визначити тенденції зміни окремого показника на основі тільки двох значень за два роки, як запропоновано у таблиці, не можливо, необхідно мати значення хоча б за три роки. З іншого боку, велика кількість показників, щодо яких необхідно простежити тенденції, ускладнює аналіз.

У методичних рекомендаціях не вказано, які саме значення балансових показників необхідно відобразити. Аналіз проводиться на основі даних за два попередні роки. Показники звіту про фінансові результати (доходи, витрати, прибуток) обчислюються за рік, з їх відображенням не виникає питань, тоді як показники балансу характеризують активи та пасиви на певну дату, а не за певний період, відповідно, кожен показник має два значення – на початок та кінець року.

Якщо потрібно відобразити показник, наприклад, «Власний капітал» за рік, логічним є додати значення цього показника на початок та кінець року та визначити середнє значення. Проте таке усереднення може негативно вплинути на достовірність аналізу, особливо, якщо значення показника за період, що аналізується, змінилось з додатного на від'ємне. Можна відобразити значення показника на початок кожного року або на кінець кожного року. Можна запропонувати такий варіант – відобразити значення показника на початок та кінець періоду, що аналізується, тобто на початок першого року та на кінець другого, тоді ці показники будуть охоплювати ширший проміжок часу. Цей підхід, на наш погляд, є найкращим, оскільки відповідає меті аналізу.

Зважаючи на наявну невизначеність, особа, що здійснює аналіз, може використати будь-який із варіантів, не зазначаючи про це у звіті за результатами аналізу. Відповідно, звіти різних підприємств не можна буде порівнювати.

Вирішити описану проблему можна за допомогою внесення доповнень до Методичних рекомендацій або надання роз'яснень до них. На нашу думку, доцільно виділити балансові показники таблиці в окрему підгрупу та вказати щодо них, які саме значення необхідно використовувати для аналізу.

Аналіз ознак фіктивного банкрутства здійснюється на підставі коефіцієнта покриття та рентабельності продукції. Банкрутство визнається фіктивним, якщо керівництвом чи власниками підприємства подана заява до суду про неплатоспроможність, тоді як реально існувала можливість сплати кредиторській заборгованості. Якщо коефіцієнт покриття перевищує одиницю при нульовій або позитивній рентабельності, то це може свідчити про наявність ознак фіктивного банкрутства [4].

Показники аналізу визначаються на дату порушення справи про банкрутство, а також на початок та кінець періоду, що аналізується (тобто на початок першого року та кінець другого року). Очевидно, до уваги беруться показники на дату порушення справи про банкрутство, а інші – наводяться довідково для порівняння. Якщо в результаті проведеного поглибленого аналізу є підстави вважати банкрутство фіктивним, процедура банкрутства припиняється. Необхідно також зазначити, що аналіз проводиться на підставі фінансової звітності та іншої інформації, отриманої від підприємства, та не передбачає контролю достовірності цієї інформації. Якщо попередньо не проводився аудит обліку та звітності, то можуть виникнути сумніви щодо їх повноти та правильності.

Аналіз ознак доведення до банкрутства здійснюється з метою виявлення умисного вчинення власником або службовою особою підприємства дій, що призвели до його стійкої неплатоспроможності. Для аналізу використовуються показники забезпечення зобов'язань кредиторів. Якщо за проаналізований період рівень забезпечень зобов'язань кредиторів суттєво знизився, необхідно визначити, виконання яких саме договорів призвело до такого зниження. Методика цього дослідження не зазначена, не

вказаний необхідний обсяг процедур, тому часто таке дослідження не виконується або виконується формально. При цьому ідентифікувати ознаки доведення до банкрутства не можливо.

Щоб виявити ознаки доведення до банкрутства, пропонуємо провести такі процедури: дослідити залишки та обороти кредиторської заборгованості за період, що аналізується, щодо усіх значних сум заборгованості перевірити, чи вказані у договорах ціни відповідають ринковим, а умови є вигідними для підприємства. Якщо в результаті аналізу будуть виявлені факти виконання не вигідних договорів, які призвели до неплатоспроможності, то необхідно вжити заходи щодо розірвання цих договорів та відшкодування завданих підприємству збитків (табл. 3).

Таблиця 3

*Методика аналізу ознак доведення до банкрутства*

№ п/п	Перелік аналітичних процедур	Джерела аналізу	Методика
1	Визначення критерію відбору значних сум кредиторської заборгованості	Фінансова звітність	Розрахунок
2	Формування реєстру значних сум кредиторської заборгованості: - що існували на початок періоду; - що існували на кінець періоду; - що виникли в цьому періоді та не увійшли в залишки	Оборотно-сальдові відомості по рахунках кредиторської заборгованості	Розрахунок, аналіз, порівняння
3	Перевірка відібраних сум кредиторської заборгованості за напрямками: - наявність договорів з постачальниками; - правильність документального оформлення заборгованості; - перевірка фактів здійснення операцій, в результаті яких виникає кредиторська заборгованість (якщо це можливо); - повнота і своєчасність розрахунків з постачальниками	Договори з постачальниками, рахунки, накладні, товарно-транспортні накладні, акти приймання-передачі, відомості інвентаризації, відомості про надходження та рух товарів, платіжні доручення, банківські виписки	Нормативно-правова перевірка, документальна перевірка, спостереження, арифметична перевірка, логічна перевірка
4	Скерування запитів постачальникам щодо підтвердження заборгованості та аналіз отриманих відповідей	Відповіді на запити щодо підтвердження сум кредиторської заборгованості	Порівняння, арифметична перевірка, логічна перевірка
5	Аналіз договорів та результатів здійснених операцій, за якими виникли значні суми заборгованості щодо: - відношення до господарської діяльності; - взаємної вигідності умов; - відповідності цін ринковим цінам	Статут, перелік видів економічної діяльності, аналітична інформація про доходи та витрати, пов'язані з операціями, інформація із зовнішніх джерел про ринкові ціни	Нормативно-правова перевірка, документальна перевірка, логічна перевірка, порівняння
6	Аналіз впливу значних сум заборгованості на фінансовий стан	Фінансова звітність, реєстр значних сум кредиторської заборгованості	Розрахунок аналітичних показників

Джерело: розроблено авторами.

Для проведення аналізу прихованого банкрутства запропоновано певні показники, зокрема, щодо майна, дебіторської та кредиторської заборгованості, штрафів та пені, збитків, інвестицій, а також коефіцієнти ліквідності та кількість справ, розпочатих у суді, відповідачем за якими є підприємство, що підлягає аналізу.

На нашу думку, обчислення цих показників не може бути підставою для виявлення ознак прихованого банкрутства, оскільки вони не характеризують фактів надання третім особам неправдивої інформації. Підтвердження достовірності відображеного у звітності фінансового стану, а також оцінка збитків, завданих третій особі внаслідок прийняття рішень на підставі недостовірної фінансової звітності, не є предметом аналізу. Для виявлення ознак приховування банкрутства доцільно вжити інших заходів.

Аналіз факторів, що призвели до неплатоспроможності, та визначення доцільності санації підприємства відповідно до Методичних рекомендацій, здійснюється за такими напрямками:

1. Аналіз необоротних активів: вертикальний та горизонтальний аналіз необоротних активів підприємства; аналіз незавершеного будівництва; аналіз стану основних засобів підприємства; аналіз строку служби обладнання підприємства; використання виробничих потужностей.

2. Аналіз структури оборотних активів: вертикальний та горизонтальний аналіз оборотних активів підприємства; групування дебіторської заборгованості за строками її виникнення; аналіз простроченої дебіторської заборгованості.

3. Аналіз кредиторської заборгованості: структура поточної кредиторської заборгованості.

4. Аналіз прибутковості підприємства: формування чистого прибутку; аналіз структури прибутку підприємства; аналіз показників рентабельності; рентабельність окремих видів продукції.

5. Аналіз використання виробничого апарату та трудових ресурсів: аналіз витрат на виробництво; аналіз формування фінансового результату від операційної діяльності; аналіз структури виробництва продукції; аналіз трудових ресурсів підприємства.

6. Аналіз інвестицій та інновацій: аналіз технологічності структурних інвестицій в основний капітал; аналіз інноваційної активності підприємства.

7. Аналіз об'єктів житлово-комунального та соціально-культурного призначення.

Запропоновані напрями аналізу не передбачають критеріїв встановлення доцільності санації підприємства, Методика не містить рекомендацій щодо узагальнення результатів аналізу.

Дослідивши Методику поглибленого аналізу фінансово-господарської діяльності неплатоспроможного підприємства можна зробити такі висновки, зауваження та пропозиції.

Застосування достатньо деталізованої методики аналізу загалом позитивно впливає на якість його проведення, у додатках до Методичних рекомендацій містяться чіткі інструкції щодо того, за якими формулами обчислювати показники аналізу та яку саме інформацію з фінансової та статистичної звітності необхідно використовувати. Проте, на наш погляд, розглянута методика має такі недоліки:

– відсутнє однозначне трактування порядку визначення річних балансових показників;  
– у методиці аналізу факторів, що призвели до неплатоспроможності, нема єдиного підходу до визначення періоду аналізу, зокрема, у таблиці 7 показники відображаються на початок періоду та на кінець періоду, у таблицях 5, 10 – на початок року та на кінець року, при цьому не уточнено, якого саме року, чи аналіз необхідно проводити за два роки окремо, у таблицях – на початок року та на кінець звітного періоду, це трактування взагалі є незрозумілим;

– методика розрахована лише на використання звичайної фінансової звітності, хоча на практиці часто виникає необхідність здійснювати аналіз підприємств, які складають фінансову звітність за скороченою формою, для якої характерне групування доходів, витрат та формування фінансових результатів за іншим принципом, відповідно, щоб провести аналіз, необхідно трансформувати показники звітності, що часто є неможливим без проведення додаткових облікових процедур;

– методика має формальний характер, зорієнтована на дані бухгалтерського обліку та звітності, вивчення яких недостатнє для виявлення внутрішніх резервів подолання фінансової кризи, питанню доцільності санації приділено недостатньо уваги.

Для усунення описаних недоліків доречним є внесення змін до Методичних рекомендацій або затвердження їх у новій редакції. Нашими пропозиціями щодо вдосконалення методики є:



- чітко визначити періоди, за які проводиться аналіз, та порядок застосування балансових показників;
- розробити методику аналізу з використанням показників скороченої форми фінансової звітності;
- додати до передбаченої методики аналіз власного капіталу, доповнити аналіз кредиторської заборгованості, зокрема, здійснювати її періодизацію;
- деталізувати методику аналізу ознак доведення до банкрутства;
- додати якісні показники, що характеризують внутрішні резерви подолання фінансової кризи, зокрема, аналіз рівня наявної технології, сильних та слабких сторін, конкурентних переваг;
- визначити критерії встановлення доцільності санації чи ліквідації підприємства.

Застосування проаналізованих Методичних рекомендацій можливе для надання аудиторських послуг підприємствам у кризовому стані, щодо яких не порушено справу про банкрутство. Поряд з цією методикою аудитор може розробити типову внутрішньо-фірмову методику аналізу фінансового стану підприємства.

Важливим завданням аудиту підприємства в умовах загрози припинення діяльності та банкрутства є оцінювання санаційної спроможності. Під час здійснення аудиту фінансової звітності оцінювати санаційну спроможність, на нашу думку, варто на його завершальній стадії.

Санація – це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів, які здатні привести підприємство до фінансового оздоровлення [6, с. 21]. Наведене визначення представляє поняття санації як економічну категорію у широкому розумінні та передбачає можливість застосування цього поняття до усіх підприємств, що перебувають у кризовому стані. Визначення санації у вузькому розумінні як юридичної категорії містить п. 8, ст. 28 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»: санація – це система заходів, які здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника [5]. Це визначення може бути застосоване лише до підприємств, що знаходяться у процесі банкрутства.

Обидва визначення є доцільними, юридичне трактування санації будемо застосовувати стосовно підприємств, що знаходяться у процесі банкрутства, до інших підприємств будемо застосовувати поняття санації у широкому, економічному значенні.

Для оцінки санаційної спроможності підприємства аудитор повинен проаналізувати наявність фінансових, організаційних, технічних, правових та інших можливостей подолання фінансової кризи. Такий аналіз стосується майбутніх подій, тому має імовірнісний характер. Аудитор не може цілком достовірно передбачити успішне запровадження санаційних заходів, оскільки вони обумовлюються багатьма чинниками, він повинен лише висловити свою незалежну думку стосовно цього питання.

На нашу думку, аудитор не повинен самостійно здійснювати пошук можливостей фінансового оздоровлення, вивчати внутрішні ресурси та доступні способи залучення зовнішніх інвестицій. Це завдання постає перед керівництвом підприємства, яке зацікавлене у проведенні санації. Аудитор повинен лише оцінити отриманий від керівництва план заходів, спрямованих на фінансове оздоровлення, чи декілька варіантів планів санаційних заходів, над якими працює керівництво підприємства.

Аналіз санаційної спроможності принципово відрізняється від санаційного аудиту за обсягом процедур та об'єктами дослідження. Аналіз санаційної спроможності проводиться на завершальній стадії аудиту фінансової звітності підприємств, зокрема, тих,

щодо яких не порушено справу про банкрутство, передбачає обмежений обсяг аналітичних процедур і спрямований на ще не затверджений план (варіанти плану) заходів фінансового оздоровлення. Санаційний аудит проводиться під час процесу санації, характеризується розширеним обсягом аудиторських процедур та спрямований на розроблений план фінансової санації.

Метою оцінювання санаційної спроможності є аналіз обґрунтованості та дієвості розроблених керівництвом підприємства санаційних заходів щодо відновлення платоспроможності, підвищення ліквідності, скорочення кредиторської заборгованості та покращення структури балансу, забезпечення нормального функціонування підприємства у довгостроковому періоді.

Для проведення оцінювання санаційної спроможності підприємства необхідно виконати такі завдання:

- проаналізувати зовнішнє середовище підприємства;
- проаналізувати позиції на ринку та можливості збільшення обсягів реалізації;
- проаналізувати конкурентні переваги;
- оцінити можливості залучення зовнішніх інвестицій;
- оцінити стратегію фінансової санації;
- оцінити заплановані санаційні заходи.

Для виконання поставлених завдань розроблено типову Програму оцінювання санаційної спроможності, яка містить перелік відповідних аудиторських процедур.

Метою аналізу санаційної спроможності є надання кваліфікованої допомоги підприємству щодо оцінювання його реального фінансового стану, виявлення внутрішніх та зовнішніх ресурсів подолання кризових явищ. Висновок аудитора щодо санаційної спроможності підприємства може позитивно вплинути на залучення зовнішніх джерел фінансування санації.

Послідовність проведення аналізу санаційної спроможності зображено на рис. 2. Виділено 4 основні етапи оцінювання санаційної спроможності. На першому етапі аудитор повинен здійснити аналіз фінансового стану суб'єкта господарювання для того, щоб виявити причини та ознаки фінансової кризи. Аналіз ефективності організації та управління дає змогу виявити внутрішні чинники кризового стану, рівень організації діяльності, координації між підрозділами, забезпечення інформаційних потоків всередині підприємства.

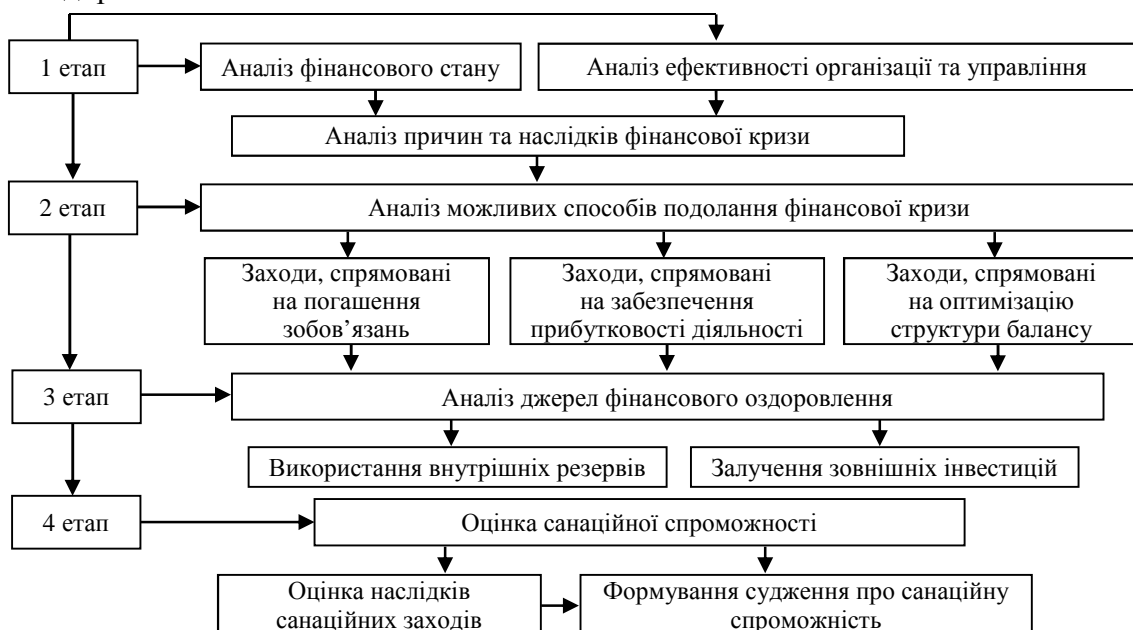


Рис. 2 Послідовність проведення аналізу санаційної спроможності підприємства  
Джерело: розроблено авторами.

На другому етапі аудитор повинен здійснити аналіз можливих способів подолання кризового стану, які розробляються керівництвом підприємства та можуть бути представлені у вигляді програми розвитку, бізнес-плану, стратегії діяльності тощо. Здійснення санації може відбуватись за рахунок внутрішніх резервів чи зовнішніх інвестицій. На третьому етапі аудитор повинен оцінити обґрунтованість та достатність джерел фінансового оздоровлення. Четвертий етап передбачає здійснення аудитором оцінювання санаційної спроможності на підставі інформації, отриманої на перших трьох етапах та прогнозування можливих наслідків санаційних заходів.

Якщо підприємство, що знаходиться у фінансовій кризі, залучає аудитора до складання плану санації, то, крім розглянутого аналізу санаційної спроможності, аудитор повинен здійснити пошук шляхів покращення фінансового стану, аналіз усіх можливих варіантів, допомогти керівництву підприємства із вибором оптимального варіанту та здійснити економічне обґрунтування плану санації (табл. 4). Можливості зовнішнього аудиту щодо аналізу причин, наслідків кризових явищ та розроблення ефективного плану санації є обмеженими порівняно з можливостями внутрішнього фінансового аудиту.

Таблиця 4

*Методика оцінювання санаційної спроможності підприємств з метою превентивного антикризового управління*

№ п/п	Процедури аудиту	Методи аудиту
1	Аналіз фінансового стану: - аналіз причин фінансової кризи; - аналіз наслідків фінансової кризи	Опитування, порівняння, ряди динаміки, факторний аналіз
2	Аналіз ефективності організаційної структури та управління	Експертна оцінка, нормативно-правова перевірка
3	Оцінювання заходів фінансового оздоровлення. 3.1. Оцінювання заходів, спрямованих на погашення зобов'язань перед кредиторами: - реструктуризація кредиторської заборгованості; - забезпечення платоспроможності; - реалізація частини майна; - стягнення дебіторської заборгованості; - отримання коштів від господарської діяльності. 3.2. Оцінювання заходів, спрямованих на забезпечення прибутковості діяльності: - збільшення обсягу реалізації товарів; - оптимізація витрат діяльності та цінової політики; - зміна асортименту товарів; - пошук вигідніших умов постачання; - розроблення ефективної стратегії збуту. 3.3. Оцінювання заходів, спрямованих на оптимізацію структури балансу: - реалізація необоротних активів, що не використовуються; - надання в оренду необоротних активів; - оптимізація структури товарних запасів; - зменшення поточної кредиторської заборгованості за рахунок довгострокових зобов'язань	Логічна перевірка, нормативно-правова перевірка, документальна перевірка, порівняння, функціонально-вартісний аналіз, детермінований факторний аналіз, стохастичний факторний аналіз, експертна оцінка
4	Оцінювання джерел фінансового оздоровлення: - оцінювання залучення зовнішніх інвестицій; - оцінювання використання внутрішніх резервів	Документальна перевірка, логічна перевірка, порівняння, експертна оцінка, опитування
5	Оцінювання наслідків запровадження санаційних заходів: - прогноз платоспроможності; - прогноз ліквідності балансу; - прогноз рентабельності діяльності	Експертна оцінка, аналіз трендів, прогнозування
6	Оцінювання санаційної спроможності	Узагальнення результатів аналізу та оцінювання

Джерело: розроблено авторами.

Відповідно до запропонованих основних елементів аналізу санаційної спроможності розроблено методику оцінювання санаційної спроможності підприємства, яка може бути використана на завершальній стадії аудиту фінансової звітності підприємств в умовах загрози припинення діяльності, або на дослідній стадії аудиту діяльності в умовах банкрутства (табл. 4).

Варто зазначити, що оцінювання санаційної спроможності конкретного підприємства буде включати не повний перелік аудиторських процедур, а лише ті, що пов'язані з його особливостями. Наприклад, оцінюючи санаційну спроможність «Чернігівське автотранспортне підприємство 2550» (АТ01), необхідно проаналізувати розроблені керівництвом заходи фінансового оздоровлення: розширення асортименту товарів, збільшення обсягів реалізації, відновлення платоспроможності завдяки реалізації частини необоротних активів.

У випадку, коли керівництво підприємства, що перебуває у кризовому стані, відмовляється від надання аудитору інформації щодо запланованих санаційних заходів, аудитор може оцінити лише внутрішні резерви подолання фінансової кризи та сформулювати висновок про низьку санаційну спроможність або її відсутність.

Для підприємства, яке перебуває у процесі розпорядження майном, висновок аудитора про наявність санаційної спроможності може стати вагомим аргументом для прийняття судом рішення про запровадження процесу санації.

**Висновки і пропозиції.** Таким чином, удосконалено методику превентивного оцінювання фінансового стану суб'єкта господарювання, зокрема, доповнено її процедурами ідентифікації фінансової кризи та загрози припинення діяльності і банкрутства. Запропоновано такі критерії оцінки: якщо коефіцієнт поточної ліквідності менший за одиницю, а різниця між абсолютно ліквідними активами та терміновими зобов'язаннями та сума чистого прибутку (збитку) менші нуля, підприємство характеризується фінансовою кризою; якщо коефіцієнт поточної ліквідності менший за граничне значення (скориговане для підприємств), а різниця між абсолютно ліквідними активами та терміновими зобов'язаннями менша нуля, це свідчить про загрозу припинення діяльності.

Для методики поглибленого аналізу фінансового стану неплатоспроможного підприємства, що проводиться на початку процесу банкрутства, доцільно: чітко визначити періоди, за які проводиться аналіз, та порядок застосування балансових показників; включити в методику показники скороченої форми фінансової звітності; додати до передбаченої методики аналіз власного капіталу, доповнити аналіз кредиторської заборгованості, зокрема, здійснювати її періодизацію; деталізувати методику аналізу ознак доведення до банкрутства; додати якісні показники, що характеризують внутрішні резерви подолання фінансової кризи, зокрема, аналіз рівня наявної технології, сильних та слабких сторін, конкурентних переваг; визначити критерії встановлення доцільності санації чи ліквідації підприємства.

#### Список використаних джерел

1. Андренко О. А. Аудит / О. А. Андренко. – Х. : ХНАМГ, 2011. – 89 с.
2. *Антикризисный менеджмент* / под ред. А. Г. Грязновой. – М. : Тандем; ЭКМОС, 1999. – 368 с.
3. Концева В. В. Проблеми формування амортизаційного фонду основних засобів та механізму їх відтворення / В. В. Концева, І. О. Хоменко, А. І. Демиденко // Вісник Чернігівського національного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 1 (72). – С. 44–49.
4. *Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства* [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економіки України № 10 від 17.01.2001 р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

5. *Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом* [Електронний ресурс] : Закон України від 14.05.1992 р. № 2343 (із змінами та доповненнями). – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

6. *Терещенко О. О.* Фінансова санація та банкрутство підприємств / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 412 с.

7. *Хоменко І. О.* Взаємозв'язки між фінансовими показниками діяльності підприємства / І. О. Хоменко // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія «Економіка і управління». – 2009. – Вип. 14. – С. 111–118.

8. *Хоменко І. О.* Гармонізаційно-структурна модель до управління фінансовими ресурсами підприємств дорожньої галузі на основі державно-приватного партнерства / І. О. Хоменко, Л. В. Бабаченко // Молодий вчений. – 2015. – № 5 (20). – С. 109–112.

9. *Хоменко І. О.* Організаційно-економічний механізм розвитку транспортних кластерів / І. О. Хоменко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 3 (60). – С. 143–149.

10. *Хоменко І. О.* Організаційно-економічні взаємовідносини підприємств автотранспорту та банківських структур / І. О. Хоменко // Імперативи розвитку України в умовах глобалізації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 12-13 червня 2009 р.). – Чернігів : ЧДІЕУ, 2009. – С. 129–131.

11. *Хоменко І. О.* Оцінка ефективності кінцевих результатів діяльності мережевих формувань / І. О. Хоменко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – Чернігів : ЧДТУ, 2008. – № 33. – С. 59–64.

12. *Хоменко І. О.* Стратегія фінансування поточних активів транспортного підприємства / І. О. Хоменко // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія «Економіка і управління». – 2010. – Вип. 15. – С. 163–171.

13. *Хоменко І. О.* Структурно-функціональний аналіз системних закономірностей розвитку транспортних кластерів / І. О. Хоменко, В. В. Концева // Вісник Національного транспортного університету. – 2012. – Вип. 26. – С. 408–413.

14. *Хоменко І. О.* Удосконалення організації та планування діяльності пасажирських автотранспортних підприємств / І. О. Хоменко, Л. В. Бабаченко // Вісник Національного транспортного університету. – 2011. – Вип. 24. – С. 163–166.

15. *Хоменко І. О.* Фінансові аспекти управління структурою капіталу в сучасних умовах / І. О. Хоменко, В. В. Концева, Н. В. Бойко // Вісник Чернігівського національного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 2 (74). – С. 69–74.

16. *Хоменко І. О.* Формування та розвиток транспортних кластерів: теорія і практика / І. О. Хоменко. – Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. – 203 с.

17. *Штангрет А. М.* Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / А. М. Штангрет, О. І. Копилук. – К. : Знання, 2007. – 335 с.

УДК 005.915

**Olha Kalchenko**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**MANAGING FINANCIAL SUSTAINABILITY OF ENTERPRISE IN THE SYSTEM OF FINANCIAL MANAGEMENT****О. М. Кальченко**, канд. экон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ****О. Н. Кальченко**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА**

*The article outlines the relevance of insuring financial sustainability of enterprise as being one of the most important functions of financial management of contemporary business units; scientific approaches in defining the essence of the notion of financial sustainability and managing the financial sustainability of enterprises are revealed; the category of "managing financial sustainability of enterprise" from the point of view subjective-objective, methodological and functionally-processional approaches are provided; main objectives of managing financial sustainability of enterprises as well as means of improving and ensuring duly level of financial sustainability of business units are formulated.*

**Key words:** financial sustainability, managing financial sustainability, financial resources, financial management.

*Виявлено важливість забезпечення фінансової стійкості підприємства як однієї з найважливіших функцій фінансового менеджменту сучасних суб'єктів господарювання; розглянуто наукові підходи щодо визначення сутності поняття фінансової стійкості та управління фінансовою стійкістю підприємств; надано визначення категорії «управління фінансовою стійкістю підприємства» з погляду суб'єктно-об'єктного, методологічного та функціонально-процесійного підходу; сформульовано основні завдання управління фінансовою стійкістю підприємств та заходи щодо підвищення і забезпечення належного рівня фінансової стійкості суб'єктів господарювання.*

**Ключові слова:** фінансова стійкість, управління фінансовою стійкістю, фінансові ресурси, фінансовий менеджмент.

*Выявлена важность обеспечения финансовой устойчивости предприятия как одной из важнейших функций финансового менеджмента современных субъектов хозяйствования; рассмотрены научные подходы к определению сущности понятия финансовой устойчивости и управления финансовой устойчивостью предприятий; дано определение категории «управление финансовой устойчивостью предприятия» с точки зрения субъектно-объектного, методологического и функционально-процессионных подходов; сформулированы основные задачи управления финансовой устойчивостью предприятий и меры по повышению и обеспечению надлежащего уровня финансовой устойчивости субъектов хозяйствования.*

**Ключевые слова:** финансовая устойчивость, управление финансовой устойчивостью, финансовые ресурсы, финансовый менеджмент.

**Problem formulation.** In the current unstable conditions of the national economy in general system entities of management the role of financial management significantly increases. The reason is that today a large number of home enterprises appeared to be in crisis or close to the crisis condition. It is characterized by the lack of financial resources, inability to timely implement its financial obligations and the sharp deterioration of key financial indicators, the changes of which reveal the negative trends that threaten the financial stability of the company. It is the financial stability that determines the effectiveness of the financial management of the company and is one of the most important characteristics of the financial condition. Unstable financial condition hinders the development of enterprises, reduces solvency, leads to the lack of funds to expand production, threatens the financial security and could lead to bankruptcy.

Process formation management, distribution and use of financial resources and funds occurring under the influence of a significant number of both external and internal destabilizing factors, largely depends on the management of enterprise financial stability as one of the most important components of financial management. With this system the operational control and analysis of information on financial resources, financial state and financial stability of the company are carried out, the ways to mobilize additional financial reserves are provided, financial plans are corrected. That is why the question of improving the

quality of management of financial stability of the economy remains relevant and causes a continued interest among researchers and practical employment.

**Analysis of recent researches and publications.** The issues of financial stability are investigated by home and foreign scholars as: O.Y. Bazilinska, M.D. Bilyk, I.A. Blank, A.O. Verzun, S.Y. Eletsykh, M.J. Korobov, O.L. Kuzenko, G.B. Pohrischuk, A.M. Podderohin, V.V. Rudenko, G.V. Savitska, O.O. Tereshchenko, O.S. Filimonenkov and others.

**Unsolved aspects of the problem outlining.** To generate and implement modern trends of development of the company foreground long-term and short-term financial solutions to ensure financial stability there is a demand in motivated scientific methodology that will allow to implement effective financial management and properly assess the managerial decisions taken. An important role is played not only in generalizing modern methods of enterprise financial stability evaluation, but also the improvement and development of new approaches to the methodology of financial stability of the economy.

**The aim of the article** is further development of the theoretical aspects and methodical approaches to the process of financial stability of the company.

**The main material presentation.** The ambiguity of interpretations of the concept of “financial stability” is explained by versatility, complexity and the range of the term application as a such, which is under the influence of various financial and economic processes. For example, some scientists consider the financial stability as one of the financial indicators of the company [8], others confer the basis of financial stability by long-term solvency and creditworthiness. Thus, O.S. Filimonenkov states that “financial stability is an enterprise condition, in which the size of the property (assets) is sufficient to finance commitments that the company is solvent” [12].

Some scientists, such as M.D. Bilyk stick to the opinion that “financial stability - is such a state of financial resources, in which rational disposition is a guarantee of availability of own funds, stable profitability and ensurance the process of expanded reproduction” [13].

G.V. Savitska [11] characterizes the financial stability as an entity's ability to function and grow, maintain balance of their assets and liabilities in a changing home environment that guarantees its constant solvency and investment attractiveness in the long term process within acceptable risk levels.

A large number of scientists believe that the basic concept in the study of financial stability is the company's equity. Thus, I.A. Blank points out that “financial stability is the characteristics of stable financial condition of the company, which is provided by a high proportion of equity in total financial resources used” [4].

O.Ya. Basilinska [2] suggests that financial sustainability depends mostly on effective managing financial resources and is defined by either the structure of assets, and an optimal relationship of home equity and loan capital or an optimal relationship of assets and sources of direct financing.

Russian researchers V.G. Artemenko [1] and M.I. Bakanov [3] stress that financial sustainability is a special feature that bears witness of steady revenue exceeding over expenditures, switching entity's assets and is a core component of the whole entity's sustainability.

Summing up the aforesaid it is worthwhile to note that entity's financial sustainability, being a core component of the whole entity's sustainability, is an object of the financial management of enterprise and characterizes such financial resources situation and funds formation and allocation, which ensure enterprise's development while maintaining the solvency and credit capacity with the admissible risk. In other words, financial sustainability is the result of effective management of entity's capital, assets and its monetary flows [7].

Thus, it should be said that financial sustainability of enterprise is characterized by:

- financial independence from outer investors and lenders;
- funds sufficiency for ensuring continuity of enterprise activity;

- an optimal relationship of home equity and loans;
- an optimal structure of assets;
- an optimal relationship of assets and sources of funding;
- efficient reinvestment policy;
- the increasing of commercial value of enterprise.

In order to manage financial sustainability effectively it is necessary to distinguish and evaluate impact factors. The level of financial sustainability is mostly conditioned by processes that take place externally. Among the factors of external impact on financial sustainability of economic entities there can be the following: overall economic conditions of enterprise activity, payment turnover, the level of inflation, the tax and investment policy, economic and fiscal legislative base, the level of consumers solvency and demand, the level of technology growth, the level of economy shadowing and bank credit policy, financial and insurance markets growth, political stability, social and ecological situation in the society, etc.

The factors of internal impact include: sectoral independence and the size of enterprise, the status of property and funds, the state of payment and settlement discipline at the enterprise, property composition and structure, entity's capital structure and value, the type of relations with suppliers, the level of manufacturing inventory, the level of capital stock use, financial management efficiency, tax management, relations with banks, the investment policy of enterprise and etc.

Persistent entity's functioning and growth under the conditions of market turbulence is defined, first of all, by the ability of each entity to adapt adequately to changing internal and external environment that is reflected in effective financial sustainability management. The management stipulates preparation, making and realization of managerial decisions in order to ensure financial sustainability at micro level [10].

Financial sustainability management of enterprise should be exposed as purposeful impact on financial state of enterprise to achieve established objectives and tasks on order to reduce financial hazards of each entity that can be caused under the conditions of changing external environment.

Financial sustainability management is the system of principles and methods of managerial decisions development and realization, which are connected with ensuring such status of financial resources and assets, their formation and allocation, which could allow each entity to evolve on the basis of increase in revenue and capital while maintaining the solvency and credit capacity, providing financial balance. The major objective of this kind of management is financial security and stable functioning and development of enterprise during current and potential periods, which will allow maximizing its commercial value [7].

G. B. Pogrischuk and V.V. Rudenko reveal that financial sustainability management of enterprise is a set of coordinated and purposeful measures and actions applied in order to develop and realize managerial decisions while providing satisfactory financial condition due to which it is possible to ensure structural integrity of enterprise and to continue basic economic activity. The consequence of financial sustainability management is the possibility to keep enterprise from destruction and to maximize its commercial value, because increase in commercial value and basic entity's economic activity continuity are not available in case of shady financial sustainability for the reason of bankruptcy and high risks leading to losing business due to economic ruin [10].

According to O.V. Kusenko "financial sustainability management is planning, analyzing, organizing, motivating, controlling, connected with ensuring such status of financial resources, their formation and allocation, which allows the enterprise to achieve needed level of financial sustainability" [9].

A.O. Verzun emphasizes on the opinion that "financial sustainability of enterprise management is the system of principles and methods of managerial decisions development and realization, connected with ensuring such funds status on the basis of which each entity is enable



to develop for the purpose of revenue and capital increasing while maintaining solvency and credit capacity in case of providing financial balance of economic activity of enterprise” [5].

Financial sustainability management is the system of principles and methods of managerial decisions development and realization, which are connected with persistent revenue and capital increasing while maintaining the solvency and credit capacity and providing financial balance of enterprise [6].

Thus, the essence of the concept “financial sustainability of enterprise management” can be viewed in terms of subject-objectivity, methodological, functionally-focused and process-centric approaches (picture).

The review of scientific researches, having been conducted by G. B. Pogrischuk for the purpose of giving a definition to the concept “financial sustainability of enterprise management” [10], allows determining major final objectives of the process, which are presented by different researchers. The mentioned objectives are:

- independence from external covenantees and funds ensuring;
- financial relationship development;
- maintaining financial sustainability and competitiveness;
- maintaining continuous business activity;
- enterprise development;
- reaching needed level of financial sustainability;
- commercial value increasing;
- financial balance renewing.

Managing financial sustainability of an enterprise	
Subject-object approach	Managing financial sustainability of an enterprise is a purposeful influence of a particular subject (or subjects) on the determined objects. It is exerted in order to keep up or reach the proper level of financial sustainability, financial balance and solvency
Methodological approach	Managing financial sustainability of an enterprise is a system of principles and methods of developing and implementing managerial decisions, associated with providing the proper level of financial sustainability of an enterprise in the long term
Functional-processional approach	Managing financial sustainability of an enterprise is a continuous process of carrying out managerial functions, organization, planning, analyzing, motivation and controlling first of all. They are aimed at ensuring the increase in value of an enterprise and the appropriate level of financial sustainability

*Fig. The essence of the category “Managing financial sustainability of an enterprise”*

The main tasks of managing the financial sustainability of an enterprise may be:

- comparison of cash inflow and outflow in the process of operational, financial and investment activities;
- analyzing financial resources requirements and their structurization according to the sources of finance;
- determination of optimal property structure and sources of finance;
- assessment of liquidity and solvency of an enterprise;
- constant monitoring of weighted average cost of capital;
- taking into consideration the operational and financial key factors;
- evaluating the profitability of an enterprise;
- analyzing the efficiency of financial resources use etc.

While managing the financial sustainability, of primary importance are: the identification of external and internal factors, that influence the financial sustainability of an enterprise, the policy of quantitative assessment of enterprise’s financial sustainability level and factors defining it, and also substantiation of performance indicators, that is determining the criteria of the optimal level of an economic entity financial sustainability.

**Conclusions and suggestions.** Basic activities as for increasing and ensuring the financial sustainability of an enterprise may be:

- optimizing the amount of financial resources;

- optimizing the structure of enterprise's assets sources of finance, that is to ensure the identified level of profitability and risks, to minimize the weighted average cost of capital or to maximize the market value of an enterprise;
- increasing the effectiveness of working assets formation and use, their turnover rationalization, avoiding excessive reserves;
- selection and implementation of the effective assets expanding ways in order to provide financial and economic development;
- ensuring the necessary level of production development self-financing at the expense of reinvested profits;
- evaluating and selecting the most effective conditions and forms of loan capital implication, decreasing the value of an enterprise's financial resources formation;
- saving production cost and other expenses;
- implementing the effective policy of monetary assets management;
- effective managerial policy of accounts receivable and its restructuring;
- ensuring the liquidity and solvency of an enterprise;
- optimization of tax payments etc.

### References

1. *Артеменко В. Г.* Финансовый анализ : учебное пособие / В. Г. Артеменко, М. В. Беллендир. – М. : Дело и Сервис, 1999. – 365 с.
2. *Базилінська О. Я.* Фінансовий аналіз: теорія та практика : навчально-методичний посібник / О. Я. Базилінська. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 328 с.
3. *Баканов М. И.* Теория экономического анализа / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – М. : Финансы и статистика, 1981. – 218 с.
4. *Бланк И. А.* Управление формированием капитала : учебный курс / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2002. – 512 с.
5. *Верзун А. О.* Теоретичні підходи до формування та забезпечення фінансової стійкості підприємств [Електронний ресурс] / А. О. Верзун // Агросвіт. – 2013. – № 15. – Режим доступу : [http://www.agrosvit.info/pdf/15\\_2013/12.pdf](http://www.agrosvit.info/pdf/15_2013/12.pdf).
6. *Гринкевич С. С.* Економічні основи стратегічного управління фінансовою стійкістю підприємства в умовах ринкових перетворень / С. С. Гринкевич, М. А. Михалевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.5. – С. 110–114.
7. *Єлецьких С. Я.* Удосконалення процесу управління фінансово стійким розвитком промислового підприємства [Електронний ресурс] / С. Я. Єлецьких // Економіка промисловості. – 2012. – № 3-4. – С. 74–80. – Режим доступу : [http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/49329/ST9-3-4\\_59-60.pdf?sequence=1](http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/49329/ST9-3-4_59-60.pdf?sequence=1).
8. *Коробов М. Я.* Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств : навч. посіб. / М. Я. Коробов. – К. : Знання, 2002. – 294 с.
9. *Кузенко О. Л.* Теоретичні підходи до визначення сутності управління фінансовою стійкістю підприємства [Електронний ресурс] / О. Л. Кузенко // Вісник економіки і транспорту промисловості. – 2013. – № 43. – С. 152–157. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/teoretichni-pidhodi-do-viznachennya-sutnosti-upravlinnya-finansovoyu-stiykisty-pidpriemstva>.
10. *Погрішук Г. Б.* Управління фінансовою стійкістю підприємства в умовах ринкової турбулентності [Електронний ресурс] / Г. Б. Погрішук, В. В. Руденко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 6. – С. 773–778. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/158.pdf>.
11. *Савицька Г. В.* Економічний аналіз діяльності підприємства : навчальний посібник / Г. В. Савицька. – К. : Знання, 2007. – 668 с.
12. *Філімоненков О. С.* Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. С. Філімоненков. – К. : Ника-Центр, 2002. – 359 с.
13. *Фінансовий аналіз : навчальний посібник / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька.* – К. : КНЕУ, 2005. – 592 с.

UDC 330.322.2

Valerii Pchuk, Doctor of Economics

Khrystyna Shtyrkhun, PhD student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**FINANCIAL SUPPORT OF THE ORGANIC MARKET**

В. П. Ільчук, д-р екон. наук

Х. І. Штирхун, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ**

В. П. Ильчук, д-р экон. наук

К. И. Штырхун, аспирант

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ФІНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РЫНКА ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ**

*The article analyzes the main directions of state policy in the sphere of production and circulation of organic products in Ukraine. The size of expenses on establishing the organic enterprise is determined. The system of the principles of financial support provision of the organic market in Ukraine is offered.*

**Key words:** organic production, organic market, agricultural industry, financial support, state support, principles.

*Проаналізовано основні напрями державної політики у сфері виробництва та обігу органічної продукції в Україні. Визначено розмір витрат на створення підприємства, що займається виробництвом органічної продукції. Запропоновано систему принципів фінансового забезпечення ринку органічної продукції в Україні.*

**Ключові слова:** органічне виробництво, ринок органічної продукції, сільське господарство, фінансове забезпечення, державна підтримка, принципи.

*Проанализированы основные направления государственной политики в сфере производства и обращения органической продукции в Украине. Определен размер расходов на создание предприятия, занимающегося производством органической продукции. Предложена система принципов финансового обеспечения рынка органической продукции в Украине.*

**Ключевые слова:** органическое производство, рынок органической продукции, сельское хозяйство, финансовое обеспечение, государственная поддержка, принципы.

**Urgency of the research.** Organic market in Ukraine is at the stage of slow growth. Producers of organic products still do not get enough money to direct them to increase production and sales of organic products. Therefore the organic market requires considerable investments for its further growth in order to provide the population with high-quality agricultural products and improve an image of Ukraine in the world markets. On the one hand, this sector of the agro-industrial complex has not received the necessary level of attractiveness for investors yet because of unstable political and economic situation in Ukraine, the low level of organic market development, imperfect legislative support, lack of the state support, etc. On the other hand, there are some conditions which create a favorable investment climate: increase in demand for products among the population; the leading positions of Ukraine in the world market of organic products; a considerable potential for further expansion of organic production. Thus, financial support of the organic market of products should be a priority of the state.

**Actual scientific researches and issues analysis.** Enough attention in scientific works of such foreign and domestic scientists as Iu. N. Bazhal, Dzh. Beili, I. A. Blank, O. D. Vasylyk, V. M. Heiets, B. V. Hubsnyi, Iu. M. Zavoloka [1], V. P. Prykhodko [6], P. Samuelson, A. Smit, P. M. Stankevych [8], A. M. Fedoryshcheva, I. M. Shkola and others is paid to a research of problems of investment attraction and their effective use. Besides, the principles concerning various fields of activity of the agricultural enterprises have been formed in works of domestic scientists as N. S. Koidan [3, p. 6], Kh. Z.Makhmudov [4, p. 12], Kh. I. Shtyrkhun [9, p. 331] etc.

**Uninvestigated parts of general matters defining.** Despite the importance of the conducted scientific research, some theoretical and methodical questions connected with the financial provision of the organic market haven't found reflection in them.

**The research objective.** The main goal of this study is to develop and systematize principles of financial support of organic market in Ukraine.

**The statement of basic materials.** The Law of Ukraine “On the production and turnover of organic agricultural products and raw materials” [5] defines the main directions of the state policy in the sphere of production and turnover of organic products, which are aimed at:

- 1) development of competitive, highly effective farming through providing an organic production;
- 2) increase in exports of organic products;
- 3) development of the domestic organic market and meet consumer demand for a range of organic products (edition since 5/4/2015).

The primary edition of the Law dated 3/9/2013 included also an implementation of economic incentives for production and sale of organic products (raw materials), as well as other measures to reduce the cost and improve a quality of organic products and raw materials produced domestically. In addition, the section 8 "State and scientific support of production and turnover of organic products and raw materials" was excluded from the law. Such exceptions demonstrate renunciation of the state of any support of organic production, including financial support of production and sale as well as a reduction in the cost of organic products. in Ukraine. But the positive aspect is that the Law determines the state shall promote attraction of the international technical assistance and investments for formation and development of production and turnover of organic products [5].

Undoubtedly, the state has to become a key investor in organic production [6], it will act as the guarantor for other investors and promote increase an investment attractiveness of the industry.

The amount of money on the establishment of the enterprise with the closed cycle of organic production is high. The total cost for a medium enterprise is more than 130 million UAH [3]. In addition, each year the enterprises are engaged in the organic production, have to undergo production certification, conducted by specially authorized certification body, and costs from 6 to 12 thousand UAH. Producers which have just begun to produce organic products are required to pay the same amount of money and have to undergo a transitional 3-year period (the transition period from production of traditional (inorganic) products (raw materials) to production of organic products (raw materials)) and confirm their intentions concerning continuation of organic production annually.

According to the program of a financial support of organic production in Chernihiv region for 2016-2021 years the state provides 100% compensation of producer's expenses on the certification of production (raw materials, products) and expenses during a transition period irrespective of types of agricultural activities. Such support provides the reduction of the cost value of the organic production and its price to provide its competitiveness in the domestic and foreign markets. During 2016-2021 years 1,7 million UAH are planned to allocate from the regional budget. The purpose of the program is an increase in a share of organic products in a total amount of gross output of agriculture of the region [7].

There are 8 producers of organic products in Chernihiv region. An amount of compensation payments on certification of organic production according to the program is sufficient. However, considering the almost total absence of the competition in the market of organic products both in Ukraine in general, and in Chernihiv region, there is a need of gradual replacement of traditional farming with organic one which requires considerable investments, including a financial support one the irretrievable basis. Despite positive intentions of the program concerning a financial support of organic producers, such assistance is extremely small in comparison with those means which are necessary for the establishment of organic enterprise and organization of a production process.

The market research, production, promotion and sale of organic agricultural products to the consumer shall be provided with sufficient amount of financial, material, labor, energy

and other types of resources. Therefore, given the above, we offer a system of the principles of financial support of the organic market in Ukraine (fig. 1). The principles are conditionally divided into groups, each of which covers the general and specific principles generally determine the phases of investment process, namely:

- a search of investment sources;
- an attraction of the investment capital;
- a use of investment funds.

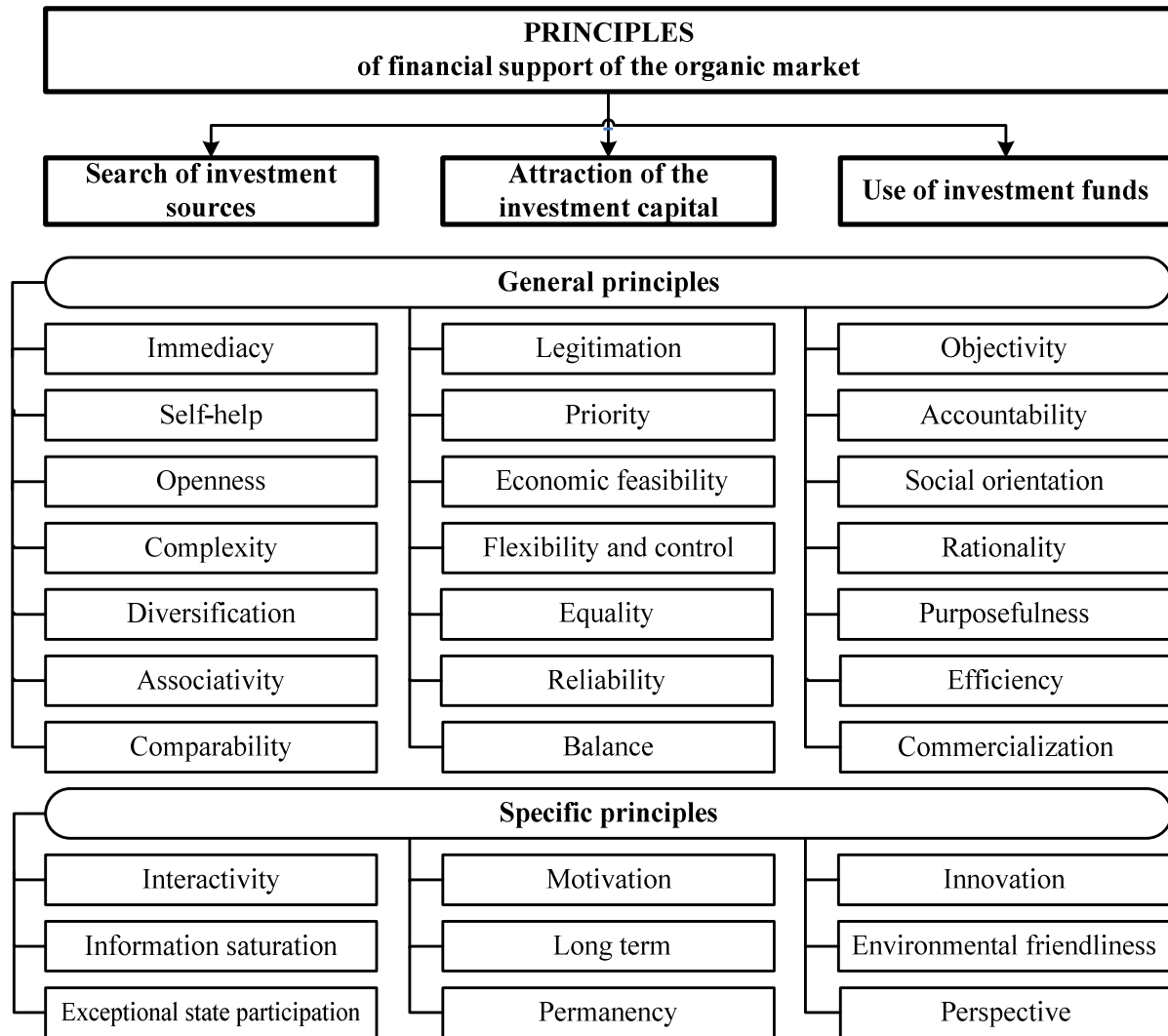


Fig. Principles of financial support of the organic market in Ukraine

Source: made by authors.

General principles of financial security of the organic market in Ukraine include:

**Immediacy** – assumes fast search and the analysis of the potential investment sources capable of providing a sustainable development of the organic market.

**Self-help** – means consecutive development and implementation of new schemes of the search of financial resources which allow realization of innovative projects effectively under the conditions of limitation of financial resources and creation of new opportunities for investment providing innovations. It stimulates and develops methods of innovative search and determines the gradual development of the organic market.

**Openness** – consists in the provision of complete information about the investment purposes, amounts and terms of attraction of the capital etc.

**Complexity** – consists in the application of a number of approaches which are interconnected and help to choose certain investment sources taking into account features and

the level of the development of capital market, as well as worked out mechanisms of search and attraction of investments. It is important to consider that all the participants of the investment process have their own economic interests, therefore, all their efforts should be aimed at achieving the general purpose of the project.

**Diversification** – involves the accumulation of the required amount of capital on the basis of various investment sources (state, local authorities, legal entities of a non-state pattern of ownership, citizens, foreign investors, etc.) that is carrying out joint financing of projects. This principle also includes attraction into investment process both small, and strategic investors for implementation of investment projects at the enterprises which produce and sell organic agricultural products. Diversification, on the one hand, consists of the distribution of risks between several owners of the sources, and on the other hand, creates a certain stable investment.

**Associativity** – assumes a mutual complementarity and coordination of various investment sources.

**Comparability** – means the choice of the most attractive investment source from a number of alternative that meets all the requirements of raising capital.

**Legitimation** – means legality, legitimacy of attraction and the direction of funds for socially important projects and programs that provides an increase in the social standards of living of the general population.

**Priority** – allows the enterprise to decide on which projects it needs to raise funds primarily that depends on production costs, demand for products, customer preferences and so forth.

**Economic feasibility** – means attraction of a certain amount of capital at a minimal cost on acceptable conditions for the corresponding term.

**Flexibility and control** – means a capability to adapt to changes of the external environment, rules of the game in the investment market and to react to changing market conditions quickly by taking operational management decisions.

**Comparability** – means the choice of the most attractive investment source from a number of an alternative that meets all the requirements of raising capital.

**Legitimation** – means legality, the legitimacy of attraction and the direction of funds for socially important projects and programs that provide an increase in the social standards of living of the general population.

**Priority** – allows the enterprise to decide on which projects it needs to raise funds primarily that depends on production costs, demand for products, customer preferences and so forth.

**Economic feasibility** – means attraction of a certain amount of capital at a minimal cost on acceptable conditions for the corresponding term.

**Flexibility and control** – means a capability to adapt to changes in the external environment, rules of the game in the investment market and to react to changing market conditions quickly by taking operational management decisions.

**Equality** – guarantees implementation of identical approaches to all investors who invest the capital, and also equal opportunities for participation in all projects and making an expected profit. The principle grants the right to each investor to direct the funds for financing of any investment object depending on his preferences, purposes, and investment opportunities.

**Reliability** – allows to expect guaranteed and uninterrupted supply of required amount of the capital in case of any changes in the capital market; it is determined by a real capability to attract the capital in a certain time and on acceptable conditions.

**Balance** – involves the formation of an optimal investment portfolio for ensuring the organic market development of organic products and is that there is a certain interrelation between the process of capital investment and performance indicators. Making certain

investments, there comes a moment when their additional volume does not affect an increase in efficiency, therefore, it is necessary to calculate the optimum level of capital investment accurately without waste of resources, which will bring no additional effect.

**Objectivity** – means that management decisions on the use of investments should be made taking into account objective economic laws on the basis of the deep analysis of situation and factors of various origin using scientific methods of cognition.

**Accountability** – provides an investor with all the necessary information on rationality, efficiency and targeted use of funds invested into the development of organic production. If the state acts as the investor, regular monitoring on a use of public funds and means of joint ventures by the state monitoring bodies should be carried out. This principle allows implementing the state economic strategy taking into account regional priorities of the development of the agrarian and industrial complex.

**Social orientation** – means the use of funds for social projects and programs inherent in the sphere of production and sale of organic products, which aims at preserving and recovery of health of consumers of organic products, access to the foreign markets as well.

**Rationality** – consists in the economical use of funds for the purpose and avoidance of fragmentation on various investment projects.

**Purposefulness** – means directing capital to the specific projects and programs in the sphere of production and sale of organic products which correspond to certain regional priorities of development of the agrarian and industrial complex.

**Efficiency** – consists in the achievement of social, ecological and economic effects as a result of the implementation of investment projects, and determines their attractiveness for all participants of the investment process.

**Commercialization** – reflects the commercial nature of investment direction, which consists in profit earning from the capital invested in the production of organic products.

The principles relating to the specific nature of the features of production and promotion of organic products include:

**Interactivity** – assumes attraction and use of investment resources for the development of information and communication technologies by the creation of a single state electronic resource which would connect organic producers and potential investors. This principle is implemented through attracting investors by taking part in forums or posting links on bulletin boards.

**Information saturation** – provides creation of own banks and databases about potential investors and accumulation of information concerning innovative technologies of search and attraction of the equity during the period of forming of investment resources.

**Exceptional state participation** – consists in an active role of the state as a participant in the investment process. In the conditions of the deficit of financial resources, this principle is implemented by paid nature of the state investments. The advantage of public investment must be given to enterprises with a full cycle of production of final product.

**Motivation** – provides favorable conditions to attract investors' funds, which consist of building capital, creating an attractive investment climate in the sphere of organic production, and providing certain state benefits to investors who implement social projects and so on.

**Long term** – allows organic producers to attract investment resources and use them during the long-term period, as, on the one hand, the organic market is perspective, on the other hand, requires financial investments for long term.

**Permanency** – means that in the conditions of a lack of entities' funds and in connection with the initial stage of formation of the organic market in Ukraine, financing should be constant that will allow providing a sustainable development of the market of organic products.

**Innovation** – consists in need of the direction of investments on the innovative renewal of material and technical resources of the agrarian entities and gradual transition to organic

production by introduction of new technologies, methods, means and mechanisms of production through implementation of long-term national projects and programs. The increase in competitiveness of agrarian products in the domestic and world markets will help to promote organic products that are unique and innovative for Ukraine, in a more efficient way.

**Environmental friendliness** – based on the fact that investments are directed into organic production, which use only environmentally friendly, non-waste technologies that will protect, preserve and restore the environment.

**Perspective** – means that the organic market is very promising, besides organic products must meet not only the customer current requirements but also create future ones which will have new consumer properties, therefore, use of investment means will provide a long-term commercial result.

Thus, the principle is a set of rules or requirements that must be considered in the case of the search of investment sources, the attraction of investments and their directing. These principles are closely related and influence on efficiency and development degree of the enterprises engaged in the production and sale of organic products. Therefore, their implementation must be complex to ensure a high level of organic products profitability and sustainable economic development of the country.

**Conclusions.** Gradual transition of the sphere of the agrarian and industrial complex to model of the innovative development directed to distribution of organic production - is the unique rational way of its effective technological upgrading that will improve the competitiveness of agrarian products in the domestic and world markets considerably through gradual replacement of traditional production with organic and increase the image of Ukraine in the world.

Implementation of the principles funding market for organic products in the stages of a search of investment sources, the attraction of the investment capital and use of investment funds will allow solving the problem of resource support of its innovative and development, promoting a sustainable development and economic growth of the country in general. At the same time, the state shall become the key investor of the organic market. First, it helps to ensure food security, sustainable development and improve an image of the state in the international space; secondly, guarantees to provide very important and perspective for society and the country in general direction with investments; thirdly, governmental participation in an investment process creates additional confidence of private investors in the prospects of financial security of organic market; fourthly, provides state control over internal investment processes.

### References

1. *Заволока Ю. М.* Основні принципи побудови системи формування інвестиційної політики на підприємствах / Ю. М. Заволока // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки. – 2013. – № 4. – С. 88–91.

2. *Как на Житомирщине* производят органические молочные продукты [Электронный ресурс] // Журнал Житомира. – 2015. – 11 трав. – Режим доступа : <http://zhzh.info/news/2015-05-11-23634>.

3. *Койдан Н. С.* Удосконалення маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка і управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Н. С. Койдан. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2014. – 20 с.

4. *Махмудов Х. З.* Економіко-організаційний механізм формування попиту і стимулювання збуту на ринку продовольства : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.04 / Х. З. Махмудов ; Нац. науковий центр «Інститут аграрної економіки» УААН. – К., 2010. – 31 с.

5. *Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини* : Закон України від 03.09.2013 № 425-VII (із змінами, внесеними згідно із Законом № 191-VIII від 12.02.2015) // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 21. – Ст. 133.



6. *Приходько В. П.* Принципи активізації інвестиційного потенціалу в регіональній політиці економічного зростання [Електронний ресурс] / В. П. Приходько // Ефективна економіка. – 2011. – № 6. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1115>.

7. Програма фінансової підтримки органічного виробництва в Чернігівській області на 2015–2020 роки [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Департаменту агропромислового розвитку Чернігівської обласної державної адміністрації. – Режим доступу : <http://apk.cg.gov.ua/index.php?id=13389&tp=1&pg=>.

8. *Станкевич П. М.* Інвестиційні процеси та їх державне управління в Україні / П. М. Станкевич // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. / голов. ред. М. І. Зверяков ; Одеський держ. екон. ун-т. – Одеса, 2010. – Вип. 38. – С. 169–173.

9. *Штирхун Х. І.* Теоретичні засади маркетингового підходу до збутової діяльності аграрних підприємств / Х. І. Штирхун // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія «Економіка і управління». – 2015. – Вип. 31. – С. 324–334.

УДК 336.71(477)

**Я. В. Жарій**, канд. техн. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

### МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

**Я. В. Жарий**, канд. техн. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

### МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНИВАНИЮ УРОВНЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА

**Yadviga Zharii**, PhD in Technical Sciences

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

### METHODICAL APPROACHES TO THE ESTIMATION OF A LEVEL OF FINANCIAL SECURITY OF THE COMMERCIAL BANK

*Розглянуто проблеми банківської системи України у складних економічних умовах та виявлені основні причини проблемності вітчизняних банків. Запропоновано методичний інструментарій для оцінювання рівня фінансової безпеки комерційного банку та захисту банку від виявлених або потенційно можливих небезпек.*

**Ключові слова:** банк, фінансова безпека, зовнішні загрози, внутрішні загрози, анкетування, експрес-аналіз фінансового стану, рівень фінансової безпеки банку.

*Рассмотрены проблемы банковской системы Украины в сложных экономических условиях и определены основные причины проблемности отечественных банков. Предложен методический инструментарий для оценивания уровня финансовой безопасности коммерческого банка и защиты банка от выявленных или потенциально возможных опасностей.*

**Ключевые слова:** банк, финансовая безопасность, внешние угрозы, внутренние угрозы, анкетирование, экспресс-анализ финансового состояния, уровень финансовой безопасности банка.

*In the article the problems of the banking system of the Ukraine under the complex economic conditions are examined and the basic reasons for the problematical character of domestic banks are determined. Methodical instruments for evaluating the level of financial security of commercial bank and its protection from identified or potential of the possible dangers is proposed.*

**Key words:** bank, financial security, external threats, internal threats, questioning, rapid analysis of financial state, level of financial security of the bank.

**Постановка проблеми.** Ефективне функціонування економіки країни значною мірою визначається рівнем розвитку банківської системи та її станом. У розвинутих країнах банківська система являє собою результат тривалого й складного історичного розвитку в умовах ринкової економіки. Вітчизняна ситуація з перетворення економіки від планово-адміністративної до ринкової системи управління відбулася за історично короткий проміжок часу, що спонукало банківську систему до швидкого розвитку та особливих трансформаційних кроків.

У контексті таких динамічних подій фахівці банків повинні своєчасно реагувати на всі зміни, що відбуваються на фінансових ринках та в банківській сфері, особливо в кризові часи, коли питанням банківської безпеки необхідно приділяти особливу увагу та розуміти її сутність. Тільки виділивши основні проблеми, оцінивши їх масштаби та зрозумівши причини, що призвели до виникнення проблем, можливо створити систему забезпечення належного рівня фінансової безпеки банку. І система буде ефективною, якщо буде охоплювати комплекс взаємопов'язаних інформаційних, діагностичних та контрольних підсистем, що допомагають оптимізувати фінансові потоки, мінімізувати банківські ризики, забезпечити ефективну діяльність банку, а також зменшити вплив внутрішніх та зовнішніх загроз на його фінансову безпеку.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питанням економічної та фінансової безпеки держави, підприємств, банків присвячені дослідження М. Зубка, А. Єпіфанова, О. Барановського, С. Побережного, К. Горячевої, М. Єрмошенко, О. Користіна, Т. Болгар, О. Криклія, О. Хитріна, О. Шевцової, О. Пластуна, О. Терещенко, Т. Васильціва та інших. Науковцями приділено значну увагу теоретичним засадам економічної та фінансової безпеки на макро- і мікрорівні, обґрунтовано необхідність фор-

мування системи фінансової безпеки суб'єктів господарювання, розглянуто окремі методи діагностики рівня фінансової безпеки та основні інструменти її забезпечення [1; 4; 6; 10; 11; 13].

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** У поточних умовах функціонування банківської системи кожному банку України необхідно мати досконалі методики дослідження поточного стану фінансової безпеки. Щоб оперативно приймати адекватні рішення для усунення певних видів загроз безпеці, банку треба вчасно виявляти найбільш серйозні загрози та оцінювати зміни рівня його фінансової безпеки.

**Мета статті** – формування методичного інструментарію для поточного оцінювання рівня фінансової безпеки комерційного банку, який можливо оперативно запровадити в кризових умовах.

**Виклад основного матеріалу.** Нестабільна економічна ситуація в Україні, яка особливо загострилась протягом 2014–2016 років, негативно вплинула на діяльність комерційних банків, призвела до зменшення кількості стабільно працюючих установ та стала каталізатором для проблемних банків, що призвело до погіршення ключових характеристик розвитку банківської системи загалом.

Якщо розглянути окремі показники діяльності банківської системи України станом на 01.07.2016 р. [5], то кількість банків, які мають банківську ліцензію, скоротилась зі 180 (на початок 2014 р.) до 102 банків. Зменшилась і кількість банків з іноземним капіталом, хоча частка іноземного капіталу в статутному капіталі банківської системи України зросла (з 34,0 до 54,7 %).

За 2014–2016 роки не покращились основні показники банківської системи, при цьому найбільші проблеми притаманні вітчизняним банкам [5]. Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів зросла більше ніж у 3 рази, що призвело до збільшення створених банками резервів за активними операціями зі 131 до 315 млрд грн.

Серйозною проблемою більшості комерційних банків є погіршення структури капіталу, коли статутний капітал уже перевищує загальний обсяг власного капіталу. Норматив адекватності регулятивного капіталу банків погіршився (з 18,26 до 13,60 %), однак ще виконується і, скоріш за все, за рахунок субординованого боргу. На цю ситуацію, безумовно, вплинули зовнішні фактори, проте, основною причиною проблемності вітчизняних банків є недосконалість систем корпоративного управління бізнесом, що сприяє прийманню надмірних ризиків, погіршенню стану фінансової безпеки та призводить до нестабільності банківську систему в цілому.

Такі явища здійснюють негативний вплив на фінансову систему та економіку всієї країни, оскільки без стабільної та надійної банківської системи утримати фінансову безпеку держави на належному рівні неможливо. При побудові системи захисту від загроз фінансовій безпеці кожному банку необхідно обов'язково враховувати як внутрішні можливості, так і чинники зовнішнього середовища.

На мікрорівні фінансовій безпеці комерційних банків країни загрожує: неефективна система управління фінансовими ресурсами та ризиками; нерегулярний моніторинг стану зовнішнього середовища; брак власних коштів; надмірна економія на витратах щодо інформаційно-аналітичного забезпечення; недосконала організаційна структура; цілеспрямований підрив ділової репутації; недостатній професіоналізм та відданість персоналу, особливо щодо навмисних дій [2; 3].

На макрорівні вплив на безпеку банку також зумовлений багатьма чинниками: нестабільністю економічних процесів та недосконалістю законодавчої бази; гострою конкурентною боротьбою; обмеженістю джерел формування фінансових ресурсів банків; прагненням суб'єктів ринку банківських послуг до збільшення прибутку та задоволення власних інтересів; підвищеним ризиком проведення багатьох банківських операцій; зростанням економічної злочинності у кредитно-фінансовій сфері тощо [2; 3].

Для ефективного управління діяльністю кожному банку необхідно мати досконалу методику діагностики стану фінансової безпеки банку з широким переліком оціночних показників, урахуванням функціональних особливостей установи та можливістю оперативного застосування методики на практиці.

Якщо розглянути існуючі методики з управління фінансовою безпекою банків, то в них визначено різні індикатори фінансової безпеки банківської системи загалом та наведено перелік показників конкретного банку, що характеризують його фінансовий стан, а також представлено методи діагностики рівня безпеки [1; 2; 6; 11].

Найбільш важливими абсолютними показниками в динаміці розвитку банків є: пасиви та їх структура (власний капітал, залучені та запозичені кошти); загальні активи та їх структура (високоліквідні активи, кредитний портфель, портфель цінних паперів, матеріальні і нематеріальні активи, інші активи); доходи, витрати та прибуток (збиток).

Не менш важливими є відносні і структурні показники: адекватність регулятивного капіталу; стан ліквідності банку; питома вага структурних елементів в активах (пасажах) та їх динаміка; якість активів та їх рентабельність; витратність пасивів та її вплив на результати діяльності банку. Тому у процесі аналізу дані показники слід зіставляти із середньозваженими показниками по групі аналогічних банків або по банківській системі в цілому [2].

Для визначення рівня фінансової безпеки банкам також необхідно використовувати й інформацію нефінансового характеру щодо компетенції менеджменту, залежності від інсайдерів, можливості злочинних дій персоналу та інші внутрішні анкетні дані.

Оскільки важливим елементом дослідження стану фінансової безпеки банків є врахування чинників зовнішнього середовища, слід також проводити анкетний аналіз типових зовнішніх загроз і визначати їх вплив на безпеку банку.

З урахуванням вищенаведеного дослідження поточного стану фінансової безпеки банку слід проводити в декілька етапів:

- анкетування типових (зовнішніх та внутрішніх) загроз фінансовій безпеці банку;
- експрес-аналіз фінансового стану комерційного банку;
- розрахунок інтегрального показника рівня фінансової безпеки банку.

У банківській практиці одним з якісних методів, що використовується у процесі діагностики поточного стану фінансової безпеки банку, є анкетування [6; 11]. Анкети формуються на основі переліку внутрішніх і зовнішніх загроз як критеріїв оцінки рівня фінансової безпеки банку.

До зовнішніх відносять загрози, які є результатом впливу середовища навколо банків: законодавча і нормативна база, вимоги та діяльність регулятивних і наглядових органів, економічна кон'юнктура у країні й світі, конкуренти тощо. Оскільки на всіх суб'єктів економіки (і не лише на банки) впливають зовнішні фактори, це може призвести до погіршення стану виробництва і торгівлі, до загального економічного спаду та дефолту країни. У таких умовах банкам, які обслуговують багатьох клієнтів (проблемних тощо), важко протистояти зовнішнім загрозам та утримувати необхідний рівень фінансової безпеки.

Для оцінки захищеності банку від зовнішніх загроз необхідно ретельно розглянути відповідну анкету (табл. 1), обрати варіанти відповіді на поставлене питання «Банк захищений?» та кожному з наведених в анкеті видів загроз виставити бали 0 або 1. Щоб сумарна оцінка захищеності банку від зовнішніх загроз (СОЗЗ) була адекватною, розгляд анкет здійснюється провідними фахівцями банку, що володіють матеріалами нормативно-законодавчої бази [7; 8; 9] та ознайомлені з ключовими проблемними питаннями світового та вітчизняного ринків банківських послуг [5; 12; 14].

Таблиця 1

*Анкета для оцінки захищеності банку від зовнішніх загроз*

№	Види загроз	Банк захищений? (ТАК = 1; НІ = 0)
1	Несприятлива загальносвітова економічна ситуація	
2	Кризові явища в країні	
3	Недосконалість законодавчої бази	
4	Зміни в політиці та нормативних актах НБУ	
5	Високий рівень інфляції та інфляційні очікування	
6	Нестійкість курсу національної валюти	
7	Постійний вплив ринкових ризиків	
8	Нерозвиненість фондового ринку країни	
9	Низький рівень інвестиційної активності	
10	Недосконала система страхування депозитів	
11	Низький рівень кредитоспроможності позичальників	
12	Невиконання клієнтами зобов'язань перед банком	
13	Недобросовісна конкуренція на ринку банківських послуг	
14	Прихід на ринок банківських послуг нових сильних гравців	
15	Навмисні протиправні дії з боку клієнтів	
	<b>УСЬОГО БАЛІВ (0 ≤ СОЗЗ ≤ 15)</b>	

Джерело: складено автором з використанням джерел [11; 13].

Внутрішні загрози генеруються самими банками (табл. 2), тому система фінансової безпеки має бути інтегрована в загальну систему управління банком, що дозволяє ухвалювати своєчасні й обґрунтовані рішення, здійснювати постійний контроль за внутрішнім середовищем, запобігати прояву навмисних дій та створенню кризових ситуацій у банку.

Таблиця 2

*Анкета для оцінки захищеності банку від внутрішніх загроз*

№	Види загроз	Характерно для банку? (ТАК = 0; НІ = 1)
1	Повна залежність від інсайдерів	
2	Порушення банком діючого законодавства і нормативів	
3	Порушення банком договірних відносин	
4	Помилки в стратегії та системі планування банку	
5	Неефективна система фінансового менеджменту банку	
6	Неякісна система управління ризиками	
7	Низький рівень капіталізації банку	
8	Недостатня ліквідність банку	
9	Низька якість банківських активів	
10	Ризикова та незважена кредитна діяльність	
11	Недостатня диверсифікація банківських операцій	
12	Недосконала цінова політика банку	
13	Нерозвинена маркетингова діяльність банку	
14	Наявність зловживань або протиправних дій в банку	
15	Наявність каналів витоку банківської інформації	
	<b>УСЬОГО БАЛІВ (0 ≤ СОЗВ ≤ 15)</b>	

Джерело: складено автором з використанням джерел [11; 13].

Для оцінювання захищеності банку від внутрішніх загроз необхідно розглянути анкету, обрати варіант відповіді на поставлене питання «Характерно для банку?» та для кожного з наведених в анкеті видів загроз виставити бали 0 або 1. Для коректності сумарної оцінки захищеності банку від внутрішніх загроз (СОЗВ) слід користуватись фінансовою звітністю банку за попередні періоди, поточними показниками за різними напрямками діяльності банку, а також результатами дій внутрішнього середовища, особливо тих, що спричиняють прояв наведених загроз.

Відповідно до кількості набраних балів банк отримує попередню оцінку рівня фінансової безпеки (високий, достатній, низький, критичний) за кожним з видів загроз (зовнішніх та внутрішніх). Якщо жодна з отриманих оцінок (одна з них) наближується до критичного рівня, необхідно оперативно провести комплексний аналіз фінансового стану банку, що дозволить оцінити реальний ступінь загрози фінансовій безпеці банку, виявити основні проблемні питання та застосувати заходи щодо їх усунення.

Тому на другому етапі процесу дослідження стану фінансової безпеки розглянуто методичку спрощеного експрес-аналізу фінансового стану банку [2], який засновано на методі коефіцієнтів і включає чотири групи основних банківських показників (табл. 3).

Таблиця 3

## Експрес-аналіз фінансового стану банку

№	Показники	Розрахунок	Вага показника	
			умови	бали
<b>1. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ</b>				
1.1	Рівень капіталізації банку, K11	<u>Регулятивний капітал</u> Норматив Н1	K11 < 1 1 ≤ K11 ≤ 5 K11 > 5	1 2 3
1.2	Коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів, K12	<u>Регулятивний капітал</u> Сукупні активи	K12 < 0,09 K12 > 0,12 0,09 ≤ K12 ≤ 0,12	1 2 3
1.3	Коефіцієнт надійності, K13	<u>Власний капітал</u> Зобов'язання	K13 < 0,1 K13 > 0,15 0,1 ≤ K13 ≤ 0,15	1 2 3
1.4	Мультиплікатор акціонерного капіталу, K14	<u>Ділові активи</u> Статутний фонд	K14 > 15 K14 < 12 12 ≤ K14 ≤ 15	1 2 3
1.5	Коефіцієнт захищеності власного капіталу, K15	<u>Основні засоби</u> Власний капітал	K15 > 0,5 K15 < 0,3 0,3 ≤ K15 ≤ 0,5	1 2 3
1.6	Коефіцієнт знецінення активів банку, K16	<u>Резерви за активами банку</u> Сукупні активи	K16 > 0,2 0,1 ≤ K16 ≤ 0,2 K16 < 0,1	1 2 3
<b>2. АНАЛІЗ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ БАНКУ</b>				
2.1	Коефіцієнт активності залучення коштів юридичних і фізичних осіб, K21	<u>Кошти клієнтів</u> Зобов'язання	K21 < 0,65 K21 > 0,75 0,65 ≤ K21 ≤ 0,75	1 2 3
2.2	Коефіцієнт активності залучення коштів банків, K22	<u>Кошти банків</u> Зобов'язання	K22 > 0,3 K22 < 0,15 0,15 ≤ K22 ≤ 0,3	1 2 3
2.3	Коефіцієнт інвестицій у кредитний портфель, K23	<u>Кредитний портфель</u> Сукупні активи	K23 < 0,6 або > 0,8 0,7 < K23 ≤ 0,8 0,6 ≤ K23 ≤ 0,7	1 2 3
2.4	Коефіцієнт інвестицій у ЦП та спільну господарську діяльність, K24	<u>Інвестиційний портфель</u> Сукупні активи	K24 < 0,2 або > 0,4 0,3 < K24 ≤ 0,4 0,2 < K24 ≤ 0,3	1 2 3
<b>3. АНАЛІЗ ЛІКВІДНОСТІ БАНКУ</b>				
3.1	Коефіцієнт високоліквідних активів, K31	<u>Високоліквідні активи</u> Ділові активи	K31 < 0,15 K31 > 0,2 0,15 ≤ K31 ≤ 0,2	1 2 3
3.2	Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку, K32	<u>Ділові активи</u> Зобов'язання	K32 < 1 K32 > 1,2 1 ≤ K32 ≤ 1,2	1 2 3
3.3	Коефіцієнт ліквідного співвідношення наданих кредитів і залучених депозитів, K33	<u>Кредитний портфель</u> Кошти клієнтів	K33 < 1,1 K33 > 1,5 1,1 ≤ K33 ≤ 1,5	1 2 3
3.4	Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань, K34	<u>Високоліквідні активи + ОЗ</u> Зобов'язання	K34 < 0,2 K34 > 0,3 0,2 ≤ K34 ≤ 0,3	1 2 3

Закінчення табл. 3

4. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ				
4.1	Загальний рівень прибутковості, K41	<u>Прибуток до оподаткування</u> Доходи банку	$K41 < 0,05$	1
			$0,05 \leq K41 < 0,1$	2
			$K41 \geq 0,1$	3
4.2	Окупність витрат доходами, K42	<u>Доходи банку</u> Витрати банку	$K42 \leq 1$	1
			$1 < K42 \leq 1,1$	2
			$K42 > 1,1$	3
4.3	Рентабельність капіталу, ROE	<u>Чистий прибуток</u> Власний капітал	$ROE < 0,1$	1
			$0,1 \leq ROE < 0,15$	2
			$ROE \geq 0,15$	3
4.4	Рентабельність активів, ROA	<u>Чистий прибуток</u> Сукупні активи	$ROA < 0,01$	1
			$0,01 \leq ROA < 0,02$	2
			$ROA \geq 0,02$	3
4.5	Чиста процентна маржа, ЧПМ	<u>Процентні (доходи – витрати)</u> Ділові активи	$ЧПМ < 0,05$	1
			$0,05 \leq ЧПМ \leq 0,07$	2
			$ЧПМ > 0,07$	3
4.6	Коефіцієнт резервування під знецінення активів і пасивів, K46	<u>Резерви під знецінення А і П</u> Витрати банку	$K46 \geq 0,3$	1
			$0,1 \leq K46 < 0,3$	2
			$K46 < 0,1$	3

Джерело: складено автором з використанням джерела [2].

Перший блок аналізу (фінансова стійкість банку) здійснюється з використанням нормативів капіталу, що контролюються НБУ, та інших показників, що базуються на аналізі співвідношень між різними групами активів, зобов'язань і власного капіталу. Визначені показники дозволяють відстежити дотримання нормативних вимог та оцінити «капітальну силу» банку щодо залучення ресурсів, формування активів, покриття ризиків та протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансовій безпеці.

Другий блок аналізу (ділова активність банку) дає можливість охарактеризувати спроможність банку залучати кошти та ефективно їх розміщувати. Перші два показники дозволяють розкрити можливості і спрямованість банку щодо залучення ресурсів, два інші показники свідчать про їх використання під час формування активів. Оскільки банки в основному працюють з чужими грошима, рівень ділової активності щодо залучення зовнішніх джерел фінансування їх діяльності має бути високим. З іншого боку, слід ураховувати, що надмірна ділова активність банку може погіршити фінансову стійкість банку та негативно вплинути на його фінансовий стан, особливо у разі високої залежності банку від ресурсів міжбанківського ринку.

Третій блок діагностики (ліквідність банку) дає можливість оцінити здатність банку виконувати свої зобов'язання перед клієнтами, кредиторами, інвесторами, акціонерами та іншими контрагентами в аналізованих періодах.

Четвертий блок аналізу (ефективність діяльності банку) дає можливість зробити висновки про раціональність структури активів і пасивів банку та рівень їх знецінення. Найбільш суттєвими показниками, що характеризують професіоналізм і злагодженість у роботі менеджерів є показники рентабельності капіталу (ROE) та активів (ROA). Вони відображають рівень ефективності діяльності банку, його спроможність створювати прибуток, управляти ризиками та підтримувати фінансову безпеку на належному рівні.

Розраховані за кожним з чотирьох блоків аналізу сумарні фактичні бали дають можливість виявити основні проблеми та визначити поточний рівень фінансового стану банку ( $20 \leq PFC \leq 60$ ), який далі буде використано для розрахунку інтегрального показника рівня фінансової безпеки установи (РФББ).

Інтегральний показник розраховується на поточну дату (наприклад, на кінець місяця) з використанням результатів попередніх блоків анкетування і наведених нижче коригувальних коефіцієнтів, які посилюють або послаблюють фінансову безпеку установи:

$$PФББ = (PФC + CO33 + CO3B) \cdot K_1 \cdot K_2 \cdot K_3 \cdot K_4,$$

де  $PФC$  – рівень фінансового стану банку (бали);  $CO33$  і  $CO3B$  – оцінка захищеності банку від зовнішніх і внутрішніх загроз (бали);  $K_i$  – коригувальні коефіцієнти ( $i=1, \dots, 4$ ), умови визначення яких наведено нижче (табл. 4).

Таблиця 4

## Умови визначення коригувальних коефіцієнтів

Порівняльна характеристика з аналогічними показниками по БСУ	Коригувальний коефіцієнт		
	умови визначення	назва	значення
Коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (K12) у порівнянні із середнім по БСУ	Значно вищий	$K_1$	1,05
	Близький до середнього		1,0
	Значно нижчий		0,95
Коефіцієнт знецінення активів (K16) у порівнянні із середнім по БСУ	Значно нижчий	$K_2$	1,05
	Близький до середнього		1,0
	Значно вищий		0,95
Коефіцієнт співвідношення кредитного портфеля до сукупних активів (K23) у порівнянні із середнім по БСУ	Значно нижчий	$K_3$	1,05
	Близький до середнього		1,0
	Значно вищий		0,95
Окупність витрат доходами (K42) у порівнянні із середньою по БСУ	Значно вища	$K_4$	1,05
	На рівні середньої		1,0
	Значно нижча		0,95

Джерело: складено автором з використанням джерела [2].

Якщо розраховане значення показника РФББ перевищує 80 балів, рівень фінансової безпеки банку є високим. Банк можна вважати надійним за всіма аспектами діяльності, він є стійким до змін, що відбуваються на ринку. Із впливом зовнішніх та внутрішніх загроз на банківську безпеку банк у змозі впоратись у поточній діяльності.

Коли значення показника РФББ знаходиться в інтервалі від 50 до 80 балів, рівень фінансової безпеки банку є достатнім. Залежно від того, до якої межі інтервалу РФББ є ближчим, менеджменту банку необхідно приймати відповідні рішення щодо усунення проблем та недопущення серйозного погіршення рівня фінансової безпеки банку (особливо коли РФББ наближується до 50 балів).

Рівень фінансової безпеки банку вважається низьким, якщо значення показника РФББ знаходиться в інтервалі від 20 до 50 балів. Банк має досить серйозні фінансові проблеми з імовірним їх поглибленням, якщо показник наближується до 20 балів. Керівництво та власники банку мають терміново вжити заходів щодо фінансового оздоровлення банку, можливо й нестандартних, для укріплення захисту від впливу загроз банківській безпеці.

Коли значення показника РФББ є нижчим 20 балів, рівень фінансової безпеки банку є критичним. Це найскладніша ситуація, яка свідчить про багато проблем у діяльності банку та про відсутність досконалої системи захисту від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. З високою ймовірністю така установа швидко стане неплатоспроможним банком, який буде ліквідовано.

Показник РФББ банку слід розраховувати постійно з відстеженням тенденцій зміни показника в різних часових інтервалах, що дасть можливість контролювати стан фінансової безпеки банку.

**Висновки.** Отже, в умовах загальносвітової фінансової нестабільності проблема виміру фінансової безпеки банку залишається актуальною, оскільки на сьогодні не існує єдиної методики оцінювання рівня цієї безпеки. Система захисту від загроз банку повинна бути ефективною і це може бути лише тоді, коли вчасно виділено основні проблеми, виявлено причини, що призвели до виникнення проблем, та оцінено їх масштаби для прийняття адекватних управлінських рішень.



Представлена методика діагностики поточного стану фінансової безпеки банку дозволяє за допомогою системи анкетування виявити ключові зовнішні та внутрішні загрози, що негативно впливають (або вплинуть) на діяльність банку. При цьому анкетний перелік зовнішніх та внутрішніх загроз, як критеріїв оцінювання рівня фінансової безпеки, може формуватись фахівцями-дослідниками самостійно залежно від поточних змін зовнішнього та внутрішнього середовищ банку.

Коли отриманий результат анкетування є низьким чи близьким до критичного значення, методика дозволяє в оперативному режимі оцінити фінансовий стан банку, відстежити зміни в ньому, виявити ознаки цих змін (особливо негативного характеру), і на ранніх стадіях вжити необхідні профілактичні заходи для захисту банку від виявлених або потенційно можливих небезпек.

Методикою оцінювання фінансового стану банку також можливо користуватись з будь-якою періодичністю, коригувати оцінні параметри та розподіляти інтервали їх значень з бажаним ступенем деталізації, доповнювати блоки аналізу новими показниками залежно від характеру загроз фінансовій безпеці банку та активності їх прояву.

### Список використаних джерел

1. *Банківська безпека* : навч. посіб. / О. Д. Вовчак, Ю. О. Самура, В. А. Сидоренко, В. А. Вареник. – К. : Знання, 2013. – 237 с.
2. *Жарій Я. В.* Експрес-діагностика рівня фінансової безпеки комерційного банку / Я. В. Жарій, М. В. Дубина // Вісник Чернігівського державного технологічного університету : збірник. – Чернігів : ЧДТУ, 2012. – № 4(62). – С. 256–265.
3. *Жарій Я. В.* Ключові аспекти фінансової безпеки комерційного банку / Я. В. Жарій // Концептуальні засади формування фінансово-економічної безпеки : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Шкарлета С. М. ; М-во освіти і науки України ; Чернігів. нац. технол. ун-т. – Ніжин : ФОП Лук'яненко В. В. ТПК «Орхідея», 2015. – С. 220–239.
4. *Зубок М. І.* Основи безпеки комерційної діяльності підприємств та банків : навчально-методичний посібник / М. І. Зубок. – К. : КНТЕУ, 2005. – 201 с.
5. *Офіційний сайт* Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
6. *Побережний С. Н.* Модели и методы обеспечения банковской безопасности : монографія / С. Н. Побережний, Б. А. Дадашев, А. Л. Пластун. – Суми : ГВУЗ «УАБД НБУ», 2010. – 239 с.
7. *Про банки і банківську діяльність* [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2121-14>.
8. *Про Національний банк України* [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
9. *Про порядок регулювання діяльності банків в Україні* : Інструкція НБУ від 28.08.2001 № 368 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
10. *Сороківська З.* До питання фінансової безпеки в умовах світової економічної кризи / З. Сороківська // Економічний аналіз. – 2011. – № 8 (1). – С. 404–408.
11. *Фінансова безпека підприємств і банківських установ* : монографія / [А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.
12. *Хаб'юк О.* Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: Монографія / О. Хаб'юк. – Івано-Франківськ : ОППО, Снятин: ПрутПринт, 2008. – 260 с.
13. *Хитрін О. І.* Фінансова безпека комерційних банків / О. І. Хитрін // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 118–124.
14. *International regulatory framework for banks (Basel III)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ  
НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЕЛЕКТРОННОГО ВИДАННЯ  
«ФІНАНСОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ»

**Шановні дописувачі!**

Спочатку просимо надіслати Вашу статтю та довідку про автора (ів), оформлені за наведеними нижче вимогами, для попереднього розгляду редакційною колегією наукового електронного видання «Фінансові дослідження».

1. Для публікації статті у науковому електронному виданні «Фінансові дослідження» необхідно в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б). Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) *подаються повністю*;

2. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 5 повних сторінок, максимум – 10 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на 3/4).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: [mydubyna@gmail.com](mailto:mydubyna@gmail.com). Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

3. **Структура статті.** До друку приймаються лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: УДК. Автори. Назва наукової або освітньої установи, де працюють автори. Назва статті. Анотації. Ключові слова. **Вся інформація про авторів, назва статті, анотація і ключові слова подається трьома мовами: українською, російською, англійською.** Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мета статті. Виклад основного матеріалу. Висновки і пропозиції. Список використаних джерел.

4. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині сторінки.

**КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!**

5. **Вимоги до оформлення структурних елементів статті.**

5.1. **УДК** – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

**Автори** – *ініціали та прізвище* кожного автора починати з нового рядка (шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по лівому краю, без абзацного відступу, напівжирний), **науковий ступінь або посада, якщо немає ступеня** (шрифт Times New Roman (кегель 12), звичайний). Скорочення слід подавати згідно з ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні правила та вимоги» (наприклад: д-р екон. наук; канд. техн. наук; тис., млн, млрд; грн, дол; табл., рис. тощо). Дані про авторів подаються трьома мовами.

**Назва організації** – місце (я) роботи автора (-ів) (вирівнювання по лівому краю без абзацного відступу, шрифт Times New Roman (кегель 10)). Після назви організації через кому вказуються місто та країна розміщення організації (трьома мовами).

**Назва статті** – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

**Анотація** – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (обсяг – 1000 знаків (з пробілами)). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

**Ключові слова** – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7 (Додаток А).

**Основний текст** – текст статті з заголовками (вирівнювання по ширині, абзац – 0,63 см, шрифт Times New Roman (кегель 12), одинарний інтервал).

**Розділи статті** (Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мета статті. Виклад основного матеріалу. Висновки і пропозиції. Список використаних джерел) подаються таким шрифтом: Times New Roman, кегель 12, напівжирний, звичайний. Після назви розділу статті ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

### 5.2. Інтервали між елементами статті такі:

- УДК – автори – 0;
- автори – назва організації – 0;
- назва організації – назва статті – 1;
- назва статті – анотація – 1;
- анотація – ключові слова – 0;
- ключові слова – основний текст – 1;
- основний текст – назва таблиці (верхній край рисунка, схеми, діаграми) – 1;
- назва таблиці – її верхній край (нижній край рисунка, діаграми – їхні назви) – 1;
- нижній край таблиці (назва рисунка, діаграми, схеми) – основний текст – 1;
- основний текст – список використаних джерел – 1;
- список використаних джерел – перелік джерел – 1.

**6. Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники**, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

### 6.1. Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив.

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:



Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

### 6.2. Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці повинні мати заголовки. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Всі графі таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

*Аналіз показників діяльності підприємства*

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

**6.3. Формули**

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Стиль формул: хімічні формули набирають прямим шрифтом. Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z-h} \cdot 360, \quad (1)$$

де  $SK$  – величина знижки (%);

$h$  – період дії знижки (днів);

$z$  – тривалість відстрочки платежу (днів).

**7. Список використаних джерел** необхідно складати за вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України № 5, 2009), розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті.

Заголовок «Список використаних джерел» слід розміщувати посередині рядка, шрифт Times New Roman, кегель 12, напівжирний, а список джерел – 11 кегель.

**8. Обов'язково** у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

– прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 8, напівжирний;

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 8;

– місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 8;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 8 (Додаток А).

**8. Контактна інформація.**

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу:

**[mvdubyna@gmail.com](mailto:mvdubyna@gmail.com);**

**[maksim-22@yandex.ru](mailto:maksim-22@yandex.ru).**

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович*.

Моб. тел.: 099-37-63-287.

Viber: 099-37-63-287

Skype: maks-xxii

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор. Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

Редакція розглядає надсилання автором (ами) документів щодо публікації рукопису або сплату вартості публікації як згоду автора (ів) на передачу права на використання твору (тиражування, розповсюдження тощо).

Додаток А  
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

**М.В. Дубина**, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД  
ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ****М.В. Дубина**, канд. екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ  
ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ****Maksym Dubyna**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION  
OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY**

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також визначено компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

**Ключові слова:** транскордонне співробітництво, безпека, транскордонний регіон, економічна безпека, економічна безпека регіону, транскордонна економічна безпека.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействия на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также определен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономическая безопасность, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

**Ключевые слова:** трансграничное сотрудничество, безопасность, трансграничный регион, экономическая безопасность, экономическая безопасность региона, трансграничная экономическая безопасность.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

**Key words:** cross-border cooperation, security, cross-border region, economic security, economic security of the region, cross-border economic security.

**Постановка проблеми. ...****Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...****Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...****Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...****Виклад основного матеріалу. ...****Висновки і пропозиції. ...**

**Список використаних джерел**

1. *Маляренко Т. А.* Економічна безпека: навчально-методичний посібник / Т. А. Маляренко. – Донецьк: ДонДУУ, 2009. – 129 с.
2. *Реутов В. Є.* Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. Є. Реутов // Ефективна економіка. 2011. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=912>.
3. *Мікула Н.* Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
4. *Про транскордонне співробітництво* [Електронний ресурс] : Закон України 24 червня 2004 року № 1861–IV // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. *Пухтаєвич Г. О.* Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. – 254 с.
6. *Старостенко Г. Г.* Національна економіка : навч. посіб. / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.
7. *Чучка І. М.* Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.
8. *Науменко С. В.* Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко. – К., 2007. – 21.

**Дубина Максим Вікторович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

**Дубина Максим Вікторович** – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

**Dubyna Maksym** – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

**E-mail:** maksim-22@yandex.ru

## Додаток Б

Бланк для оформлення  
довідки про автора

## ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

# *Фінансові дослідження*

*ЕЛЕКТРОННИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ*

*№ 1 (1)*

Коректор

О.С. Смелова

Комп'ютерна верстка і макетування

В.М. Олефіренко

Підписано до друку 27.12.2016. Формат 60x84/8.  
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. – 16,74.  
Тираж 3 пр. Замовлення № 344/16.

---

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету  
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,  
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції  
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.